

Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimo 25-mečiui

Lietuvos Respublikos Seimo Konstitucijos salė, 2016 m. rugsėjo 16 d.

GEDIMINAS KIRKILAS¹. Laba diena, gerbiamieji kolegos, ponios ir ponai, ambasadoriai. Leiskite jus pasveikinti tarptautinėje konferencijoje, skirtoje Lietuvos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimo 25-mečiui. (*Kalba anglų kalba*)

Ambasadoriai, sveiki atvykę į mūsų konferenciją, tai yra Lietuvos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimo 25-mečio konferencija.

Kalbės Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkė Loreta Graužinienė, bet prieš tai dar suteikiu žodį savo kolegai ambasadoriui ponui Aurimui Taurantui. Prašom.

AURIMAS TAURANTAS². Labas rytas visiems. Tikrai malonu čia kartu su jumis paminėti tą iš tikrųjų labai svarbią progą. Tiesiog pats prisimenu, kad šioje kėdėje teko paskutinį kartą sėdėti prieš 24 metus, tai irgi svarbūs mano asmeniniai prisiminimai.

Mūsų konferencija vyksta ir tam tikrame kontekste: vakar baigėsi kita konferencija, kuri daugiau žvilgsnį sutelkė į būsimus 25 metus, kaip mes atrodysime ir kaip mūsų aplinka Europoje atrodys 2040 metais. Dabar turbūt yra istorinis žvilgsnis atgal, ką mes veikėme prieš 24 metus ir kokią tai turi reikšmę šiandien. Kaip visada, turbūt prisiminimai yra kartu ir prisiminimai apie ateitį, tai šias dvi konferencijas tikrai prasmingai sieja.

Ta proga, susiedamas tas dvi konferencijas, aš noriu pabrėžti tris raktinius žodžius, ar tris mintis, kurias vakar išgirdau. Vakar kardinolas Peteris Turksonas kalbėjo apie brolybę. Brolybė sovietiniais laikais mums buvo peršama visiškai dirbtinė ir buvo tapusi tam tikru žodžiu, turinčiu neigiamą prasmę, bet šiandien apie tai, ką kalbėjo kardinolas P. Turksonas, įgauna visai kitą prasmę. Jeigu mes galvojame apie tai, kas vyko prieš 25 metus, tai tikrai ta brolybe, kitų tautų brolybe, pradedant Rusijos demokratais, ukrainiečiais, kurie čia atvažiavo sausio 13 dieną, islandais, norvegais ir daugeliu kitų, kurie parodė iš tikrųjų tikrą brolybės pusę, ir daugeliu tos brolybės vaisių šiandien mes galime džiaugtis. Nobelio premijos laureatas Robertas Shilleris kalbėjo apie naratyvą, arba pasakojimą. Šiandien tas mūsų pasakojimas, kas įvyko prieš 25 metus, įgauna ypatingą prasmę, nes mes iš kitur, iš Rytų, girdime visai kitą pasakojimą, todėl turime stiprinti savo pasakojimą, kuris yra mūsų jėga ir

¹ Gediminas Kirkilas, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojas (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija)

² Aurimas Taurantas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo seniūnas, ambasadorius

stiprybė. Buvęs Danijos užsienio reikalų ministras, geras Lietuvos bičiulis Uffe Ellemannas-Jensenas labai pabrėžė, kad mes turime apsaugoti tai, ką pasiekėme. Tai turbūt yra ta mintis, apie kurią šiandien galime pagalvoti – ką tada pasiekėme ir ką šiandien galime padaryti, kad tai būtų apsaugota?

Sveikinu visus atvykusius ir manau, kad turėsime tikrai puikią konferenciją.

G. KIRKILAS. Ačiū, ambasadoriui A. Taurantui ir kviečiu sveikinimo žodį tarti Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkę poniją L. Graužinienę. Prašom, Pirmininke.

Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkės Loretos Graužinienės sveikinimo žodis

LORETA GRAUŽINIENĖ.³ Gerbiamieji konferencijos dalyviai, prieš 25 metus vasaros pabaiga ir ruduo buvo vienas džiaugsmingiausių laikotarpių mūsų šalies istorijoje – po nepavykusio pučo Maskvoje pasaulio valstybės, kone lenktyniaudamos tarpusavyje, skubėjo atkurti arba užmegzti diplomatinius santykius su Lietuva. Tačiau visi suprantame, kad atkurtos Lietuvos valstybės tarptautinis pripažinimas nebuvo atsitiktinis. XX amžiuje jau buvome atkūrę savo valstybę ir vėl jos netekę. Nuoširdi mūsų pagarba ir dėkingumas Lietuvos diplomatom, kurie pusę šimtmečio dirbo užsienyje ir nenuilsdami kėlė savo tėvynės okupacijos klausimą, savo kantriu ir pasiaukojamu darbu jie saugojo Lietuvos valstybės vardą ir užtikrino jos diplomatinio atstovavimo tęstinumą.

Kartu esame labai dėkingi toms Vakarų valstybėms, kurios visą sovietmetį laikėsi Lietuvos įstojimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimo politikos, kurios saugojo Lietuvos aukso atsargas ir neatidavė mūsų diplomatinių atstovybių pastatų sovietų diplomatom.

Po 1990 m. kovo 11 d., kai demokratiniuose rinkimuose išrinkti Tautos atstovai atkūrė mūsų valstybę, Lietuvos tarptautinis pripažinimas ir diplomatinių santykių atnaujinimas tapo vienu iš svarbiausių jaunų mūsų politikų darbų, tačiau aplinkybės šiam darbui nebuvo palankios: šalyje buvo okupacinė kariuomenė, sunku buvo kontroliuoti valstybės sienas, reikėjo įveikti Maskvos paskelbtą ekonominę blokadą ir anuomet skleidžiamą dezinformaciją apie Lietuvą.

Šiandien galime drąsiai teigti, kad to meto mūsų politikai, mūsų valdininkai puikiai išnaudojo visas tada atsivėrusias galimybes. Tai pasakytina tiek apie visą Aukščiausiąją Tarybą, vadovaujamą profesoriaus V. Landsbergio, tiek apie jos Užsienio reikalų komisiją, tiek apie žmones, dirbusius atkuriant Užsienio reikalų ministeriją ir diplomatinę tarnybą. Daugelis šių žmonių yra salėje, todėl aš, kaip jaunesnės kartos politikė, sakau jums nuoširdų ačiū.

³ Loreta Graužinienė, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkė

Kartu mes visi esame dėkingi visiems tuo metu Vilniuje besikūrusių užsienio šalių diplomatinėms atstovyboms, kurie geranoriškai padėjo stiprėti jaunai mūsų diplomatinei tarnybai.

Gerbiamieji, 25-eri metai yra daug žmogaus gyvenime, tačiau visiškai mažai valstybės istorijoje. Per šį laikotarpį Lietuva sustiprėjo, tačiau ateitis kelia naujus iššūkius tiek mūsų valstybei, tiek jos diplomatinei tarnybai. Visi suprantame, kad iškovotą laisvę ir vertybes reikia ginti nuolat. Šiandien kaip niekada reikalingas Europos Sąjungos valstybių solidarumas naujiems iššūkiams atremti. Kylant naujiems iššūkiams, svarbu išlaikyti paramą Ukrainai ir kitoms Rytų partnerystės šalims. Jungtinės Karalystės piliečių sprendimas skatina poreikį permąstyti Europos Sąjungos tolesnę raidą. Pasaulyje daugėja jėgų, norinčių griauti nusistovėjusią tarptautinę tvarką. Privalome toliau ginti Lietuvos laisvę, Europos vertybes ir stengtis, kad mūsų balsas būtų išgirstas.

Linkiu šios konferencijos dalyviams turiningų prisiminimų ir naujų tiek praeities, tiek ateities įžvalgų.

Naudodamasi proga dar kartą noriu padėkoti mūsų signatarams, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininkui V. Landsbergiui už mūsų laisvę, už mūsų laisvą Lietuvą. Labai ačiū. (*Plojimai*)

G. KIRKILAS. Ačiū Seimo Pirmininkei.

Rodoma archyvinė vaizdo medžiaga:

***Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba
1991 m. rugsėjo 17 d. priimant Lietuvą į Jungtinių Tautų organizaciją***

VYTAUTAS LANDSBERGIS⁴. „Pone Prezidente, šilčiausi sveikinimai. Generalini sekretoriau, ponios ir ponai! Visos nepriklausomos pasaulio valstybės, kurios įkūrė ir išugdė Suvienytųjų Tautų Organizaciją, šiandien priėmė Lietuvą į savo šeimą. Taip, Lietuva, savo amžiaus aštuntą šimtmetį bebaigianti Europos valstybė, kurią jos kaimynai net du kartus buvo išbraukę iš žemėlapių, vėl pasirodo kaip mitų paukštis feniksas dar kartą gimusi iš savo pačios pelenų. Bet Lietuva atgimsta ne tik iš paskutiniųjų Antrojo pasaulinio karo pelenų. Lietuva atgimė iš savo žmonių kančios ir kovos, iš jų darbo ir tikėjimo.

Kuo tikėjo mūsų šalis per pastaruosius dešimtmečius, kai brutali prievarta ir ciniškas pragmatizmas liepė jau niekuo nebetikėti šiame pasaulyje? Ji tikėjo pagrindiniais dalykais – tiesa ir teisingumu. Tą dvasinę žinojimą aš apibūdinau taip: yra neteisybė ir skriauda, bet ji laikina. Nes negali taip būti, kad neteisybė įsiviešpatautų amžinai.

⁴ Vytautas Landsbergis, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras

Lietuvos žmonių širdyse, nors jos matė, kaip yra išsigimstama ir nusikalstama, kaip šimtams tūkstančių gali būti atimama gyvybė arba tėvynė, mūsų žmonių širdyse neužgesinamas ruseno tikėjimas galutiniu teisingumu. Tokį teisingumą ir nesunaikinamą transcendentinį gėrį daugelis laiko Dievo savybe. Bet juk gali būti, kad tai pasaulio ir būties esmė, kurią žmonės pavadino Dievu. O gyvename žemėje, kurioje beveik viskas gali būti pajuokiamas.

Lietuvos žmonės antai tikėjo, kad jų maža šalis vėl bus nepriklausoma valstybė, net paskelbė tai, o iš jų buvo juokiamasi. „Popierinė ta jūsų nepriklausomybė ir nieko neverta teisė, jeigu neturite tankų arba branduolinių raketų.“ Taip liūdnai atrodė pasaulis, kurio galingieji manė, kad suplėšius popierių su įrašyta teise dingsta ir pati teisė.

Gerai, kad ne visi taip manė. Ir Lietuva nesuklydo ir nenusiminė. Jos tikėjimas neatimama teise ir teisėtumu, jos atsisakymas baimės ir melo pasirodė stipresni už tankus ir raketas. Todėl mes buvome laisvi dvasioje irėjome sėkmingai į krašto laisvę. Mes rinkdavomės ir dainuodavome, o išsiskirstę kantriai dirbome. Mes atmetėme smurtą ir nesileidome išprovokuojami. Mes sukaupėme dar nežinotą politinį patyrimą, kuriuo galime ir su kitais pasidalinti. Jeigu žmogus nori gyventi dorai, tai kodėl pasaulyje negali būti doros politikos? Jeigu kalbame tiesą, tai kodėl negali būti atviros ir teisingos politikos?

Antrojo tūkstantmečio pabaiga pagal krikščionių kalendorių – tai ir kruviniausio, ir melagingiausio šimtmečio pabaiga. Jau traukiasi, žlunga didžiausioji blogybė – neapykantos kultas ir gražiai pasivadinus „netiesa“, kurios pagrindinis įrodymas buvo smurtas. Iš dykumos jau ateina, baugu net patikėti, meilės tiesa, kuri stebėsiai, kad seniau būdavo smurto.

Aš nežinau, ar ne iliuzija tas taikos-vilties slenkstis žmonijai. Bet norisi tikėti, kad apokalipsės pranašystės ir šį kartą dar neišsipildys. Brolžudžiui Kainui bus leista numirti, o Lietuva bus ir kitiems padėjus rasti daugiau vilties. Pasaulis jau pamatė Lietuvą, kuri sugrįžta iš tariamos nebūties, iš melagingai nudažyto žemėlapiu. O aš matau, kaip šviesėjantis pasaulis ateina pas Lietuvą. Ir mes išimame korį medaus ir pasisodiname prie stalo bičiulį, kurio bitės nepuola gelti, nes jis geras žmogus.

Didelė šeima vienoje šalyje ir šeimų šeima, sudaranti žmonių pasaulį. Tokios ateities kūrimas mes pasiryžę dalyvauti. Mes norime praplėsti nebranduolines ir didelio pasitikėjimo zonas, todėl reikalaujame išvesti iš mūsų teritorijos visą joje neteisėtai esančių svetimų kariuomenę. Mes neturime jokio priešiško ir nejaučiame keršto nė vienam kaimynui. Mes norime sukurti demokratinę valstybę, kurioje visiems pakaks vietos ir bus apsaugota laisvė, pagrįsta tautybių ir žmogaus teisėmis bei orumu.

Tai yra Lietuvos atsakomybė sau pačiai ir tautų bendrijai. Dėkoju. (Plojimai) “

A. TAURANTAS. Gerbiamieji, turbūt sutiksite, kad dabar pats laikas į tribūną pakviesti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininką profesorį V. Landsbergį. Prašom. (*Plojimai*)

Vytauto Landsbergio pranešimas „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos vaidmuo sugrąžinant Lietuvą į pasaulio tautų bendriją“

VYTAUTAS LANDSBERGIS⁵. Ponia Seimo Pirmininke, gerbiami kolegos, visi malonūs susirinkusieji! Mano pranešimas ne toks iškilmingas, kaip ką tik girdėjome, jis bus daugiau dalykiškas.

Lietuvos išsivadavimo ir grįžimo į laisvųjų tautų šeimą virsmas prieš 25–28 metus buvo stiprus ir laimintis. Sovietų ilgam okupuota ir politiškai panaikinta Lietuvos valstybė pasijuto egzistuojanti nepaisant okupacijos, parodė kryptingą veržlumą ir vos per trejus metus atviros bei taikios politinės kovos pasiekė, kaip daug kam atrodė, neįtikėtino tikslo. Viršūnė ir pergalės diena buvo 1991 m. rugsėjo 17 d. iškilmingai įvykęs Lietuvos priėmimas į Jungtines Tautas. Rytoj pagalvosime, kad tai jau ketvirtis amžiaus.

Dabar priminsiu, kad tą dieną didžiojoje pasaulinėje organizacijoje dar tebesėdėjo SSRS, o Rusijos ten nebuvo net simboliškai, nors tokias kėdes turėjo sovietinės kolonijinės pseudorespublikos Ukraina ir Baltarusija. O Lietuva grįžo į savo teisėtą vietą, kurioje jau seniai turėjo veikti kaip ankstesnės pasaulinės Tautų Sąjungos narė.

Dabar šiek tiek pastabų, kaip tai įvyko, ypač vienu šalių diplomatinių santykių mezgimo ir atkūrimo požiūriu. Ypatingomis permainų aplinkybėmis Lietuvai apsisprendus ir paskelbus atkuriamą nepriklausomybę, pagrindinė šio virsmo nacionalinė jėga – Lietuvos sąjūdis – turėjo negirdėtomis ligi tol politinėmis sąlygomis kaimynų okupuotoje savo žemėje kurti nuo to godaus kaimyno nepriklausomą, veiksnį valstybę. Reikėjo megzti oficialius santykius su kitomis pasaulio valstybėmis pirmiausia tiesiant draugišką ranką kaimynei – Sovietų Sąjungai.

Aneksatoriai ir buvusi metropolija tebelaikė save padėties šeimininke. Jūsų laisvės raktai Maskvoje, sakydavo mums draugai Vakaruose. Ir netgi baudžiauninkų savininkė mums leisdavo pasibastyti už tvoros, kad uždirbtume šeimininkui pinigų. Sovietija atmetė mūsų tiesiamą ranką, tikėdama, likdama savo apkiautusioje praeityje, o Lietuva jau matė SSRS kaip vieną iš daugelio pasaulio bendrijos narių, stovinčių aplink mus. Užmegzti santykius išsyk su daugeliu būtų buvusi gyvybės versmė ir garantija nuo mažesniuosius naikinančios imperijos pykčio. Bet Michailo Gorbačiovas iš karto atmetė derybų su Lietuva galimybę. Tikriausiai jo

⁵ Vytautas Landsbergis, pirmasis atkurtos nepriklausomos Lietuvos vadovas, Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininkas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras

reakcingoji aplinka instruktavo, kad tai galėtų reikšti atnaujintą, kaip ligi 1940 metų, Lietuvos valstybės pripažinimą. Derybas mes vedame tik su valstybėmis. Šis burbulas netrukus turėjo subliukšti, nors ir kraujo kaina.

1990 m. vasarą vis dėlto ir M. Gorbačiovas žengė į derybas be pavadinimo, bet su Lietuvos Respublika. Tokį pavadinimą jau įrašėme į pirmąjį derybinių delegacijų susitikimo Maskvoje protokolą. Buvome valstybė. Kovo 11-osios Aktas stovėjo sovietams kaip kaulas gerklėje ir nei vienai dienai, nei vienai valandai nepasitraukė iš vietos. Neigdami jo galią, o nuolat reikalaudami atšaukti arba suspenduoti, sovietai tik patvirtindavo jo pamatinę reikšmę. Itin svarbu, kad tą pačią vasarą pradėjome darbą ir vaisingas derybas dėl sutarties su Rusija, Rusijos Federacija. Tai buvo kylanti šalis, reali jėga, kuri nesijautė menkesnė už formalią, tariamai viršesnę Sovietų Sąjungą.

Pusantrų metų jau teisiškai atkurtos valstybės kelias iki visuotinio atnaujinto pripažinimo buvo užpildytas daugybe pastangų ir įvykių – džiaugsmingų ir tragiškų. Kai ką priminsiu, veikiau paryškinsiu rečiau suvokiamomis prasmėmis.

Laikas nepriklausomybinei diplomatijai turi būti matomas ilgesnis, nuo pat Lietuvos sąjūdžio įkūrimo ir didžiosios piliečių paramos Lietuvos sąjūdžiui. Tai – 1988 metai. Kalbėjome ne tik savo vardu, bet ir Lietuvos žmonių vardu. „Ateikite į aikštę, oponentai, ir paneikite galingą Sąjūdį!“ Ši politinė opozicinė išsivadavimo jėga ir organizacija, nors dar juokingai nepripažįstama, sovietų įstaigų neregistruojama, imasi atstovauti Lietuvai pasaulyje. Diplomacija – tai ne reveransai, o atstovavimas.

Lietuvoje veikė, gyvenimą administravo tartum įkūnydama valdžią, iš pažiūros skaitlinga ir turtinga, visokių resursų turinti struktūra LKP (Lietuvos Komunistų partija), arba vietinė komunistų partija, įeinanti į Sovietų Sąjungos kompartijos sudėtį ir pavaldumą. Tie savo rango ir įpročių kaustomi veikėjai nebūtų net išdrįsę prabilti pasauliui Lietuvos vardu.

O Sąjūdis buvo laisvas, juo domėjosi, jo klausėsi – ką tie lietuviai ketina iškrėsti? LKP teko ribotas partinis vaidmuo, savaip svarbus ką nors aiškinti ir teisintis KPSS štabuose Maskvoje, kai Sąjūdis kalbėjo kituose lygiuose, parlamentuose ir tarptautiniuose susitikimuose, juolab laisvoje spaudoje. Tačiau tie darbai kurį laiką vienas kitą papildė. Ne LKP sekretorius, o Sąjūdžio tarybos pirmininkas galėjo Maskvoje SSRS liaudies deputatų suvažiavime iš tribūnos tarti: „Jeigu jūs sutinkate, kad kareivis ant kruvino kastuvėlio atneštų blogą konstituciją, tai Lietuva nesutinka.“

Teko pasakyti ir ministrui maršalui D. Jazovui, kad sovietų armija nėra mūsų armija. Tokia būdavo šiurkštoka nuostatų pateikimo forma, labai savotiškos pirminės derybos, žvalgyba mūsų metu, „razvedka v bojem“, kaip kai kas sakydavo. Sąjūdžio žmonės dirbo aiškinamąjį darbą ir Vašingtone (tai viena retų vietų, kur dar veikė nepriklausomos Lietuvos diplomatinė tarnyba), lankydami ir Lenkijos Seime, ir Vokietijos Bundestage, ir Švedijos Riksdage, Maskvoje, savaime suprantama.

Dabar turiu vėl atsiprašyti, kodėl kalbu ne pagal paskirtą temą, ne apie vieną instituciją. Dalykas tas, kad Lietuvos grįžimas į laisvųjų demokratijų bendriją neprasidėjo tik išrinkus 1990 metais nepriklausomą demokratinę Aukščiausiąją Tarybą ir neapsiribojo parlamentine jos veikla. Kaip ką tik rodžiau, tai prasidėjo anksčiau ir ėjo plačiau. Savo ruožtu ne kartą esu stebėjęsis, kodėl šalies diplomacija matoma ir aprašoma beveik vien pagal tai, ką darė Užsienio reikalų ministerija. Todėl ir šiandien nutariau nesiremti vien Aukščiausiosios Tarybos kronikomis nuo 1990 metų kovo mėnesio.

Tikra Aukščiausioji Taryba pradėjo važiuoti jau iki tol tiestu, remontuojamu ir naujai plaunamu keliu. Daugybė žmonių čia darbavosi, ne vien deputatai ir aparatas. Tam tikra prasme Aukščiausioji Taryba buvo Sąjūdžio įrankis, o Sąjūdis apėmė visus dirbančius dėl Lietuvos atkūrimo. Suprantama, skelbiant, ginant ir mūrijant naująjį Lietuvos pastatą, Aukščiausioji Taryba buvo svarbiausias įrankis, kurį Sąjūdis pasigamino vadavimo misijai. Sąjūdis per Lietuvos parlamentą bendravo ir su Sovietų Sąjunga, ir su kitomis valstybėmis, su pasauliu, o išrinkti Tautos atstovai buvo visur pripažįstami. Kai Kazimiera Prunskienė pirmąsyk lankėsi Vašingtone ir Baltuosiuose rūmuose, ši aukštoji įstaiga gavo klausimų, ar Ministrės Pirmininkės priėmimas reiškia, kad pripažįstate tą Vyriausybę ir valstybę? Atsakymas buvo pažymėtinas: ji yra žmonių išrinkta atstovė. Gera demokratijos pamoka. Kartais pajuokaudavome, kad M. Gorbačiovas nėra išrinktas deputatas.

Lietuvos laisvės byloje demokratinis pasaulis veikė atsargiai, santūriai, bet stovėjo mūsų pusėje. Derybos, tik derybos, nenaudoti jėgos – tą pabrėždavo Vakariai, ypač didžiosios valstybės. Tokie buvo ir mūsų siekiai, bet ne sovietų vadovų. Jiems atrodė, kad bylą lems ekonominė, o prireikus ir karinė prievarta.

Galų gale pasiekėme derybų lygmenį. M. Gorbačiovas paskyrė net savo delegaciją, vadovaujamą Vyriausybės galvos N. Ryžkovo. Tikėjosi, kad pasielgsime simetriškai. O Lietuvoje padėtis buvo kita, specifika. Turėjome Sąjūdžio rinkimų laimėtojo parlamentą su tvirta dauguma ir turėjome koalicinę Vyriausybę iš sąjūdininkų ir komunistų, gal pusiau komunistų. Šiuo lygmeniu reiškėsi tendencijų vykdyti atskirą, galbūt asmenišką premjerės politiką dėl Sovietų Sąjungos, derinamą asmeniškai Maskvoje. Tokio dvilypumo negalėjome sau leisti, todėl Lietuvos delegaciją šioms valstybinėms deryboms sudarė Aukščiausioji Taryba ir delegacijos vadovu paskyrė aukščiausią valstybės pareigūną. Dalyvavo ir deputatai, ir ministrai. Nelošėme M. Gorbačiovo išdalytomis kortomis ir oponentams kitoje stalo pusėje teko su tuo sutikti.

Kadangi Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas turėjo konstitucinius įgaliojimus atstovauti Lietuvai tarptautiniuose santykiuose ir vesti Lietuvos užsienio politikos derybas, parlamentui tiko ir teko vykdyti šią prerogatyvą, kad Lietuvos tarptautinis veidas neatrodytų neaiškiai pakrikęs. Taip jau buvo atsitikę, kai Vyriausybė neinformuodama paskelbė savo projektą dėl Nepriklausomybės Akto moratoriumo,

ir dar po pusmečio, kai atvirai pažeidė Aukščiausiosios Tarybos nutarimą dėl kainų. Su naujuoju premjeru Gediminu Vagnoriumi tokių problemų bemaž pusantrų jo metų nebuvo.

Valstybės politikos, ypač tarptautinės politikos principinę liniją vedė ir prižiūrėjo parlamentas šioje salėje. Jis pagal Konstituciją ratifikavo ir sutartis. Pavyzdžiui, sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų su Rusija pasirašyta 1991 m. liepos 20⁶d., o ratifikavome pirmąją Maskvos pučo dieną. Taip pat parlamentas priimdavo ir siųsdavo Lietuvos valstybės apeliacijas pasaulio tautoms ir tarptautinėms organizacijoms, laiškus valstybių vadovams. Tai svarbi ano meto Lietuvos diplomatijos erdvė. Ji turi būti atspindėta diplomatijos metraščiuose.

Svarbus etapas buvo Baltijos Valstybių Tarybos įkūrimas 1990 metų gegužės mėnesį, konsolidavęs trijų valstybių nepriklausomybės ir tęstinumo nuostatas. Paskelbėme pratęsią priešokupacinę (kiti sako – prieškarinę) Baltijos Antantę. Šios Tarybos pagrindą sudarė parlamentų vadovai, dirbantys nuolat, o gruodžio mėnesį visi trys parlamentai bendroje sesijoje Vilniuje vėl žengė suverenų tarptautinės politikos žingsnį – nutarė ir paskelbė, kad trys Baltijos šalys nestos ir nesijungs į jokiais neosovietines sąjungas.

Aukščiausioji Taryba veikė tarptautinėje erdvėje tiksliai siųsdama įgaliotus deputatus, jų delegacijas ir Lietuvos parlamento vadovus į užsienio šalis. Kai kur vykdavo Bronislovas Kuzmickas, kai kur į Lenkiją – Kazimieras. Motieka, Maskvoje kiti vaisingai dirbo, kaip delegacijos deryboms su Rusija vadovas Česlovas Vytautas Stankevičius. Žinoma, siųsti buvo galima kam nors kviečiant ir sukrapstant skatiką lėktuvų bilietams, o apgyvendinimu pasirūpindavo lietuvių bendruomenės. Tai dar vienas bemaž nematomas diplomatinio darbo lygmuo. Ši Aukščiausiosios Tarybos politinė palaipsnio pripažinimo veikla taip pat turi būti registruota ir aprašyta. Istorikai, į darbą!

Paskutinės dvi detalės, o visai ne detalės, gali būti įdomios bent pabrėžti šio pranešimo pabaigoje. Viena – tai Lietuvos nuosavybės dalykai. Vakaruose į nuosavybę žiūrėta rimtai, o nuosavybės pripažinimas buvo ir valstybės pripažinimas. Tuoj po Kovo 11-osios iš Aukščiausiosios Tarybos išsiuntėme laišką Berlyno oberburmistrui ponui Momperiui dėl Lietuvos valstybės turto, kur iki karo stovėjo mūsų ambasada. Gavome teigiamą notarinius nuosavybės dokumentus patvirtinantį atsakymą: tai jūsų sklypas. Tų pačių 1990 metų pokalbyje su Prancūzijos Prezidentu F. Mitterrandu palietęs jų išsaugotą Lietuvos auksą, o Prezidentas buvo tam pasirengęs, išgirdau trumpą garbingą atsakymą: tai jūsų auksas, galite juo naudotis. Kiek vėliau, rudenį, sutarėme ir su Didžiosios Britanijos premjere H. M. Thatcher, kad parašysiu oficialų laišką dėl buvusio Lietuvos aukso, leiboristų išmokėto sovietams, tačiau grąžintino atsikuriančiai Lietuvai. Taip įvyko. Tokius žygius lengvino ir Kovo 11-

⁶ Lietuvos Respublikos sutartis su Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų pasirašyta 1991 m. liepos 29 d.

osios aktų nuoseklumas, ir tai, kad Lietuvos parlamento vadovas buvo be išlygų priimamas kaip valstybės vadovas. Taip tiesiog buvo ir tai nekenkė Lietuvos bylai. Kai prasidėjo oficialūs aukšto lygmens kontaktai ne tik išvykose, bet ir Vilniuje Vakarų vadovai galėjo pastebėti, kad Lietuvos parlamentas ir aukščiausiojo valstybės pareigūno biuras su pianinu kampe turi tą patį adresą. Tokie buvo mūsų atsikuriamojo etapo savotiškumai, pabrėžiantys Aukščiausiosios Tarybos centrinį, konsoliduojantį ir atstovavimo būstinės vaidmenį. Ką nors mąstantiems verta suprasti ano meto nepopierinę tikrovę, todėl papasakojau.

Aukščiausioji Taryba darė politiką įjungdama ir meną, o čia atsivertų dar viena didelė netyrinėta erdvė. Ją šiek tiek yra praskleidę keli Sauliaus Šaltenio esė ir Aleksandro Sacharovo nedidelis filmas „Paprasta elegija“. Sutinkant karalius ir prezidentus muzikos menas irgi nekenkdavo, bet iš tiesų tam neturime laiko, kaip ir tikėjimo dvasiai, kuri lemtingomis akimirkomis buvo gelbstimai juntama. Laikas, todėl šįsyk baigiu dėkodamas už malonų dėmesį. (*Plojimai*)

G. KIRKILAS. Ačiū profesoriui V. Landsbergiui.

Pranešimą apie Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos veiklą kviečiu padaryti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą, šios komisijos narį, ambasadorių V. Plečkaitį. Prašom.

Vytauto Plečkaičio pranešimas „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos užsienio reikalų komisijos veikla 1990–1992 metais“

VYTAUTAS PLEČKAITIS⁷. Gerbiamoji Pirmininke, ponios ir ponai, mielieji kolegos signatarai! Šis mano pranešimas daugiausia remtas Užsienio reikalų komisijos protokolais, rašytais nuo 1990 m. kovo 19 d. iki 1992 m. lapkričio 11 d., atskirų komisijos narių prisiminimais, pastabomis ir mano asmenine patirtimi bei kita medžiaga.

Mano manymu, Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisija, būdama Aukščiausiosios Tarybos struktūros dalimi, buvo viena iš tų, kuri labai prisidėjo prie jaunos, atgimusios Lietuvos valstybės pripažinimo įteisinimo, tiesioginės informacijos apie Lietuvą skleidimo, užsienio politikos formavimo bei parlamentinių santykių su kitų valstybių parlamentais užmezgimo, taip pat ji vykdė, kiek sugebėjo, Užsienio reikalų ministerijos kontrolę. Svarbiausiu asmeniu, mano galva, formuojant Lietuvos Respublikos užsienio politiką 1990–1992 metais, buvo Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis. Jam aktyviai talkino Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo nariai, ypač Bronislovas Kuzmickas, kuris buvo dažnas svečias Užsienio reikalų komisijoje, teikė pasiūlymus ir įsiklausydavo į komisijos narių nuomones.

⁷ Vytautas Plečkaitis, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos narys, ambasadorius

Svarbų vaidmenį Lietuvos užsienio politikoje suvaidino ir K. D. Prunskienė susitikdama su didžiųjų valstybių vadovais 1990 metų balandžio–gegužės mėnesiais, deja, ne visada derinusi savo veiksmus su Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo vadovybe ir mažai informavusi Užsienio reikalų komisiją. Su Aukščiausiosios Tarybos deputatų dauguma ji palaikė ne itin glaudžius ryšius, apie tai ji pati užsimena savo atsiminimų knygelėje „Gintarinės ledi išpažintis“. Tiesiogiai Lietuvos Respublikos užsienio politiką įgyvendino naujai įsteigta Lietuvos užsienio reikalų ministerija, į kurią buvo priimti dirbti ir keletas buvusių sovietinės LTSR užsienio reikalų ministerijos darbuotojų. Daugelis naujai priimtų žmonių buvo neragavę sovietinės diplomatijos mokslų ir turėjo ambicijų tapti Lietuvos diplomatais.

Užsienio reikalų komisija ir kitos Aukščiausiosios Tarybos komisijos buvo įsteigtos Aukščiausiosios Tarybos sprendimu 1990 m. kovo 14 d., visos jos buvo sudaromos ne partiniu ir ne frakciniu, bet savanoriškumo – deputatų pasirinkimo principu. Daugiausia deputatų, kaip nurodė Virgilijus Čepaitis savo atsiminimuose, užsirašė į Užsienio reikalų ir Švietimo, mokslo ir kultūros komisijas. Man pavyko suskaičiuoti aštuoniolika Aukščiausiosios Tarybos deputatų, įvairiu laiku dalyvavusių Užsienio reikalų komisijos darbe.

Pirmajame posėdyje, kuris, matyt, nebuvo protokoluotas, nes nėra jo išlikę, tiksliau, nepavyko man jo rasti, buvo renkamas komisijos pirmininkas. Kaip paliudijo R. Gudaitis, jis pats pasiūlė Užsienio reikalų komisijos pirmininku išrinkti E. Zingerį. Buvo ir kitų siūlyimų, tačiau dauguma palaikė E. Zingerio kandidatūrą. Šiame poste jis išbuvo beveik dvejus metus, iki 1992 m. sausio 16 d. Kurį laiką komisijos pirmininku pačios komisijos buvo išrinktas A. Januška, tačiau jo kandidatūra nebuvo teikta Aukščiausiajai Tarybai. 1992 metų vasario mėnesį komisijos pirmininku išrinktas V. Pavilionis, atstovaujantis Tautos pažangos frakcijai. Jis ir buvo pirmininkas iki pat Aukščiausiosios Tarybos pabaigos.

Pirmasis protokoluotas komisijos posėdis įvyko kovo 19 dieną, jame dalyvavo penkiolika Aukščiausiosios Tarybos deputatų. Juos aš išvardysiu: Laima Liucija Andrikenė, Arūnas Degutis, Albinas Januška, Česlovas Juršėnas, Valdemaras Katkus, Egidijus Klumbys, Stasys Kašauskas, Česlovas Okinčicas, Nijolė Oželytė, Justas Vincas Paleckis, Vytautas Petras Plečkaitis, Antanas Račas, Petras Vaitiekūnas, Vidmantas Žiemelis ir Emanuelis Zingeris. Taip pat komisijai priklausė, bet šiame posėdyje nedalyvavo Vidmantas Povilionis, iš pradžių užsirašęs į Krašto apsaugos komisiją, o vėliau perėjęs į Užsienio reikalų komisiją, Romas Gudaitis ir Rimvydas Valatka. Vėliau Č. Juršėnas, R. Gudaitis ir V. Katkus faktiškai paliko Užsienio reikalų komisiją. Trylika iš anksčiau minėtų komisijos narių buvo vilniečiai, trys – kauniečiai, vienas – iš Klaipėdos ir vienas – iš Kelmės. Beje, Aukščiausiosios Tarybos išleistoje knygoje „Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990–1992“ nurodoma, kad komisijoje dirba dešimt deputatų, ir pateikta tik dešimties deputatų pavardės. Matyt, knygos sudarytojai neatsižvelgė į tai, kad dalis

Aukščiausiosios Tarybos deputatų dirbo dviejose komisijose, o kai kuriuos, matyt, tiesiog pamiršo paminėti.

Aukščiausiosios Tarybos parlamentinės frakcijos sukurtos vėliau, nes nuo pirmos dienos buvo aiški takoskyra tarp A. M. Brazausko vadovaujamos LKP ir V. Landsbergio vadovaujamo Sąjūdžio klubo deputatų. Dauguma Užsienio reikalų komisijos narių atstovavo Sąjūdžiui ir buvo nepartiniai. Apie trečdalis Užsienio reikalų komisijos buvo LKP nariai, dalis jų buvo Sąjūdžio remti ir priklausė Sąjūdžio klubui. Nemenka dalis buvusių LKP narių greitai paliko šią partiją, pasiskirstė po įvairias frakcijas. Pavyzdžiui, ne tik kairiųjų, bet ir Liberalų frakciją sudarė vien buvę LKP nariai ar buvę aukšti komunistinės jaunimo organizacijos pareigūnai, išskyrus, rodos, vieną. Aukščiausiojoje Taryboje buvo taip pat panašus partinis pasiskirstymas. 1990 m. gegužės 8 d., kuriantis frakcijoms, Užsienio reikalų komisijos nariai pasidalino po įvairias frakcijas. Daugiausia jos narių pasirinko Sąjūdžio centro frakciją – keturi. Jungtinei Sąjūdžio frakcijai priklausė vienas, Tautos pažangos – trys, Kairiųjų, vėliau LDDP, – vienas, Nuosaikiųjų frakcijai – du, Lenkų frakcijai – vienas, Liberalų – vienas, ir jokiai frakcijai nepriklausė trys.

Kovo 19 dieną vykusiame komisijos posėdyje buvo išrinkti trys komisijos pirmininko pavaduotojai, komiteto pirmininko E. Zingerio pasiūlymu. Pavaduotoju tapo E. Klumbys, turėjęs kuruoti ryšius su Vakarų Europa ir Šiaurės Amerikos valstybėmis, antruoju pavaduotoju – J. Paleckis, atsakingas už ryšius su Rytų, Centrinės Europos, Tolimųjų bei Artimųjų Rytų valstybėmis, ir trečiuoju – V. Katkus, kuris turėjo būti atsakingas už einamuosius reikalus, o tai reiškia ir santykius su Užsienio reikalų ministerija, į kurią jis perėjo vėliau, tapdamas ministro pavaduotoju ir išlikdamas Aukščiausiosios Tarybos deputatu.

Aukščiausiosios Tarybos deputatai, o ypač komisijos nariai, dažnai, be tiesioginio darbo parlamente ir su rinkėjais, didelį dėmesį skyrė susitikimams su kitų šalių parlamentarais, ieškodami greitesnio Lietuvos valstybės pripažinimo. Jie dirbo su užsienio žiniasklaida ir visuomenės grupėmis, siekdami pristatyti Lietuvą kaip valstybę, aiškinti užsienio politikams, kad Lietuva turi teisę egzistuoti kaip savarankiška ir nepriklausoma šalis, įtikinėti tuos, kurie manė, jog mes, lietuviai, per daug greitai paskelbėme savo nepriklausomybę, kad trukdome M. Gorbačiovo reformoms ir panašiai.

Pirmą kartą už Lietuvos ribų man pačiam teko būti 1990 metų balandžio pradžioje žmogaus teisių konferencijoje. Man tai buvo pirmoji kelionė į užsienį apskritai, nes komunistiniais laikais dėl savo pažiūrų tokios galimybės neturėjau. Į ją buvome pakviesti trys mūsų komisijos nariai: Degutis, Vaitiekūnas ir aš. Lenkijos Respublikos senatorius Z. Romaszewskis, amžiną atilsį, pasistengė, kad tokia konferencija būtų sušaukta Punske, prie pat sienos su Lenkija, kad nebūtų problemų su vizomis ir panašiai. Pačioje Lenkijoje tebestovėjo Rusijos kariuomenė, o sieną iš Lietuvos pusės saugojo Rusijos pasieniečiai. Į konferenciją buvo pakviesti

žiniasklaidos atstovai ne tik iš Lenkijos, bet ir iš Didžiosios Britanijos, tad pasirodė atsiliepimų apie šią konferenciją, apie juos sužinojo ir Didžiojoje Britanijoje, kas skaitė savaitraštį „New Statesman and Society“.

Su panašiomis misijomis teko dalyvauti ne tik su kolegomis deputatais iš savos komisijos, bet ir kitų komisijų nariais. 1990 m. gegužės 9 d. kartu su Stasiu Malkevičiumi buvo komandiruotė į prieš pusmetį susijungusį Berlyną dalyvauti konferencijoje „Europa – naujas mąstymas“. Nelengva buvo mums, sąjūdiečiams, įtikinti vokiečius, kurių dauguma buvo M. Gorbačiovo politikos rėmėjai, kad Sąjūdžio pasirinktas kelias, kuriuo mes su Stasiu neabejojome, yra teisingas. Teko dalyvauti susitikimuose su įvairiais visuomenės sluoksniais Vokietijoje, pradedant Bundestago deputatais ir baigiant nedidelių miestelių gyventojais, kai jie vakarais ateidavo pasiklausyti deputatų iš Lietuvos, apie kurią beveik nieko nežinojo.

Sėkmingas buvo komisijos narių, sakyčiau, itin sėkmingas L. Andrikienės ir V. Žiemelio vizitas į Moldovą 1990 metų gegužės pabaigoje. Tai buvo jau trečias Aukščiausiosios Tarybos deputatų vizitas, bandant paveikti Moldovos Aukščiausiosios Tarybos deputatus pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Jo metu V. Žiemeliui pasakius kalbą Moldovos Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, deputatai net balsavo už Lietuvos valstybės pripažinimą. Nepaisant didelio Maskvos spaudimo, didžioji Moldovos deputatų dalis gegužės 31 dieną nubalsavo pripažinti Lietuvą. Tiesa, pati Moldova buvo ne SSRS sudėtyje ir jos Aukščiausiosios Tarybos sprendimas buvo daugiau simbolinis solidarumo aktas su Lietuva. Vis dėlto jai priimti tokį sprendimą, ko gero, buvo kur kas sunkiau nei Islandijai po aštuonių mėnesių.

Užmezgant santykius su Lenkijos „Solidarność“, su lenkų valdžia ir visuomene, svarbų vaidmenį suvaidino komisijos narys Č. Okinčicas. Jo intensyvios veiklos dėka Lenkijoje atsirado daug Lietuvos draugų, remiančių mūsų nepriklausomybę.

Kad daugiau suprastume komisijos specifiką bei jos darbo pobūdį, pateiksiu kelių posėdžių darbo turinį. Pavyzdžiui, 1990 m. kovo 22 d. komisijoje, be kitų klausimų, buvo svarstomas kandidato į užsienio reikalų ministro postą klausimas. Svarstant ministro kandidatūrą, į komisiją atvyko Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, premjerė K. D. Prunskienė, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariai B. Kuzmickas, Č. Stankevičius, M. Laurinkus, kandidatas į ministrus Algirdas Saudargas trumpai prisistatė komisijai. V. Landsbergis, kaip rašoma protokole, pasiūlė komisijos nariams pagalbėti ir apie kitas galimas kandidatūras. Cituoju: „Nes A. Saudargui gali būti pasiūlytas kitas postas Vyriausybėje. Komisija nusprendė pritarti A. Saudargo kandidatūrai, o atsiradus būtinumui, pasiruošusi svarstyti ir kitas kandidatūras.“

J. Paleckio liudijimu, dar anksčiau, prieš A. Saudargo tvirtinimą, K. D. Prunskienė, važiuojant jiems kartu automobiliu, pasiūlė jam tapti užsienio reikalų ministru, bet su sąlyga, kad jis ištostų iš LKP, kaip tai padarė pati

K. D. Prunskienė, anksčiau buvusi LKP nare. J. Paleckis išstoti iš LKP atsisakė ir jam daugiau ši pareigybė nebuvo siūloma. Tačiau jeigu ji būtų siūloma, kažin, ar Aukščiausiosios Tarybos dauguma, mano galva, jai būtų pritarusi.

1990 m. kovo 28 d. komisija priėmė TSRS liaudies deputatų delegaciją, o balandžio 4 dieną komisija, V. Plečkaičio pasiūlymu, parengė ir išsiuntė laišką Vokietijos lietuvių bendruomenės pirmininkui J. Sabui dėl informacinio centro Vokietijoje įkūrimo. Toks informacinis centras buvo įsteigtas Hiutenfelde, Vokietijos lietuvių centre, talkinant Vasario 16-osios gimnazijoje dirbusiems lietuviams. Lietuvos atstovu 1991 metų vasario pabaigoje tapo komisijos narys A. Račas. Atstovybė veikė iki diplomatinių santykių užmezgimo su Vokietija. Gegužės 10 dieną E. Zingeris pateikė informaciją, kad jau parengta informacinė studija Varšuvoje ir kad Č. Okinčicas ieško tinkamo žmogaus į ją. E. Klumbio iniciatyva informacinis centras buvo įsteigtas Briuselyje. Tokie informaciniai centrai iš esmės atliko vėliau įsteigtų konsulatų ar ambasadų darbą, nors Lietuva tarp tų šalių dar nebuvo pripažinta.

1990 m. birželio 4 d. posėdyje, be kitų klausimų, buvo aptariamas planuojamas susitikimas su K. D. Prunskiene. Diskusijoje paaiškėjo deputatų požiūris į jos vykdomą užsienio politiką keliaujant po Vakarų šalis ir susitinkant su valstybių vadovais. Pavyzdžiui, A. Januška teigė, kad „Prunskienė norės, kad pripažintų jos pirmumą vedant užsienio politiką.“ E. Klumbys sakė: „Ji susitinka su valstybės vadovais, aš nepatenkintas, kad neturiu informacijos.“ J. Paleckis tvirtino: „Mes pradedame ją kaltinti, o reikėtų bendradarbiauti.“ Tuo tarpu L. Andrikenė priminė, kad „Vyriausybės aukščiausia prerogatyva – formuoti užsienio politiką.“ Deja, dėl nežinomų priežasčių susitikimas tarp Užsienio reikalų komisijos ir K. D. Prunskienės neįvyko.

Užsienio reikalų komisija, kaip ir kitos Aukščiausiosios Tarybos komisijos, pasisakydavo dėl įvairių kandidatūrų į svarbias valstybines institucijas. Pavyzdžiui, 1990 m. birželio 18 d. buvo vieningai nepritarta D. Šniuko ir S. Valiulio kandidatūroms į Lietuvos radijo ir televizijos vadovo postą. Juo buvo patvirtintas A. Kaušpėdas. Šiek tiek anksčiau buvo vieningai pritarta Kazimiero Uokos kandidatūrai į valstybės kontrolieriaus pareigas. Sąjūdžio deputatai daugiau pasitikėjo visuomenininkais, susijusiais su Sąjūdžiu, o ne su LKP ir buvusia nomenklatūra.

1991 m. spalio 2 d. komisija svarstė ministerijos vadovybės prašymą suteikti aukščiausius diplomatinis rangus ministrui A. Saudargui, ministro pavaduotojams V. Katkui ir R. Grižui. Komisija nusprendė, kad aukščiausi diplomatiniai rangai ministerijos vadovybei yra „per ankstyvi, pirmiausia reikėtų rangus nusipelnusiems suteikti – Lietuvos Respublikos misijų užsienyje vadovams, pavyzdžiui, Stasiui Lozoraičiui (jaun.) Anicetui Simučiai ir kitiems.“ Į šį pasiūlymą Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas neatsižvelgė ir aukščiausius diplomatinis rangus Užsienio

reikalų ministerijos vadovams suteikė nepaisant, kad komisijos nariai protestavo ir Prezidiumo sprendimą siūlė panaikinti.

Po nepavykusio komunistų pučo Maskvoje Lietuvai gavus daugumos šalių pripažinimą, Lietuvos pripažinimo siekė ne tik komunistinė Kinija, bet ir Taivanas. Dalis komisijos narių pasisakė už Taivano pripažinimą. Taivano pripažinimas būtų reiškęs diplomatinį santykių nutraukimą su žemynine Kinija. Kad labiau palenktų Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą į savo pusę, neseniai įkurta Kinijos ambasada pakvietė komisijos narius aplankyti Kiniją. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas komandiravo R. Pavilionį ir V. Plečkaitį į Kiniją. Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis, prisimenu, mums prisakė šio vizito metu aplankyti politinius kalinius Kinijoje. Tačiau ten nuvykę buvome taip stipriai ir atvirai kontroliuojami kinų saugumo žmonių vizito metu, kad aplankyti, deja, politinių kalinių mums nepavyko. Paskutinis Užsienio reikalų komisijos posėdis įvyko 1992 m. lapkričio 11 d. Jo metu buvo patvirtintas Č. V. Stankevičiaus skyrimas Lietuvos Respublikos specialiuųjų misijų ambasadoriumi ir aukščiausiojo diplomatinio nepaprastojo įgaliojotojo ambasadoriaus rango suteikimas.

Užsienio reikalų komisija paskatino nemažai deputatų savo tolesnę veiklą susieti su Lietuvos užsienio politika. Keturi Užsienio reikalų komisijos nariai tapo ambasadoriais ir atstovavo mūsų valstybei užsienyje. Trys dirbo Prezidentų Algirdo Mykolo Brazausko ir Valdo Adamkaus patarėjais, vienas tapo užsienio reikalų ministru, dvi Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijoje patarėjomis dirbusios moterys Asta Skaigirytė ir Violeta Motulaitė vėliau tapo ambasadorėmis.

Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. TAURANTAS. Dėkojame V. Plečkaičiui ir prisimenu ką tik kalbėjusio profesoriaus V. Landsbergio žodžius apie atstumtą Sovietų Sąjungos ranką deryboms ir jo minėtą sutartį su Rusijos Federacija 1991 m. liepą, iš tikrųjų tą turime labai gerai prisiminti, nes tai turėjo didžiulę tarptautinę reikšmę. Kaip minėjau tą mūsų naratyvą, kuris yra labai svarbus, tai jo dalis apie šią minėtą sutartį iš tikrųjų ir dabar turi didžiulę reikšmę, ypač turint galvoje, kad kita susitariančioji pusė, jos valdantieji šiandien tą sutartį linkę užmiršti ir apie ją net nekalbėti. Todėl man malonu suteikti žodį Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkui D. Žalimui, kuris šią sutartį yra nagrinėjęs ir apie ją daug paskelbęs spaudoje. Prašom, jums žodis.

Dainiaus Žalimo pranešimas „Lietuvos Respublikos sutartis su Rusijos Tarybų Federacine Socialistine Respublika (1991 m. liepos 29 d.) – naujų santykių tarp Lietuvos ir Rusijos pradžia“

DAINIUS ŽALIMAS⁸. Dėkoju, pirmininke. Gerbiamieji Seimo nariai, gerbiamieji signatarai, ponios ir ponai! Man iš tiesų didžiulė garbė pasidalinti su jumis savo

⁸ Dr. Dainius Žalimas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkas

jžvalgomis, kurias, pabrėžiu, aš padariau daugiau kaip teisės mokslininkas, tyrinėjęs Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą tarptautinės teisės požiūriu, negu kaip asmuo, einantis dabartines pareigas.

Iš tiesų tai, ką jūs minėjote, jau savaime intriguoja, nes šis Lietuvos Respublikos 1991 m. liepos 29 d. dokumentas ir dar tada RTFSR sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų šiandien akivaizdžiai skirtingai vertinamas abiejų šalių. Specialiai pasitikrinau prieš rengdamasis šiam pranešimui. Jeigu jūs pažvelgtumėte į Rusijos Federacijos užsienio reikalų ministerijos oficialią interneto svetainę ir pasižiūrėtumėte sutarčių su Lietuvos Respublika sąrašą, ten šios sutarties nerasite. Rasite liepos 29 dienos, tos pačios dienos, susitarimą dėl bendradarbiavimo ekonominėje ir socialinėje kultūrinėje Kaliningrado srityje, kuri savaime yra paskesnis dokumentas, išvestinis dokumentas iš sutarties dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, o pačios sutarties kaip tokios nerasite. Ji minima tik vienintelėje pažymoje apie Lietuvos ir Rusijos santykių būklę, pradedant nuo to, kad Lietuva buvo pripažinta Sovietų Sąjungos 1991 m. rugsėjo 6 d. nutarimu Valstybės Tarybos ir, beje, buvo sudaryta tokia sutartis dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų, toliau plačiau apie ją nieko nepasakojant. Aš tikiuosi, iš mano pranešimo jūs matysite, kodėl taip yra, nes iš tiesų ta sutartis yra tam tikras sąžinės priekaištas dabartinės Rusijos vadovybei, vykdančiai visiškai priešingą politiką ir akivaizdžiai savo ideologiją grindžiančiai tuo, ką būtų galima pavadinti tam tikru revanšizmu arba tiesiog sovietinės agresijos teisinimu. Tai yra visiškai priešinga tam, kas glūdi šios sutarties nuostatose.

Drįsčiau sakyti, iš Lietuvos pusės šis dokumentas yra vienas reikšmingiausių. Tai yra dokumentas, kuriuo tikrai galima didžiuotis, kaip galima didžiuotis, pavyzdžiui, ir visais 1990 m. kovo 11 d. aktais, 1949 m. Vasario 16 d. deklaracija, iš tarptautinių sutarčių – 1994 m. Draugystės ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartimi su Lenkija, apie kurią dar bus šiandien kalbama. Jai tikėtų keli žodžiai apibūdinti, jeigu kalbėtume ne tiek iš teisinės pusės. Tai yra unikali sutartis. Tikrai tokios sutarties faktiškai neturi jokia posovietinė valstybė nei buvusi sovietų okupuota valstybė. Aš turiu omenyje, tokios sutarties nėra sudariusios nei kitos Baltijos šalys, nei buvusios sovietinės respublikos tokių sutarčių tikrai su Rusija nėra sudariusios.

Kita vertus, tai yra tikrai tam tikras drąsos ir sėkmės simbolis. Tai yra tai, ko iš tiesų tuo metu mūsų valstybė nestokojo.

Pradžioje gal labai trumpai. Aišku, aš suprantu, kad visų niuansų nepaminėsiu, tiesiog apie prielaidas sudaryti šią sutartį. Reikėtų iš karto pažymėti, kad susiklostė turbūt unikali aplinkybė, kurių galbūt tikrai nebūtų pasikartoję atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Tikrai jokiais kitomis aplinkybėmis, ko gero, tokia sutartis su Rusijos Federacija nebūtų sudaryta. Tos aplinkybės buvo tai, kad abiejų sutarties šalių politiniai interesai sutapo. Viena vertus, Lietuvos Respublikai

gyvybiškai reikėjo stipresnės tarptautinės pozicijos, tą stipresnę tarptautinę poziciją visų pirma santykiuose su Sovietų Sąjunga, kuri šiuo atveju kol kas buvo trečioji šalis, galėjo suteikti tik tokia sutartis su Rusijos Federacija.

Kita vertus, Rusijos Federacijos, arba dar tada RTFSR, vadovybei akivaizdžiai irgi reikėjo įsitvirtinti kaip naujai gimstančiam tarptautinės teisės subjektui ir tarptautinės politikos subjektui ir, be abejo, tam taip pat pasitarnavo ši sutartis. Aišku, prielaidas tam sudarė (plačiau nėra kada šį dokumentą minėti) Talino 1991 m. sausio 13 d. deklaracija. Trys Baltijos šalys, trijų Baltijos šalių vadovai ir Rusijos, dar tada RTSFSR, vadovas pasirašė deklaraciją arba pareiškimą Jungtinėms Tautoms, kuriose pasmerkė sovietų naudojamą karinę prievartą prieš Lietuvą ir pripažino viena kitos suverenitetą. Ši 1991 metų sutartis, tiesiog atsiremddama į šią principinę nuostatą, toliau buvo skirta plėtoti tarpvalstybinius Lietuvos ir Rusijos santykius.

Ir galiausiai pačios aplinkybės tiek pačioje Sovietų Sąjungoje, tiek Rusijos Federacijoje, gerai žinoma „perestroikos“ ir „glasnost“ politika, tam tikras demokratizavimas ir istorinės tiesos atskleidimas. Be abejo, tam tikras prielaidas galima įžvelgti ir 1989 m. gruodžio 24 d. nutarime, priimtame gerai žinomame Sovietų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavime dėl 1939 metų Sovietų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo, kuriuo slaptieji Molotovo–Ribbentropo pakto protokolai buvo pripažinti niekiniais ir kas galbūt, iš Lietuvos pusės žvelgiant dar svarbiau, buvo pripažinta, kad buvo pažeistos sutartys su Baltijos šalimis, o tos sutartys yra taikos ir nepuolimo sutartys. Nors tiesiogiai to nevartojant, vien tik logika sako, kad tai buvo iš esmės agresijos prieš Baltijos šalis pripažinimas.

Tai, be abejo, padėjo rasti tam tikrą kompromisą dėl bendro istorijos vertinimo ir čia aš pabrėšiu kaip vieną iš prielaidų, būtent šalys buvo pajėgios surasti kompromisą dėl istorijos įvykių teisinio vertinimo. Galbūt tai palengvina ir tai, kad buvo ganėtinai lengva tuo metu šiuos veiksmus priskirti trečiajai šaliai, tai yra šaliai, kuri nedalyvavo sutartyje, tai yra Sovietų Sąjungai.

Tas kompromisas, beje, atspindėtas sutarties preambulėje, kad šalys priskiria praeičiai įvykius ir veiksmus, kurie kliudė įgyvendinti šalių suverenitetą. Čia tik priminsiu, kad apskritai derybose Rusijos pusė buvo pateikusi sutarties nuostatų projektą, kuris buvo grindžiamas tuo, kad tai yra sutartis tarp dviejų buvusių sovietinių arba sovietinių Respublikų, o Lietuvos pozicija buvo kita. Nuo pat pradžių buvo norėta paminėti 1920 metų Taikos sutartį ir 1940 metų sovietų agresijos pasmerkimą, o tai, kas liko, ir yra kompromisas. Liko aneksijos pasmerkimas, 1940 metais įvykdytos aneksijos pasmerkimas.

Dėl Taikos sutarties minėjimo šalims nepavyko susitarti, tačiau tam buvo ir tam tikrų objektyvių priežasčių. Viena vertus, iš tiesų, žvelgiant tuometiniu kontekstu, Taikos sutarties šalis buvo daugiau Sovietų Sąjunga, ne RTFSR, kuri buvo tik vienas iš Sovietų Sąjungos subjektų. Galiausiai pačiai Lietuvai Taikos sutartimi

remtis buvo ne itin naudinga, nes reikia priminti, kad 1939 metais buvo pakeista, pavyzdžiui, sienos linija, nustatyta 1920 metų sutartimi. Ir galiausiai tai buvo susiję su trečiąja šalimi. Akivaizdžiai toje vietoje dabar yra Baltarusija. Taigi šiuo atveju buvo nutylėtas tas paminėjimas. Tai nereiškia, kad ja apskritai nesiremiama, tai nereiškia, kad 1920 metų sutartis apskritai kaip tokia negalioja, ji tikrai galioja, bent jau pirmasis straipsnis dėl amžino visiems laikams padaryto Lietuvos Respublikos pripažinimo.

Pagaliau kai kurios šalutinės priežastys, apie kurias gal plačiau čia nebūtų kada kalbėti. Paminėsiu tik tiek, kad tikrai buvo lengviau susitarti dėl vadinamojo nulinio pilietybės suteikimo varianto Lietuvos Respublikoje gyvenantiems Rusijos piliečiams, dėl ko akivaizdžiai buvo neįmanoma susitarti, pavyzdžiui, su Latvija ir Estija jau dėl kitokių priežasčių. Ir galiausiai abiejų šalių vadovybės drąsa ir ryžtas. Čia išskirčiau (aišku, dirbo ir derybų delegacijos) derybų delegacijos vadovą Č. V. Stankevičių ir tuometinį Lietuvos Respublikos vadovą V. Landsbergį. Kita vertus, tai yra B. Jelcinas. Jo ryžtas tuo metu, beje, kaip ir 1992 metais pasirašant dokumentus dėl Rusijos kariuomenės išvedimo. Buvo mėginama sutrukdyti tos sutarties pasirašymui, bet gal daugiau subjektyvios, šiuo atveju asmenybinės nuostatos lėmė, kad šita sutartis buvo pasirašyta, 1992 metais pagrindinis susitarimas dėl kariuomenės išvedimo nebuvo pasirašytas. Tai rodo, kad sustiprėjus Rusijos Federacijai istoriniais klausimais buvo pradėta žiūrėti ne taip sąžiningai, kaip sudarant šį dokumentą dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų.

Keletas žodžių apie esmines turinio nuostatas, kurios kartais yra pamiršamos. Pats pavadinimas pasako, kad tai yra tarpvalstybiniai santykiai, santykiai tarp dviejų tarptautinės teisės subjektų, kurių pagrindas yra tarptautinės teisės normos. Taigi išskirčiau kelis aspektus.

Pirmiausia tai yra istorinės tiesos pripažinimas šios sutarties preambulėje, konkrečiai 1940 metų Sovietų Sąjungos agresijos prieš Lietuvos Respubliką pripažinimas. Preambulėje yra išreikštas įsitikinimas, kad Sovietų Sąjunga turi pašalinti Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias 1940 metų aneksijos pasekmes. Pasekmių pašalinimas, be abejo, yra tai, ką vėliau teko vykdyti pačiai Rusijos Federacijai. Visų pirma kariuomenės išvedimas. Antras klausimas – žalos atlyginimas, kuris yra neišspręstas iki šiol. Paradoksalu, bet pačiai Rusijos Federacijai vėliau teko ši pareiga pašalinti Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias aneksijos pasekmes, nes Rusijos Federacija nuo 1991 metų pabaigos ir 1992 metų pradžios tapo valstybe Sovietų Sąjungos tęsėja. Čia pabrėžčiau – būtent tęsėja – „gosudarstvo pradažatel“ arba „continue“, bet ne teisių perėmėja, ne „successor“, ir ne „pravo priemnik“. Tapus tęsėja, teko tęsti tas pareigas, kurias Sovietų Sąjunga turėjo pagal tarptautinę teisę.

Atkreipčiau dėmesį, kad čia neturėtų klaidinti vartojama aneksijos sąvoka. Aneksija iš tiesų yra vienašalis prievartinis teritorijos prijungimas, viena iš agresijos

formų, pavyzdžiui, Krymo aneksija. Pagal 1974 metų agresijos apibrėžimą prievartinė aneksija yra vienas iš agresijos aktų. Taigi paminėta aneksija vėlgi kaip tam tikras kompromisas, bet aneksija yra viena iš agresijos formų, ir to visiškai pakanka konstatuoti, kad iš tiesų Rusijos Federacija kartu pripažino, kad prieš Lietuvą buvo įvykdyta būtent agresija. Galiausiai akivaizdžiai pripažįstamas ir neteisėtumas. Pabrėžiu Lietuvos suverenitetą pažeidžiančias pasekmes.

Čia būtų galima kalbėti apie aneksijos be okupacijos tezės nepagrįstumą, bet tai galbūt tegul lieka būsimiems pranešimams. Pasakysiu tik tai, kad kartais dabartinė Rusijos Federacijos vadovybė ir jai tarnaujantys mokslininkai neužmiršta pabrėžti, kad, girdi, okupacijos nebuvo, o aneksija buvo teisėta, nes įvykdyta pačios Lietuvos sutikimu. Pats geriausias atsakymas į tai yra tiesiog Austrijos anšliusas. Niurnbergo tarptautinis karinis tribunolas yra pasakęs šiuo klausimu, kad svarbiausia yra ne šalies sutikimas, o karinė jėga, kuri būtų panaudota bet kuriuo atveju. Nėra jokių priežasčių ir galų gale teisė savaime neleidžia iš esmės vienodų situacijų vertinti skirtingai. Manau, tai yra gana aišku.

Dabar antras dalykas. O ką gi pripažino Rusijos Federacija šia sutartimi ir kodėl ji ištrinta iš sutarčių sąrašo? Svarbiausias, ko gero, šios sutarties yra pirmas straipsnis. Čia, beje, galima įžvelgti tam tikrų analogijų su 1920 metų Taikos sutartimi. Jo galiojimas irgi yra neribotas, taigi net formaliai denonsavus šią sutartį pirmo straipsnio nuostatos galios amžius, visą laiką, ir tai yra pripažinimo nuostatos. Valstybės pripažinimas iš tiesų yra neatšaukiamas. Pagal pirmą straipsnį Lietuvos Respublika pripažinta visateisiu tarptautinės teisės subjektu ir suverene valstybe pagal jos valstybinį statusą, įtvirtintą 1990 m. kovo 11 d. pamatiniuose aktuose. Taigi kas konkrečiai pripažįstama? O pripažįstama tai, kas įtvirtinta pamatiniuose aktuose. Visų pirma tai, ką Rusija oficialiais pareiškimais šiais laikais mėgina neigti.

Pripažintas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo buvimas Tautos atstovybe ir jos įgaliojimai atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Kartais mes galime išgirsti, kad, girdi, tai buvo Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, neturėjusi įgaliojimų skelbti nepriklausomybę. Iš tiesų vienas iš pirmųjų 1990 m. kovo 11 d. pamatinių aktų buvo deklaracija dėl Lietuvos TSR aukščiausiosios Tarybos deputatų įgaliojimų, kuri konstatavo, kad tai nėra Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, tai yra Lietuvos Tautos atstovybė, turinti įgaliojimus atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Rusija, pasirašydama, kad pripažįsta Lietuvos valstybinį statusą pagal 1990 m. kovo 11 d. aktus, akivaizdžiai pripažino būtent tokį, o ne kitokį Aukščiausiosios Tarybos statusą.

Antras dalykas. Aš jau minėjau, akivaizdžiai pripažįstamas Sovietų Sąjungos agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktas. Pagal tą pačią deklaraciją dėl Lietuvos TSR aukščiausiosios Tarybos įgaliojimų viskas gana istoriškai išdėstyta ir pagrįsta. Pagal tą patį aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, nes ten minima, kad atstatomas suverenių galių vykdymas, sustabdytas svetimos jėgos arba nutrauktas

svetimos jėgos. Akivaizdžiai aliuzija į agresiją, o ne į ką kita. Galiausiai pripažįstamas Lietuvos valstybės tęstinumas ir identitetas. Tai yra pagal tą patį aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. Atstatomas suverenių galių vykdymas, kaip minėjau, nutrauktas svetimos jėgos, pripažįstamas nepertraukiamas 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Akto ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucijos galiojimas. Galiausiai pripažįstamas 1938 metų Konstitucijos galiojimo tęstinumas, nes vėlgi 1990 m. kovo 11 d. vienas iš fundamentinių aktų yra įstatymas dėl šios Konstitucijos galiojimo atstatymo.

Būtų galima minėti dar daug nuostatų, kurias Rusija besąlygiškai pripažino, tačiau, svarbiausia, Rusija pripažįsta, kad Lietuvos Respublika yra iš okupacijos išsivadavusi valstybė, kad tai nėra nauja valstybė, nėra buvusi sovietinė Respublika ir nėra Sovietų Sąjungos teisių perėmėja. Taigi visi paskesni pareiškimai iš esmės yra nesuderinami su šia sutartimi ir jai prieštarauja. Aš turiu omeny mėginimus pateisinti Sovietų Sąjungos agresiją ir mėginimus teigti, kad Lietuva buvo kada nors teisėta Sovietų Sąjungos dalimi. Aišku, čia yra tam tikras paradoksas, jeigu žiūrėtume į tai, kokių statusu buvo Rusijos Federacijos pripažinta. Pripažinta pagal 1990 m. birželio 12 d. deklaraciją dėl jos valstybinio suvereniteto ji akivaizdžiai buvo dar Sovietų Sąjungos Respublikos deklaracija, tačiau sutarties nuostatos ir modifikuojamos pagal paskesnę tarptautinės teisės ir įvykių raidą. Visa tarptautinė bendrija, kaip aš minėjau, pripažino Rusijos Federaciją kaip Sovietų Sąjungos tęsėją. Jai nereikėjo stoti iš naujo į tarptautines organizacijas. Lietuvos Respublika, beje, pratęsė su Rusijos Federacija diplomatinis santykius, kurios užmezgė 1991 m., arba, tiksliau reikėtų sakyti, atkūrė. Beje, atkūrimo terminas ir vartojimas tuose aktuose. 1991 m. spalio 9 d. atkūrė būtent diplomatinis santykius su Sovietų Sąjunga, vėliau jie buvo pratęsti jau su Rusijos Federacija.

Kitos reikšmingos sutarties nuostatos, šiek tiek trumpiau apie jas. Saugumo garantijų, būtų galima taip sakyti, užsitikrinimas. Iš tiesų šiandien skaitant tikrai negali atsistebėti neįtikėtinai toliaregiška nuostata. Nežinau, ar tikrai sutarties kūrėjų galvose buvo narystė NATO ir Europos Sąjungoje, bet būtent sutarties 2 straipsnyje yra pripažinta Lietuvos Respublikos teisė (kas ir taip būtų savaime suprantama, bet šiuo atveju tai yra papildomas dvišalis pripažinimas) savarankiškai įgyvendinti suverenitetą gynybos ir saugumo srityje jai priimtinomis formomis, įskaitant kolektyvinio saugumo sistemas. Šiuo atveju tikrai galima pasidžiaugti, kad, pavyzdžiui, lyginant su 1920 metų sutartimi, kur buvo teisė į neutralitetą lyg ir garantuota, buvo atmestos tos dėl taktinių sumetimų galbūt kažkada Sąjūdžio deklaruotos demilitarizavimo ir neutraliteto nuostatos, maždaug 1989 metais. O iš esmės tai yra nuostata, reiškianti, kad Rusijos Federacija pripažįsta besąlygišką Lietuvos teisę ateityje būti kokių tik nori kolektyvinio saugumo sistemų nare, tarp jų, aišku, ir visų NATO, ir Europos Sąjungos.

Galima pačioje sutartyje (galbūt dėl to, kad Sovietų Sąjunga buvo dar trečiasis subjektas), plačiai reglamentuojant susisiektį, tranzito klausimus, nėra

jokios užuominos apie jokią karinį tranzitą, apie jokiais kitas nenaudingas galimai karinio bendradarbiavimo sąsajas. Taigi tikrai sutartis sudarė prielaidas Lietuvos Respublikai teigti, kad Rusijos Federacija neturi jokios teisės prieštarauti Lietuvos pasirinktai saugumo ir gynybos užsitikrinimo formai, šiuo atveju tampant būnant kolektyvinės saugumo ir gynybos organizacijos NATO nare, taip pat dalyvaujant Europos Sąjungos saugumo ir gynybos politikoje.

Galiausiai kelios paskutinės reikšmingos nuostatos. Pilietybės klausimai buvo sureguliuoti. Kaip jau minėjau, kitaip negu Latvijos ir Estijos, Lietuvos priimtas vadinamasis nulinis variantas šiuo atveju buvo tikrai mažiau skausmingas. Šiuo atveju sutartimi buvo pratęstas tik terminas. Jeigu pagal Lietuvos pilietybės įstatymą 1989 m. lapkričio 3 d. buvo tam tikra kritinė data, kai turėjo asmenys, norėdami gyventi Lietuvos Respublikoje, apsispręsti dėl Lietuvos Respublikos pilietybės (aš kalbu apie Sovietų Sąjungos piliečių, o ne apie Lietuvos Respublikos piliečių pilietybės tęstinumą), tai šiuo atveju tas terminas buvo pratęstas iki sutarties pasirašymo dienos. Paprasčiausiai buvo pratęstas tas terminas, kai Rusijos piliečiai galėjo apsigyventi Lietuvoje teisėtai ir be sėslumo ir valstybinės kalbos cenzo pasirinkti arba įvykdyti *de facto* adaptaciją, arba supaprastinta natūralizacija pasirinkti Lietuvos Respublikos pilietybę. Aišku, dėl to mes gavome tam tikrą kategoriją piliečių, kuriuos Konstitucinis Teismas kažkada yra apibūdinęs kaip nepilietiškus piliečius. Dėl balsavimo biuletenių, priminsiu, referendume buvo Konstitucinio Teismo nutarimas, kad jie negali būti spausdinami jokia kita, tik valstybine kalba, nes piliečiai turėtų turėti bent jau, jeigu jie yra pilietiški, jeigu jie dalyvauja, integruojasi į pilietinę visuomenę, minimalių valstybinės kalbos žinių, kad suprastų, kas tame biuletenyje yra parašyta lietuviškai, o ne kokia nors kita kalba.

Galiausiai valstybės sienų neliečiamumas buvo pripažintas vėlgi atmetant bet kokias, tegul ir absurdiškas, vis dėlto buvusias Sovietų Sąjungoje pretenzijas, kartais ir šiandien nuskambančias, kad galbūt Klaipėda ne visai Lietuvai atitenka teisėtai, galbūt Vilnius ne visai teisėtai turėtų Lietuvai priklausyti. Akivaizdžiai tiek sutarties preambulėje, tiek 1 straipsnyje deklaruota ištikimybė ESBK principams, t. y. ir sienų neliečiamybės principui, galų gale minėtas susitarimas dėl bendradarbiavimo su Kaliningrado sritimi, apimant ekonominę, socialinę, kultūrinę raidą, patvirtino esamų šalių sienų (viso jų ilgio) neliečiamybę. Tai buvo pagrindas visoms kitoms sutartims. Tik priminsiu, kad bene 38 kitos sutartys su Rusijos Federacija buvo vėliau sudarytos.

Taigi pabrėšiu tokią šios sutarties reikšmę. Grįžčiau prie žodžių „unikalus“, „unikalumas“. Iš tiesų tai buvo pripažinimas Rusijos Federacijos, kuri dar pati nebuvo visateisis tarptautinės teisės subjektas, tačiau turėjo perspektyvą tokia tapti. Kartu pabrėžtina, kad tos sutarties sudarymas tarnavo ir kaip stimulus paskatinti kitas šalis pripažinti Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimą tuoj po rugpjūčio pučo, kai tapo akivaizdu, kad svarbesnė dabar yra Rusijos Federacijos, o ne Sovietų Sąjungos vadovybė. Tai buvo stimulus galų gale ir pačiai Sovietų Sąjungai dar 1991 m.

rugsėjo 6 d. Valstybės Tarybos nutarimu pripažinti Lietuvos, Latvijos ir Estijos nepriklausomybę.

Galiausiai, kaip minėjau, tai yra istorinis pasiekimas. Jo neturi jokia kita posovietinė šalis. Tai buvo ir saugumo užtikrinimas. Tai, beje, tapo pagrindu reikalauti Rusijos Federacijos atsakomybės išvedant buvusią sovietų kariuomenę, atlyginant okupacijos padarytą žalą, nes šioje sutartyje ir buvo įtvirtintas, arba pripažintas, Sovietų Sąjungos aneksijos neteisėtumas ir būtinybė pašalinti jos pasekmes ne tik teisiškai. Tai yra būtent demokratinės B. Jelcino Rusijos simbolis, pagrindas šalių tarpusavio pasitikėjimui, lygiateisiams draugiškiems santykiams, grindžiamiems sąžiningu, teisingu ir teisiškai pagrįstu požiūriu į abiejų šalių istoriją. Tai yra jau tam tikras potencialas ateičiai.

Aš tikiu, kad ta sutartis dar bus įvertinta ir kitos šalies. Aš tikiu, kad ta sutartis yra pagrindas naujiems santykiams su nauja jau turbūt popultine Rusija, kuri yra nusigręžusi vienareikšmiškai nuo savo ne itin šlovingos praeities. Dėkoju jums už jūsų dėmesį. (*Plojimai*)

G. KIRKILAS. Ačiū Konstitucinio Teismo pirmininkui ponui D. Žalimui.

Gerbiami kolegos ir konferencijos dalyviai, kadangi pagal grafiką mes dar turime tris labai įdomius pranešėjus ir tik 30 minučių, tai aš visus pranešėjus, kurie ateina, paprašyčiau tą faktą įvertinti. Dar labai prašyčiau šiek tiek pagailėti mūsų vertėjų ir kalbėti šiek tiek lėčiau.

Pranešimą apie Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos atkūrimą 1990–1992 m. kviečiu padaryti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro pirmąjį pavaduotoją 1990–1993 m., nuo 1992 metų ambasadorių specialiosioms misijoms, Lietuvos delegacijos Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijoje narį, delegacijos sugrąžinant Lietuvos aukso atsargas vadovą poną V. Katkų. Prašom.

Valdemaro Katkaus pranešimas „Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos atkūrimas 1990–1992 metais“

VALDEMARAS KATKUS⁹. Gerbiami kolegos, tuo metu vien tik vilties laikytis buvo labai pavojinga strategija, reikėjo veikti. Kaip žinote, ir idealai turi turėti savo praktinį pagrindą. Tuo metu mes pasirinkome kaip pagrindą būtent 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Helsinkio baigiamąjį aktą, kurį pasirašė 33-jų valstybių (Europos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados) vadovai, bet svarbiausia, pasirašant šitą aktą dvi valstybės – Jungtinės Amerikos Valstijos ir Prancūzija – padarė prierašus, kuriuose buvo pabrėžiama, kad šiuo pasirašymo aktu jokia Baltijos valstybių aneksija yra nepripažįstama. Be to, tuometinis Jungtinių

⁹ Valdemaras Katkus, Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro pirmasis pavaduotojas (1990–1993), diplomatas

Valstijų Prezidentas G. Fordas pareiškė, kad jokia okupacija ar teritorinis užgrobinimas sulaužant tarptautinę teisę nebus pripažįstamas kaip teisėtas aktas, ir išreiškė viltį, kad Baltijos valstybės šiais priedais ateityje pasinaudos. Prancūzijos Prezidentas padarė panašų pareiškimą. Kaip jie pasiūlė, mes taip ir padarėme – pasinaudojome šito nepripažinimo straipsniais.

Tuo metu diplomatinio veikimo ypatybė buvo ta, kad mes galėjome vesti dvišales derybas tiesiogiai, tačiau tarptautinėse organizacijose galėjome veikti netiesiogiai, tik per mus palaikančius kitų valstybių diplomatus. Tada prasidėjo draugų paieška. Jau tuo metu užsienio valstybės turėjo savo nusistatytas dienotvarkes ir mums reikėjo tą jų tvarkaraštį pakeisti taip, kad ten tilptų ir mūsų nepriklausomybės klausimas. Priminsiu, kad tuo metu vyko Antrojo pasaulinio karo pabaigtuvės Europoje. Kaip žinome, Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 metais pasirašius Vokietijos ir Rusijos sutartį, ir šios sutarties šešėlis mus lemtingai ilgai lydėjo.

Po trijų dienų po mūsų nepriklausomybės paskelbimo, 1990 m. kovo 14 d., prasidėjo pirmoji „du plus keturi“ sutartis-konferencija, kurioje dalyvavo dvejetas (Vokietijos Demokratinė Respublika, Vokietijos Federacinė Respublika) ir ketvertas (Sovietų Sąjunga, Jungtinės Amerikos Valstijos, Jungtinė Karalystė ir Prancūzija). „Du plus keturi“ sutartis buvo pasirašyta 1990 m. rugsėjo mėnesį Maskvoje ir ši tartis atvėrė kelią Vokietijos susivienijimui. Ir tada mes išgirdome, kad Antrojo pasaulinio karo pabaigos data Sovietų Sąjungoje yra visiškai kitokia. Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministras E. Ševardnadzė pasako, kad *„padvoditsia čerta vtoroj mirovoj voiny“*.

Kitą dieną, rugsėjo 13 dieną, Lietuvos Respublikos atstovas Egidijus Bičkauskas po susitikimo Didžiosios Britanijos pasiuntinybėje Maskvoje savo promemoria pranešė Užsienio reikalų ministerijai, kad „Britanija, kuri dalyvavo derybose, ir galime remtis jų teiginiais, jog „du plus keturi“ derybose nebuvo kalbama apie galutinį Antrojo pasaulinio karo pasekmių likvidavimą.“ Mums tai buvo labai labai svarbu, nes Britanija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Prancūzija vykdė Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo politiką. Lenkija tuo metu taip pat aktyviai dalyvavo Antrojo pasaulinio karo pabaigtuvėse derybose Europoje ir jos pagrindinis rūpestis buvo Lenkijos–Vokietijos siena. Kai dėl Lietuvos, tai 1990 metų rudenį Lenkijos pozicija buvo tokia: „Lenkijos užsienio reikalų ministras Maskvoje sieks gauti leidimą pasirašyti tarpvyriausybinius susitarimus su SSRS respublikomis, turinčiomis sieną su Lenkija“, nors tuo metu Lenkijos valdžioje ir buvo mums palanki pirmoji „Solidarumo“ vyriausybė. Neutralumo politika vykdant Švedijos poziciją 1990 metų pabaigoje skambėjo taip: „Švedija vykdė atkurtos Lietuvos Respublikos nepripažinimo politiką, siekė vystyti pragmatiškus santykius, kad galėtų išsaugoti savo veidą prieš Sovietų Sąjungą, ir todėl nenorėjo pasirašyti jokių oficialių *government* susitarimų“, tačiau kitos Skandinavijos valstybės – Danija, Islandija –

aktyviai prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės įgyvendinimo ir 1990 metų rudenį Danija pirmoji nepabijojo mus įsileisti į Helsinkio procesą.

Po 1991 m. sausio 13 d. žudynių ir po vasario 9 dienos įvykusio referendumo dėl Lietuvos nepriklausomybės dalies Vakarų vyriausybių laikysena Lietuvos atžvilgiu pasikeitė, bet ne visų. Tais pačiais metais liepos mėnesį Vokietijos kancleris H. Kohlį, susitikęs su SSRS Prezidentu M. Gorbačiovu Ukrainoje, apsvaistė blogiausią Sovietų Sąjungos scenarijų. H. Kohlį sakė: „Jūs tikrai neišlaikysite jų Sąjungoje jėga, kita vertus, Baltijos šalims turi būti aišku, kad nėra kito pasirinkimo, tik tas, kuris numatytas Sovietų Sąjungos Konstitucijoje“. Vakarų žodinė parama Baltijos valstybėms šiuo atžvilgiu nieko nekeičia. Toliau H. Kohlį sako: „Tik asilas gali manyti, kad Sovietų Sąjungos sunaikinimas kam nors atneš naudą. Sovietų Sąjungos žlugimas būtų katastrofa visiems“. Tai ne V. Putino žodžiai, tai H. Kohlio žodžiai. „Visi, kas remia tokią poziciją, kelia pavojų taikai, nes ne visi mane dėl to supranta Vakaruose, bet žinokite, kad aš nekeisiu savo nuomonės šiuo klausimu.“ Ir tai buvo pasakyta vos praėjus keturiems mėnesiams po 1990¹⁰ m. vasario 9 d. įvykusio referendumo dėl Lietuvos nepriklausomybės. Palyginimui. Tais pačiais metais, 1991 metais, esant tokioms pačioms nepriklausomybės paskelbimo ir referendumo aplinkybėms, Vokietija besąlygiškai rėmė kroatų nepriklausomybės apsisprendimą išeiti iš Sovietų Sąjungos, nors tai, kaip šiuo metu konsensusu yra sutarta, ir sukėlė karą Balkanuose.

Taigi praktikoje tautų apsisprendimo teisės pripažįstamos yra pasirinktinai. Tokia geopolitika ciniškai vadinama pragmatine politika. Šią pamoką mes gerai išmokome ir supratome, kad sovietinės nostalgijos partija Vakarų Europoje yra gana nemaža.

Lietuva niekada neteikė alternatyvos tarp Rusijos ir Vakarų – arba Rusija, arba Vakarai. Alternatyvų mąstymą mums bruko kai kurie Vakarų politikai. Į Lietuvos – Rusijos ir Lietuvos – Vakarų santykius žiūrėjome kaip į vienus kitus papildančius. Tai patvirtino ir tai, kad visos apimties tarpvalstybinę sutartį mes pasirašėme 1991 m. liepos 29 d. Kremliuje su Rusija. Lietuva visą laiką rėmėsi tik minkštąja galia prieš kietąją sovietinę karinę spaudimo galią. Minkštoji galia – tai dainuojanti revoliucija, tai Sausio 13-osios gynėjai, diplomatiją taip pat priskiriame minkštajai galiai. Minkštoji galia – tai, kas pritraukia kitų valstybių žmones, kas Lietuvą daro patrauklią. Alternatyvos minkštajai galiai nebuvimą tiksliai išreiškė 1990 metais spalio mėnesį Baltuosiuose rūmuose tuometinis Estijos užsienio reikalų ministras L. Meris. Jis taip pasakė Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentui G. Bushui: „Sovietų pusė pripratusi kalbėti tik su tais, kurie patys turi raketas. Estija jų neturi.“ Kietoji galia, kaip gerai ginkluota Lietuvos kariuomenė, kaip NATO sąjungininkai mūsų žemėje – tai tik paskutinių kelerių metų reiškinys. Ir tai yra kietas karinės galios atsakas šiandieniniai Rusijai, kuri toliau vykdo sovietinio tipo raketinį dialogą.

¹⁰ Lietuvos gyventojų visuotinė apklausa (plebiscitas) vyko 1991 m. vasario 9 d.

1992 metų rugsėjo mėnesį, t. y. beveik prieš 25 metus, mes tapome visateisiais Helsinkio proceso nariais ir galėjome tada kalbėti patys už save be jokių tarpininkų, kurie iškraipydavo mūsų, sakykim, reikalavimus. 1992 metų žiemą, priminsiu, Europoje ir jos pakraščiuose vyko ginkluoti konfliktai. Pavyzdžiui, Jugoslavijos valstybėje vyko ginkluota kova tarp Armėnijos ir Azerbaidžano dėl Kalnų Karabacho. Moldovoje, padedant Rusijos 14-ai armijai, buvo įkurta Padnestrės Respublika. Šių įvykių šviesoje daugelis problemų blėso ir dėl Helsinkio vadovų baigiamojo akto derybos vyko keturis mėnesius. Lietuvos delegacija derybų pabaigoje gavo labai gerą paspirtį – 1992 m. birželio 14 d. įvykusį referendumą dėl Rusijos armijos skubaus išvedimo. Kartu tai buvo, aišku, parama ir Latvijai, Estijai. 1992 m. liepos 9–10 dienomis įvyko Helsinkio vadovų susitikimas, per kurį buvo priimta Helsinkio vadovų deklaracija, kuri vadinasi „Pokyčio iššūkiai“. Rusijos Prezidentas B. Jelcinas neprotestavo. Buvo priimtas šios deklaracijos 15 straipsnis, kuris teigia, kad ESBK remia šalių pastangas taikiau ir derybų būdu būtų išvedamos užsienio valstybių armijos, kurios tebėra Baltijos valstybių teritorijoje be jų sutikimo. Armijos išvedimas turi būti greitas, tvarkingas ir visiškas.

Turiu pasakyti, kad Rusijos armijos Baltijos valstybėse problema buvo vienintelė regioninė problema, kuri buvo suformuluota Helsinkio baigiamojoje deklaracijoje, kad ir kaip tai ciniškai neskambėtų, bet joje nebuvo užsiminta nė vienu žodžiu nei apie Jugoslavijos karą, nei apie Kalnų Karabache liejamą kraują, nei apie Moldovos Padnestrės Respublikos problemą. Kai kurie tuometiniai karštieji karai virto užšaldytais konfliktais iki šios dienos. 1993 metais Rusijos armija buvo išvesta iš Lietuvos, ją išvedus *de facto* nustojo veikti ir 1939 metų Vokietijos ir Sovietų Sąjungos sutartis ir jos papildomi slaptieji protokolai.

Taigi prireikė 54 metų, kad mums Antrojo pasaulinio karo pasekmės būtų pašalintos. Taip buvo sudarytos naujos sąlygos kitokiai Lietuvai. Mūsų diplomatiniai derybiniai gebėjimai išaugo iš praktinių kasdieninių uždavinių sprendimų ir užsienio draugų, kurie mūsų nepaliko vienu, teikė mums patarimus ir palaikė.

Antrojo pasaulinio karo priežastims pašalinti buvo įsteigta ir Europos Sąjunga. Europos Sąjungos tikslas yra pašalinti vidinio karo tarp Europos valstybių galimybę, tačiau ji negali garantuoti išorinio Europos Sąjungos saugumo, o kartais blogiausiai savo pavidalu Europos Sąjunga veikia kaip pirklių sąjunga, prekiaudama politine įtaka, Europos reikalais. Tai yra labai jautrus balansas tarp pirklių naudos ir mūsų žmonių saugumo. Fiziškai Lietuvos teritoriją saugo Lietuvos kariuomenė su palaikančiais NATO sąjungininkais, mūsų išorinis saugumas kietai sutampa su NATO siena, o vidinis saugumas sutampa su Europos Sąjungos siena. NATO prisideda ir prie to, kad Europos Sąjunga galutinai neišsigimtų tik į pirklių sąjungą.

Noriu priminti, kad naujoji Europos Sąjungos architektūra, kuri prasidėjo po 1990 metų, apima šiuolaikinę Europą, kurioje 27 % sienų nubrėžtos jau po 1990 metų. Ir diskusija turėtų būti tik apie 25-is metus kurtos Europos šiuolaikinių sienų

išsaugojimą. Taigi mūsų pasirinktas tarptautinis idealas, kad jokia okupacija ar teritorinis užgrobinimas sulaužant tarptautinę teisę neturi būti pripažįstamas kaip teisėtas, buvo praktiškas ir veiksmingas. Mes suteikėme viltį toms valstybėms, kurioms šiandien egzistenciškai svarbu šia nuostata pasinaudoti netolimoje ateityje. Ačiū. (*Plojimai*)

A. TAURANTAS. Dėkoju V. Katkui. Man malonu į tribūną pakviesti kitą Nepriklausomybės Akto signatarą ir pirmąjį Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininką E. Zingerį, jis mums turėtų papasakoti apie Lietuvos atkurtos valstybės pripažinimo aplinkybes, tarp jų Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo atkūrimo svarbą tuo metu. Prašom.

Emanuelio Zingerio pranešimas „Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo atkūrimo svarba 1990–1992 metais“

EMANUELIS ZINGERIS¹¹. Mielieji bendražygiai, čia yra nepaprastai svarbios akimirkos mūsų gyvenime, kada matome, kad mes nepavėlavome į vienintelį mums atvertą istorijos langą.

Ką tik pas baroną Wolfgangą von Stetteną įvyko Lietuvos valstybinių santykių 25-mečio minėjimas. Ten susirinko garbioji Vokietijos visuomenė. Visi jau dabar po „Brexit“ puikiai supranta, kad nuo jėgų santykių Vokietijoje, dabartinėje Vokietijoje, jėgų santykių požiūrio į Europos Sąjungos tvirtumą, stiprumą, atsakant į iššūkius išorėje, priklauso Europos Sąjungos likimas. G. Oettingeris pasakė savo iš esmės istorinę kalbą, tai buvo užvakar. (*Kalba vokiškai*) Ji buvo skirta ne Lietuvai, čia buvo skirta, ko gero, su tam tikra pauze žiūrint į Kijevą. Šis jausmas dažnai apima būnant Kijeve, kad mūsų bičiuliai, su kuriais mes kartu kovojome ir dėl mūsų laisvės, kiek pavėlavo į istorijos traukinį, o mes nepavėlavome.

Kodėl nebuvo pavėluota, kokios priežastys? Pirmą priežastį, kad nebuvo pavėluota į istorijos traukinį, buvo ta, kad tai buvo ir atskirų žmonių valia. Tai nebuvo vien tik M. Gorbačiovo ir perestroikos aplinkybių išnaudojimas, tai buvo seniai laukto jausmo, kad Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, šiuo atveju Lietuvoje, sovietų valdžia yra laikinai, ji yra laikina. Kiekvieną dieną dalis Lietuvos žmonių, matyt, tai buvo dalis, kaip aš suprantu būdamas kaunietis, vėliau supratau platesnį Lietuvos žmonių spektrą, tai buvo dalis Lietuvos žmonių... Jokių būdu kitos dalies aš negalėčiau niekuo kaltinti, jie vis tiek išlaikė lietuvių kalbą. Tik nebuvo valstybinio požiūrio, taip švelniai pavadinkime. Šios susivokimo aplinkybės, laukimas akimirkos, kad būtų galima pasakyti, kad mes išiname savo valia...

¹¹ Emanuelis Zingeris, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisijos pirmininkas, Lietuvos Respublikos Seimo narys (Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija)

Aš žiūriu į gerbiamąją profesorių V. Landsbergį, A. Saudargą, žiūriu į V. Katkų, žiūriu į visus čia esančius, ir galvoju, ar tas mūsų esminis jausmas Sąjūdyje dėl Sovietų Sąjungos laikinumo, išėjimo iš mūsų ir mūsų paskelbimo buvo susijęs su 50-ies metų estafete, kurią aš esu per jaunas apibūdinti? Aš buvau tik 33 metų vaikiną, filologijos dėstytojas, mano mokslinio darbo vadovas buvo V. Kubilius, aš užaugau skaitydamas emigrantų, kiek galėjau gauti, lietuvių literatūrą, ir man tada pasirodė, kad ta dalis žmonių yra didesnė Lietuvoje. Kokia dalis, mes iki šiol neįvertiname, kokio dalis buvo už nepriklausomybę, kokio ne, todėl, kad lietuvių tauta yra per maža, per maža tam, kad dabar pradėtume apie tai galvoti. Bet, kita vertus, valios elementas išeinant patiems iš Sovietų Sąjungos, o ne iš jų malonės, buvo milžiniškas.

Todėl dabar, po 25 metų, dabartinis mūsų saugumas susijęs su anuometiniu mūsų apsisprendimu – patiems atkurti nepriklausomybę, patiems suformuluoti Kovo 11-osios idealus, ir tas apsisprendimas yra nepaprastai vertinamas. Čia ne tik S. Lozoraičio palikimas, o jis sakė: visą laiką žiūrėkite, kad visos šalys, kurios netgi pripažino okupaciją, vėliau ją atšauktų. Tai buvo vienas iš paskutinių mano pokalbių prieš mirtį su S. Lozoraičiu. Aš nepaprastai džiaugiausi, kaip vaikas, prieš penkerius metus gavęs atsakymą iš Naujosios Zelandijos, dabar atrodo juokinga, dėl tokio mažo epizodo. Ji pasakė, mes (jums žinomais) 1976 metais nepadarėme šito sprendimo, ir atsiuntė visą dokumentų paketą, kad jie nepadarė jums visiems gerai žinomo sprendimo pripažinti okupaciją. Nors buvo aišku, kad jie atšaukė savo 1976 metų gėdingą sprendimą.

Šitas visas faktorių suėjimas, okupacijos nepripažinimas, ko, deja, mūsų kaimynai Ukraina, Baltarusija neturėjo... Faktoriai asmeniškai, faktoriai, susiję su mūsų jau Sąjūdžio draugystėmis. Aš galiu pasakyti visą plejadą Sąjūdžio užmegztų draugysčių. Tai buvo pirmiausia Sąjūdis ir „Solidarumas“, tai buvo Sąjūdis ir Skandinavijos šalių labai svarbūs taškai, tokie (daugiau pavardžių galėtų paminėti Algirdas) kaip U. E. Jensen, kaip C. Bildto grupė. Islandijoje vienas didvyris, nusiimdamas kepurę prieš poną J. B. Hannibalssoną, aš paminėsiu to didvyrio pavardę, tai vėliau miręs nuo kraujo vėžio profesorius J. Hilmarsonas, dėstęs islandų ir skandinavų kalbas Vilniaus universitete, vėliau tapęs mūsų tribūnu, išspausdinęs virš 40 straipsnių iki tol, kol Islandija mus pripažino, islandų kalba, buvęs mano pagrindiniu vertėju Islandijos parlamente, kai jie priėmė šį istorinį sprendimą, mus pripažinti. Kitaip sakant, Islandijos sprendimas mus pripažinti dabar mums yra kertinis įrodymas, kad mes išėjome ir vėl buvo susirinkęs tas okupacijos nepripažinimo ir diplomatinių santykių atkūrimo ratas. Tie du blokai susijungė mūsų valia, plius kai kurių įveikiančių nenorą trukdyti M. Gorbačioviui geriausiu atveju, čia yra geriausias atvejis paminėtas.

Pono V. Katkaus pranešimas buvo absoliučiai realus. Mūsų nenorėjo didysis pasaulis ir mes trukdėme M. Gorbačioviui. Kita vertus, tos valios sujungimas su tais geranoriais, kurie ten buvo, davė pripažinimo faktą iki rugpjūčio 19 d. Tarp kovo 11 d. ir rugpjūčio 19 d. Termopilų (aš taip juos vadinu), termopiliai, nuo graikų

Termopilų, termopiliniai 17 mėnesių buvo stebuklas, aš manau, lietuvių tautos gyvenime, pasipriešinimo stebuklas. Jis buvo turbūt unikalus. Istorikams pasakyti, ar tai buvo daugiau ar ne daugiau herojiškas nei partizanų pokario metų judėjimas, ar 1918 metų kovos už nepriklausomybę, čia yra istorikų dalykas, bet šios pastangos, dabar atrodo, buvo unikalios.

Čia, kur sėdite, sėdėjo amerikiečių, vokiečių kareiviai (prieš porą savaitių buvo atvykusi grupė jaunų NATO kareivių, kurie pasirengę ginti Lietuvą), jie klausė mūsų lygiai to paties, ko klausė mūsų „Solidarumo“ atstovai: kiek tikras yra mūsų noras ginti Lietuvą? Čia yra labai esminės frazės. Kiek tikras noras ir kiek žmonių pasiryžę tai daryti ir pagal tai yra matuojamas noras mus ginti.

Ten buvo ir kitas elementas, susijęs su mūsų žmonišku požiūriu į Lietuvos tautines mažumas. Man pačiam būnant žydų kilmės piliečiu, įsivaizduojate mano keliones tada kaip komiteto pirmininko į Izraelį, jis susitinka su Izraelio užsienio reikalų komiteto pirmininku, sakant jam dėl holokausto, prieisime prie holokausto vėliau mano kalboje. Dabar pabandykite pripažinti mus ir Amerikoje atstatykite petį. Buvo toks buvęs Izraelio diplomatas Benešas Amerikoje, Vašingtone, jis pasakė: mes, kaip nedidelė tauta, turinti Izraelio nepriklausomybės 1948 metų kovų patirtį, suprantame viską, bet Amerikoje pasiieškok daugiau bendražygių. Tai, kad jis tada nepasakė man, pirma – holokausto kančių pripažinimas, o po to – nepriklausomybė, tai jau buvo šis tas. Tai jau buvo šis tas! Tai, kad Izraelis nebuvo pirmasis, gal mes atidėsime kitoms diplomatinėms istorinėms konferencijoms, bet aš patyriau šitą tenai.

Antra, aš patyriau draugų, kadangi Algirdas buvo ministras, aš buvau Užsienio reikalų komiteto¹² pirmininkas, aš neformaliai bendraudavau, tai tie draugų blokai buvo labai svarbūs, kurie buvo Prancūzijoje Fransuaza Tom. Įsivaizduojate! Žmogus, dirbantis Gynybos ministerijos Informacijos skyriuje, iš esmės Prancūzijos žvalgyboje, ir karininkai, kurie ją supo, kurie rengdavo man susitikimus ir sakydavo: mes, golistai, visada buvome už nepriklausomą Lietuvą. Čia tokie, žinote, revoliuciniai epizodai.

Arba su profesoriumi V. Landsbergiu einant Prancūzijos metro prancūzų gyventojų šauksmai: „Bon courage, monsieur le Président!“ – „Būkite drąsus, pone Prezidente!“ Čia irgi daug ką reiškia. Atmosfera šalyse, iš esmės tame segmente, kuris prisiminė Lietuvos ikikarinę nepriklausomybę ir sujungė tai su laisvės idealais, buvo labai realus faktorius.

Kitas dalykas susijęs su rusų demokratais, kuriuos dabar mes laidojame vieną po kito. Paskutinį iš jų palaidojome mūsų draugą B. Nemcovą ir tą jausmą Maskvoje, įsivaizduojate, 500 tūkst. *Manežnaja ploščad* su plakatais „Laisvė Lietuvai“ sausio

¹² Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komisija

mėnesį ir tą tuštumą, kuri yra dabar. Demokratinės Maskvos trūkumą, to dabartinėje Maskvoje nėra.

Ir Lenkija, Varšuva, kuri buvo demokratinė ir liko demokratine. Visiškai kitas flangas. Ir tas jausmas, kuris apimdavo atvažiuojant į Varšuvą, į „Solidarumo“ būstinę, kur visur buvo plakatai „Maistas Lietuvai“, nes buvo organizuotas Lietuvos boikotas iš sovietų pusės. Maistas Lietuvai, lėšos Lietuvai. B. Geremekas ir A. Michnikas, ieškantys man pinigų nuvažiuoti su taksi iš Varšuvos iki sienos ir tempti tą visą nelegalią literatūrą per sieną ir eiti perdavinėti žinias. O siena tai plieninė, baisi siena, įdėmiai žvilgsniais sovietų kareiviai su žaliomis kepurėmis.

Lenkijoje mes susidūrėme su visiškai kitu fenomenu – su visiškai teigiamu visos lenkų tautos požiūriu į Lietuvos istorinį siekį būti nepriklausomiems, su mūsų bendrų sukilėlių E. Pliaterytės, K. Kalinausko, o svarbiausia, pirmosios Konstitucijos tikėjimu, kad mes vertiname tą patį. Visą laiką buvo du dalykai: dabartinis Sąjūdis ir anie sukilėliai. Visada klausimai: M. Jurekas, J. Novakovskis, visi tie auksiniai vyrai, auksinė „Solidarumo“ komanda klausinėdavo, vėliau žuvęs lėktuvo katastrofoje Ganzliakas klausdavo, na, tai tikras sąjūdis? Atsakydavo – tikras. Tai galutinis sukilimas? Galutinis. Važiuojame į Krokuvą, aplankysime mūsų bendrų, Jadvygos ir kitų Krokuvoje, Vavelyje, kapus. Tas kapų lankymas Krokuvoje tapo bendra mūsų karalių – Žygimanto Augusto Senojo ir jaunojo Stepono Batoro, Onos Jogailaitės, Jono Sobieskio lenkų solidarumo procedūra cementuojant mūsų šaknis.

Aš pritarčiau gana griežtoms buvusio mūsų viceministro V. Katkaus žodžiams, kad Lenkijos Vyriausybė buvo gėdingai nepasirengusi pripažinti mūsų nepriklausomybę, bet visas esminis „Solidarumo“ lyderių būrys buvo pasiruošęs tai daryti ir skatino juos tai daryti. Mes turėjome iš esmės du sluoksnius: tai „Solidarumo“ vadovybė, kuri kiekviename posėdyje, kviesdama mus į savo posėdžius, sakė: tuoj, tuoj, tuoj, ir Vyriausybė, kuri manevravo. Šituos skaudžius žodžius tenka ir dabar pasakyti per įvairius susitikimus su A. Michniku.

Pagrindinis dalykas, kuris buvo mūsų didžiulis motoras, tai man ir J. Tumeliui lankant Giedraitį prie Paryžiaus, tai buvo ideologinė lenkų nepriklausomybės, atkūrimo būstinė, taigi toje būstinėje mes turėjome visą savo praeitį ir ten buvo tokia Giedraičių biblioteka! Aš visą laiką galvodavau, Dieve, iš dvarų sovietų laikais išbogino dvarininkų kultūrą ir jų bibliotekas, kuriose buvo mūsų praeitis. Ir matant mūsų praeitį Giedraičių bibliotekoje, aš supratau, kad lenkai yra vienas iš pagrindinių mūsų nepriklausomybės rėmėjų ir aš manau, tai įvyks ateityje, kai jų kareiviai kartu su mumis, jeigu reikės, gins Baltijos šalių nepriklausomybę. Ačiū. (*Plojimai*)

G. KIRKILAS. Ačiū Kovo 11-osios Akto signatarui E. Zingeriui. Gerbiamieji kolegos, prieš kavos pertrauką, kuri bus čia, apačioje, turime dar vieną pranešimą ir kviečiame apie Lietuvos Respublikos santykius su Šiaurės ir Baltijos šalimis Lietuvos tarptautinių santykių atkūrimo kontekste pakalbėti Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Akto signatarą, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos

Pirmininko pavaduotoją, profesorių Bronislovą Juozą Kuzmicką. Prašom, profesoriau, į tribūną.

Bronislovo Juozo Kuzmicko pranešimas „Lietuvos Respublikos santykiai su Šiaurės ir Baltijos šalimis Lietuvos tarptautinių santykių atkūrimo kontekste“

BRONISLOVAS JUOZAS. KUZMICKAS¹³. Gerbiamieji konferencijos dalyviai, kolegos, bendraminčiai, bendražygiai! Man iš tiesų labai malonu šioje konferencijoje dalyvauti ir girdėti tokius įdomus pranešimus. Vienu iš pagrindinių Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo motyvų buvo siekis išeiti iš prievartinės izoliacijos ir vėl tapti pasaulyje pripažintu istoriniu subjektu, visaverte tarptautinių organizacijų nare. Bet šis tikslas buvo įgyvendinamas sulaukiant kitų valstybių pripažinimo, užmezgant diplomatinį ryšius ir atkuriant tarptautinius santykius.

Siekiant šių tikslų prieš Lietuvą vėrėsi du proveržio į demokratišką Vakarų pasaulį keliai. Vienas kelias buvo kartu su latviais ir estais per Šiaurę ir Skandinavijos šalis, kitas kelias buvo judėti Pietų kryptimi, vadinasi, su Lenkija ir kitomis Višegrado šalimis. Taigi vyko lyg ir savotiškos varžybos – ar šiaurė, ar pietūs. Nors buvo užmegzti labai geri ryšiai su iškiliais Lenkijos politikais, dar tęsiant Sąjūdžio ir „Solidarumo“ laikais užmegztus ryšius, bet pietinės orientacijos nenaudai vis dėlto bylojo užsitęsęs Varšuvos politikų pasyvumas dėl Lietuvos siekių, o tuo metu Lietuvai labai reikėjo palankaus ir palaikančio aktyvumo iš šalies. Tokiu aktyvumu kaip tik pasižymėjo Šiaurės šalių politikai. Jie anksčiau nei kas nors kitas Vakaruose suvokė permąstytą rytinėje Baltijos pakrantėje svarbą ir pirmieji ėmė rodyti aktyvų dėmesį Lietuvai ir kitoms Baltijos valstybėms, pirmieji ėmė tiesti pagalbos ranką. Ši aplinkybė savo ruožtu ir baltijiečius skatino daugiau orientotis į šiaurę.

Šiaurinei Lietuvos orientacijai labai svarbi aplinkybė buvo geras baltijiečių tarpusavio sutarimas, jau sovietmečiu pasireikšdavęs įvairia kultūrine veikla, tokia kaip bendri teatro ar kino festivaliai, taip pat bendrais pasipriešinimo judėjimų dalyvių politiniais pareiškimais. Todėl 1988 metais susikūrę trijų Baltijos valstybių demokratiniai judėjimai rado gerą aplinką ir netrukus įgavo struktūrinius pavidalus.

1989 metų gegužę Taline įvyko Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio, Latvijos ir Estijos liaudies frontų atstovų konferencija, kurioje buvo įkurta nuolat veikianti Baltijos Taryba, skirta derinti politinius veiksmus ir rengti bendrus dokumentus. Baltijos Tarybos posėdžiai vykdavo paeiliui – tai Pernu, sesija Panevėžyje. Liepos 15 dieną Pernu įvykusiame posėdyje nutarta surengti masinę manifestaciją „Baltijos kelią“, skirtą pasmerkti prieš 50 metų pasirašytą Molotovo–Ribbentropo paktą ir išreikšti bendrą trijų Baltijos tautų laisvės siekį. Kituose Baltijos Tarybos posėdžiuose, ir Cesyje, ir Pernu, buvo aptariami trijų tautų demokratiniai judėjimai užsienio

¹³ Prof. dr. Bronislovas Juozas Kuzmickas, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininko pavaduotojas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras

politikos uždaviniai, rengimosi skelbti nepriklausomybės atkūrimą būdai. Aš čia paminėjau tik keletą svarbesnių darbų, o jų buvo kur kas daugiau, jau čia minėtų.

Svarbi aplinkybė, kad Baltijos Tarybos veiklą labai palaikė ir skatino Šiaurės Tarybos vadovai. Jie buvo kviečiami į Baltijos Tarybos posėdžius kaip konsultantai ir stebėtojai. Truputį vėliau Šiaurės Tarybos sandaros pavyzdžiu buvo atskirti parlamentų ir vyriausybių bendradarbiavimai ir parlamentams įsteigta atskira institucija Baltijos Asamblėja.

Ryšiai su Šiaurės šalių politikais vis dėlto mezgėsi nelengvai, nes atskirų valstybių pozicija dėl baltijiečių siekių kurį laiką buvo nevienoda. Kai Danijos užsienio reikalų ministras U. Ellemannas-Jensenas ir jo kolega Islandijos užsienio reikalų ministras J. B. Hannibalssonas 1989 ir 1990 metais nedviprasmiškai reiškė palankumą Baltijos valstybių nepriklausomybei, oficialus Švedijos ir Suomijos elgesys buvo labai apdairus, santūrus ir kai kuriais atžvilgiais net palankus sovietų pozicijai. Tačiau pritarimą baltijiečių siekiams viešai reiškė pavieniai skandinavų parlamentarai ir kai kurios partijos. Tuo ypač pasižymėjo švedų dešinieji – Moderatų partija, jos lyderis C. Bildtas nuo pat pradžių palaikė baltijiečių nepriklausomybės siekius ir teisingai numatė Vidurio ir Rytų Europos politinės veiklos linkmę.

Baltijiečių laisvės siekiui nebuvo abejinga Švedijos visuomenė. Vienoje centrinių Stokholmo aikščių buvo pradėti rengti masiniai mitingai su šūkiu „Mes palaikome baltus!“. Mitingai vykdavo kiekvieno pirmadienio vidurdienį, juose kalbėdavo žinomi Švedijos meno, kultūros, politikos žmonės. E. Zingeris galėtų būti tokių mitingų liudininku. Mes taip pat viename iš tokių mitingų esame buvę.

Kurį laiką santūri buvo ir Norvegijos pozicija, tačiau ji pasikeitė po Sausio 13-osios Sovietų agresijos Vilniuje. Tuo metu Norvegijos premjerė G. H. Brundtland išsiuntė M. Gorbačiovui laišką, kuriame reiškė protestą dėl taikių žmonių žudynių Vilniuje, o Osle įvyko protesto mitingai. Nors oficialiai laikydamasi nešališkos pozicijos, Švedijos vyriausybė vis dėlto nebuvo vien pasyvi stebėtoja to, kas vyksta Baltijos valstybėse. Dar 1988 metų rugsėjo mėnesį Švedijos generaliniu konsulu buvo paskirtas patyręs diplomatas T. Bertelmanas, turėjęs misiją užmegzti diplomatinius ryšius su Baltijos valstybių naujosiomis politinėmis jėgomis. Tuo tikslu jis bent kartą per mėnesį apsilankydavo šių valstybių sostinėse, susitikdavo su demokratiniais judėjimų nariais. 1989 metais Rygoje ir Taline buvo atidarytos Švedijos diplomatinės tarnybos, jose dirbo jaunas, labai aktyvus diplomatas L. Fredenas. Jis dažnai lankydavosi Vilniuje, su juo daug kartų teko ir man, ir kitiems mūsų Seimo nariams konsultuotis. 1989 metų lapkričio mėnesį Vilniuje lankėsi Švedijos užsienio reikalų ministras S. Anderssonas. Jis susitiko su tuometiniu kompartijos sekretoriumi A. M. Brazausku ir su Sąjūdžio lyderiu V. Landsbergiu. Švedijos politikai tuo pat metu davė suprasti, kad Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą jie laiko visiškai teisėtu aktu, tačiau kol kas nenori to pareikšti oficialiai ir ketina ribotis įvairia konkrečia pagalba, nes mano, kad tuo tarpu tai yra svarbiau negu politinės deklaracijos. Tokia

pagalba iš tiesų buvo labai reikalinga, švedų diplomatai labai detalai, dėmesingai domėjosi kiekvienu politiniu pajudėjimu Vilniuje. Aš tuo taip pat įsitikinau keletą kartų lankydamasis Švedijos ambasadoje Maskvoje.

Neilgai trukus, Skandinavijos parlamentų iniciatyva ėmė megztis ryšiai su Baltijos valstybių parlamentais. Pirmoji Vilnių aplankiusi užsienio parlamentarų delegacija buvo Danijos Folketingo delegacija. 1990 metų balandžio mėnesį ši delegacija atvyko į Vilnių, kad pati savo akimis pamatytų, kas čia vyksta, o tų pačių metų spalio mėnesį Vilniuje apsilankė Šiaurės Tarybos delegacija, po to – Švedijos Riksdago Moderatų partijos lyderiai, tarp jų C. Bildtas, G. Hökmarkas ir dar keletas. Po šių apsilankymų Švedijos Riksdagas ėmė kviestis baltijiečių parlamentarų delegacijas semtis parlamentinio darbo patirties, tai buvo iš tikro labai reikalinga. Per šiuos apsilankymus Lietuvos parlamentarai turėjo galimybės susitikti su Riksdago ir Švedijos Vyriausybės vadovais ir jiems išdėstyti mūsų politinę, socialinę ir ekonominę situaciją. Švedijos Ministras Pirmininkas I. Carlssonas per susitikimą pasakė, kad Švedijos Vyriausybė daro ir darys viską, kas galima, kad remtų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tačiau labai svarbius darbus dar turi padaryti ir patys baltijiečiai.

Švedijos Riksdago pavyzdžiu pasekė ir Norvegijos Stortingas. Jame Lietuvos parlamentarų delegacija lankėsi 1990 metų pabaigoje. Ten taip pat buvo sudaryta galimybė susitikti su įvairių frakcijų nariais, tarp jų Lietuvos reikalų supratimu ir aktyvia parama itin išsiskyrė dešiniosios partijos Hoier frakcija, jos narys I. Godalas, kuris ne kartą lankėsi Lietuvoje. O ypač svarbios veiklos dėl baltijiečių nepriklausomybės ėmėsi užsienio reikalų ministras T. Stoltenbergas. Jis Vakarų valstybėse kėlė diplomatijos valstybių nepriklausomybės pripažinimo klausimą, kūrė tokią bendrą europinę opinią Baltijos valstybių naudai.

Svarbus faktas buvo ir tas, kad Oslo advokatas L. Boddas 1990 metų spalio mėnesį šalies Vyriausybės pritarimu įsteigė Lietuvos informacijos centrą ir tapo jos vadovu, o vėliau buvo paskirtas Lietuvos garbės konsulu. Tokie konsulai atlieka ir tam tikro rango diplomatinę funkciją, todėl galime sakyti, kad Norvegija, čia jau nelenktyniaudama su Islandija, vis dėlto pirmoji ėmė megzti diplomatinio pobūdžio ryšius su Lietuva. Islandijoje Lietuvos garbės konsulatą įsteigė ir jo vadovu tapo čia jau minėtas kalbininkas J. Hilmarssonas.

1990 m. gegužės 20 d. Šiaurės Tarybos užsienio reikalų ministrai Kopenhagoje įsteigė Baltijos informacijos biurą, kurio lietuviškajam sektoriui vadovavo D. Čekuolis. Tai buvo labai svarbus toks informacijos teikimo ne tik Šiaurės valstybėms, bet ir Europai centras.

1991 metų sausio pabaigoje per Lietuvos parlamentarų vizitą Danijoje jos užsienio reikalų ministras U. Ellemannas-Jensenas visai aiškiai pasakė, kad Lietuvos egzilinė Vyriausybė, jeigu to reikėtų, galėtų įsikurti jo šalyje. Taip toks jau egzilinės Vyriausybės variantas buvo visai neatmestina galimybė.

1991 metų vasario–kovo mėnesiais Baltijos valstybių parlamentų vadovai buvo pakviesti stebėtojų statusu į 39-ąją Šiaurės Tarybos sesiją Kopenhagoje. Sesijoje buvo suteikta galimybė kalbėti ir mūsų Baltijos valstybių delegacijų nariams, išdėstyti savo rūpesčius, vertinimus ir pageidavimus. Buvo labai malonu ir įdomu klausyti, kai Skandinavijos valstybių, be to, visų ten dalyvavusių valstybių nariai savo kalbose netaupė žodžių, kuriais smerkė agresyvią sovietų politiką Baltijos valstybėje.

Tolesnė įvykių eiga buvo tokia, kad pirmoji atkurtą nepriklausomą Lietuvos valstybę, kaip žinoma, pripažino Islandija 1991 m. vasario 11 d., antroji buvo Danija – 1991 m. vasario 28 d., Norvegija, Švedija, Suomija Lietuvos valstybę pripažino 1991 metų rugpjūčio dienomis, kai jau pripažinimai pasipylė iš visų pusių.

Dar keltas žodžių. Baltijos ir Šiaurės šalių tarpparlamentinis bendradarbiavimas buvo plėtojamas ir toliau, nes, žvelgiant į Skandinavijos šalių geopolitinę situaciją, atsirado baltiškoji dimensija, davusi pagrindo galvoti apie Baltijos jūros regiono, kaip Šiaurės Europos regiono, perspektyvas. Sulaukė dėmesio ir kiti tokie strategiškai reikšmingi klausimai: Šiaurės Tarybos ir Baltijos Tarybos ryšių plėtra, apie tai daug buvo kalbama, taip pat Baltijos šalių ir Šiaurės šalių bendradarbiavimas pagal formulę trys plius penki. Tuo metu buvo vadovaujamosi požiūriu, kad baltiečių kelias į europinį bendravimą, į platesnį europinį bendravimą eina per regioninį bendravimą, todėl Lietuvos dalyvavimas kylančios Šiaurės Europos regiono struktūroje buvo matomas kaip jungimosi į Vakarų Europos politines ir ekonomines struktūras pradžia.

1990–1992 metais iki narytės Europos Sąjungoje ir NATO dar buvo toloka, tačiau kelio į šias organizacijas pradžia buvo proveržis pro Šiaurę, nė kiek nemenkinant ir pietinės krypties svarbos, į demokratišką Vakarų pasaulį. Šis proveržis, kaip matome, buvo sėkmingas. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. TAURANTAS. Dėkojame profesoriui B. Kuzmickui. Kadangi mūsų pirmoji dalis užtruko ilgiau, negu planuota, deja, dažnai taip atsitinka konferencijose, tai kavos pertrauką truputį pratęsimė, bet ne ilgiau kaip 20 minučių. Raginu visus susirinkti 12.40 val. O dabar dėkoju visiems pranešėjams. Tikrai buvo įdomūs ir reikšmingi pranešimai, kurie, manau, tikrai sėkmingai papildys tą naratyvą, kuris mums labai svarbus ir apie kurį kalbėjome pradžioje. Ačiū.

Pertrauka

BIRUTĖ VALIONYTĖ¹⁴. Laba diena. Man labai malonu pradėti konferencijos antrąją dalį. Dabar kviečiu visus pasižiūrėti tuometinio Jungtinių Tautų sekretoriaus Perezo de Cuellar kalbos ištrauką ir kaip iškilmingai vyko visų trijų Baltijos valstybių – Estijos, Latvijos ir Lietuvos – vėliavų pakėlimas tada Niujorke.

¹⁴ Birutė Valionytė, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarė, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubo prezidentė

Rodoma vaizdo medžiaga

Perezas de Cuellaras: „Čia trys Baltijos valstybės – Lietuva, Latvija ir Estija – išskėlė savo vėliavas ir šios vėliavos simbolizuoja jų šalių žmonių norą, troškimą ir Jungtinių Tautų Chartijos principus. Šalys vis labiau pripažįstamos tarptautiniu lygmeniu. Valstybės, jų žmonės ir jų vyriausybės vis labiau pripažįstamos tarptautiniu lygmeniu. Mes tikime, kad jos ir toliau stiprins teisės viršenybę ir gerbs visų žmonių teises.

Ponios ir ponai visų šalių, atstovaujančių Jungtinėms Tautoms čia! Norėčiau padėkoti už dalyvavimą šioje ceremonijoje profesoriui V. Landsbergiui, kuris yra Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, taip pat Estijos Pirmininkui A. Rüüteliui ir Latvijos Pirmininkui A. Gorbunovui.“

Kyla Estijos vėliava. Latvijos vėliava. Lietuvos vėliava. (Plojimai)

Man labai malonu jums pristatyti ir pirmininkaujantį antrajai daliai dabartinį Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininko pavaduotoją A. Ažubalį, o tada, 1990–1992 metais, kai šitie įvykiai vyko Niujorke, A. Ažubalis buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos atstovas spaudai.

Dar maloniau man pristatyti pranešėją – Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Akto signatarą G. Šerkšnį. Tuo metu jis buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Valstybės atkūrimo ir konstitucijos komisijos narys, ambasadorius. O tada buvo specialiai įgaliotas atstovas prie Jungtinių Tautų. Bet aš manau, kad ponas Gediminas savo pranešime apie tai, kas gi vyko tomis dienomis Niujorke, pakalbės daug plačiau. Prašau.

Gedimino Šerkšnio pranešimas „Lietuvos Respublikos priėmimas į Jungtines Tautas“

GEDIMINAS ŠERKŠNYS¹⁵. Labai ačiū. Šiek tiek patikslinsiu. Aš nebuvo specialiai įgaliotas atstovas, bet apie tai bus mano pranešime.

Gerbiami konferencijos dalyviai, mieli kolegos signatarai, mieli kolegos diplomatai, gerbiamos ponios ir ponai! Dėkoju šios konferencijos organizatoriams už galimybę pasisakyti šioje istorinėje ir mūsų širdžiai tokioje brangioje salėje ir prisiminti prieš ketvirtį amžiaus vykusius įvykius, kuriuose man teko dalyvauti. Mano pranešimą sudaro dvi dalys: formalioji – oficialesnė ir asmeniniai prisiminimai.

Pirmąją dalį pradėsiu primindamas paskutinį mėnesį prieš Lietuvos priėmimą į Jungtines Tautas įvykusius įvykius tam, kad prisimintume to laiko ypatumus ir nuotaikas. Jie turėjo tiesioginę reikšmę mūsų priėmimui į Jungtines Tautas. 1991 m. rugpjūčio 19 d. naktį Maskvoje prasidėjo perversmas, pučas. Sovietų kariškiai užėmė Kauno radijo ir televizijos redakciją, Sitkūnų radijo stotį, užgrobė respublikinę telefono stotį. Kaune nuo 22 valandos iki 5 valandos ryto visi tiltai ir pagrindiniai

¹⁵ Gediminas Šerkšnys, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, ambasadorius

keliai buvo blokuojami šarvuočių. Karinės įgulos vadas pulkininkas I. Černychas pasiskelbė ypatingos padėties komendantu Klaipėdoje.

Rugpjūčio 20 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimus „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių veiklos ypatingomis sąlygomis“, „Dėl sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Rusijos TFSR tarpvalstybinių santykių ratifikavimo“ (apie šią sutartį D. Žalimas daug pasakojo), „Dėl pasirengimo politiniam streikui“, „Dėl teisinio persekiojimo už veiksmus, nukreiptus prieš teisėtą Rusijos valdžią“. Tai buvo Lietuvos parama demokratinei Rusijos valdžiai ir B. Jelcinui.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos rūmus buvo apsupę apie 80 šarvuočių. Karo komendantas pulkininkas G. Belousovas perdavė Aukščiausiajai Tarybai generolo leitenanto V. Očialovo raštą, kuriame reikalaujama nuginkluoti Krašto apsaugos departamentą, Savanoriškąją krašto apsaugos tarnybą, Šaulių sąjungą ir kitas struktūras.

Rugpjūčio 22 dieną, pasibaigus pučui, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimus „Dėl Sovietų Sąjungos karinių-represinių struktūrų Lietuvoje“, „Dėl LKP (TSKP) struktūrų veiklos Lietuvoje“, įstatymą „Dėl LKP (TSKP) turto paėmimo“. Lietuvos Vyriausybė pareikalavo susigrąžinti 21 užgrobtą pastatą, kuriuos išvardijo sąraše, įteiktame TSRS valdžios pareigūnams. Lietuvos Respublika perėmė per sausio įvykius sovietų kariškių užimtus Radijo ir televizijos rūmus bei televizijos bokštą.

Rugpjūčio 23 dieną Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimus „Dėl TSRS valstybės saugumo komiteto padalinio Lietuvoje“ (nutraukiama KGB Lietuvos padalinio veikla), „Dėl Vyriausybės komisijos LKP (TSKP) turtui inventorizuoti ir paimti Lietuvos Respublikos nuosavybėn“, „Dėl TSRS Lietuvos respublikinės muitinės veiklos nutraukimo“ ir „Dėl Lietuvos Respublikos vizų“.

Rugpjūčio 24 dieną prasidėjo pripažinimų antplūdis.

Rugpjūčio 26 dieną Lietuvai perduotos visos sovietinės muitinės. Lietuvos muitinės pradėjo išduoti lietuviškas vizas.

Rugpjūčio 27 dieną Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl visiško SSRS ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos“. Europos Ekonominės Bendrijos šalių užsienio reikalų ministrai susitikime Briuselyje pripažino tris Baltijos valstybes. Rugpjūčio 27 dieną.

Rugpjūčio 29 dieną Vilniuje atidaryta Švedijos Karalystės ambasada ir įgaliojamuosius raštus Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkui įteikė ambasadorius L. Magnussonas, pirmasis ambasadorius Lietuvai. Tą pačią dieną išsiųstame Jungtinių Tautų generaliniam sekretoriui adresuotame Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko laiške rašoma: „Lietuvos Respublika valdo visą šalies teritoriją ir laikosi taikios politikos, atitinkančios Jungtinių Tautų principus ir tikslus. Remiantis 1991 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios

Tarybos rezoliucija „Dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo Pasaulio Tautų Bendruomenėje lygiomis teisėmis“, leiskite šiuo laišku pateikti prašymą dėl Lietuvos Respublikos narystės Jungtinių Tautų Organizacijoje pagal Jungtinių Tautų Chartijos 4 straipsnį.“ Šį laišką generalinis sekretorius pateikė Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai ir Saugumo Tarybai 1991 m. rugsėjo 4 d.

Rugpjūčio 29 dieną Latvijos ir Estijos nepriklausomybę pripažino Rusijos Federacija. Lietuva jau buvo pripažinta, kaip žinome, liepos 29 dieną.

Rugsėjo 7 dieną TSRS valstybės taryba nutarė pripažinti Baltijos respublikų nepriklausomybę. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas nutarė paskirti S. Lozoraitį Lietuvos Respublikos ambasadoriumi JAV.

Rugsėjo 10 dieną Baltijos valstybės vienbalsiai priimtos į Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferenciją, dabar organizacija vadinasi. Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrai pasirašė deklaraciją dėl diplomatinio santykių užmezgimo.

1991 m. rugsėjo 12 d. vykusį Saugumo Tarybos 3007-ąjį susitikimą, kurio metu taryba nagrinėjo klausimą „Naujų narių priėmimas“, Saugumo Tarybos pirmininkas, Prancūzijos ambasadorius J. B. Mérieux perskaitė pareiškimą, kuriame sakoma: „Esu labai dėkingas už man, kaip Saugumo Tarybos pirmininkui suteiktą garbę visų jos narių vardu pareikšti, kad Tarybai malonu Generalinei Asamblėjai pateikti rekomendaciją į Jungtinių Tautų Organizaciją priimti Estijos Respubliką, Latvijos Respubliką ir Lietuvos Respubliką. Saugumo Tarybai priimti tokį sprendimą yra malonu, nes jis yra ir labai svarbus, turi didelę simbolinę bei istorinę reikšmę. Istorijos ratas sukasi, laisvės vėjai griauja senas struktūras, mes įžengėme į pasaulį, kuriame gal ir mažiau tvarkos, tačiau vilties yra daugiau. Saugumo Taryba buvo vieningos nuomonės, kad jūsų valstybės atitinka taisyklėje Nr. 60 „Dėl narių priėmimo“ nustatytas sąlygas, būtent tas, kurių reikalaujame, kad jos būtų taikios ir galėtų bei norėtų vykdyti Chartijoje priimtus įsipareigojimus.“

Rugsėjo 17 dieną Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 46-ojoje sesijoje Lietuva, Latvija ir Estija priimtos į Jungtinių Tautų Organizaciją. Kartu buvo priimtos dar keturios šalys. Matėme mes vaizdą, patį priėmimo procesą pirmosios dalies pradžioje. Dabar pereisiu prie antrosios pranešimo dalies, t. y. daugiau asmeniniai įspūdžiai. Prasidėjus pučiui Maskvoje, užsienio reikalų ministro A. Saudargo teikimu buvau paskirtas užsienio reikalų viceministru tam, kad būtų kam vadovauti Užsienio reikalų ministerijai, nes A. Saudargas turėjo skubiai išvykti iš Lietuvos ir turėjo įgaliojimus sudaryti Vyriausybę migracijoje tuo atveju, jeigu pučistai būtų laimėję. Kiti viceministrai taip pat buvo ne Lietuvoje. Iš karto buvo organizuotas nuolatinis budėjimas ministerijoje, o pralaimėjus pučiui, organizuotas vizų išdavimas, prasidėjus pripažinimams – atvykstančių delegacijų priėmimas.

Rugsėjo 13 d. vadovavau deryboms su Kinijos delegacija, vadovaujama viceministro Tian Zengpei. Derybas turėjome baigti kitą dieną. Po posėdžio ministras A. Saudargas pranešė, kad Saugumo Taryba rekomendavo priimti Baltijos valstybes

į Jungtines Tautas, ir tai įvyks rugsėjo 17 dieną. Jis siunčia mane į Niujorką pažiūrėti, ar viskas tinkamai paruošta Lietuvos delegacijai atvykti, kad aš esu delegacijos narys ir turiu išvykti į Varšuvą po 2–3 valandų ir kad grįšiu į Vilnių kartu su delegacija. Skubiai susikroviau būtiniausius daiktus ir Užsienio reikalų ministerijos vairuotojas mane nuvežė tiesiai į Varšuvos oro uostą, kur pasitiko dabar ambasadorius D. Junevičius, tuo laiku buvo Lietuvos atstovas Lenkijoje. Jis padėjo nusipirkti bilietus į Niujorką. Niujorke man jau buvo užsakytas viešbutis prie Jungtinių Tautų būstinės.

Kita diena, rugsėjo 15 diena, praėjo registruojantis Jungtinėse Tautose, apžiūrint pagrindines patalpas su ambasadoriumi S. Lozoraičiu ir generaliniu konsulu A. Simučiu, aptariant pasiruošimą delegacijos vizitui, taip pat susipažįstant su Niujorku. Likusi delegacijos dalis atvyko rugsėjo 16 dieną. Lietuvos delegaciją sudarė profesorius V. Landsbergis, kaip delegacijos vadovas, ministras A. Saudargas, ambasadorius S. Lozoraitis, generalinis konsulas A. Simutis, Užsienio reikalų komisijos narys E. Zingeris ir aš.

Rugsėjo 17 dieną Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 46-osios sesijos pirmasis posėdis prasidėjo 10 valandą 30 minučių, tačiau jame svarstė organizacinius dalykus ir išrinko naująjį Generalinės Asamblėjos prezidentą – Saudo Arabijos atstovą Samirši Habi, kuris pirmininkavo tolesniam posėdžiui. Videojraše matėme, kaip jis pirmininkauja posėdžiui. Posėdis buvo pratęstas 15 valandų 15 minučių ir svarstyta naujų narių priėmimas. Naujųjų narių delegacijas kviesdavo į salę (jas lydėjo Jungtinių Tautų protokolo direktorius) po to, kai Generalinė Asamblėja nusprendavo visais atvejais bendru sutarimu, be balsavimo jas priimti. Naujosios narės buvo priimtose tokia tvarka: Korėjos Liaudies Demokratinė Respublika, tai yra Šiaurės Korėja, Korėjos Respublika, Mikronezijos Federacija, Maršalo Salos, Estija, Latvija ir Lietuva. Taigi Lietuva tapo 166 Jungtinių Tautų nare. Paskui naująsias nares sveikino visų regioninių grupių atstovai. Rytų Europos grupės vardu sveikino tuometinis Ukrainos nuolatinis atstovas, ambasadorius H. Udovenko, jis vėliau buvo užsienio reikalų ministras, Vakarų Europos ir kitų šalių vardu – Maltos atstovas, ambasadorius V. Camilleri, kuris kalbėdamas apie Baltijos šalis pasakė: „Prieš daugiau kaip 50 metų šios šalys jau buvo gerbiami tarptautinės bendruomenės nariai. 1921 metais jos buvo priimtose į Tautų Lygą. Šiandieninis jų priėmimas į Jungtines Tautas – tai daugiau nei naujų narių priėmimas, tai sugrįžimas, baigiant liūdną ir sunkų jų istorijos skirsnį. Mes tuo džiaugiamės, kartu suvokdami, kad tai atspindi pasikeitusią tarptautinių santykių aplinką, baigiantis bergždžios ir pavojingos konfrontacijos erai, kartu įvedant pasitikėjimu ir bendradarbiavimu pagrįstą naują tvarką.“ Tada, kaip šalies šeiminkės atstovas, kalbėjo Jungtinių Amerikos Valstijų nuolatinis atstovas, ambasadorius T. Pickeringas. Jis pasakė: „Galiausiai ir, žinoma, turintis ypatingą reikšmę Jungtinių Tautų istorijoje yra Estijos, Latvijos ir Lietuvos sugrįžimas į nepriklausomų tautų šeimą. Ir Jungtinėms Amerikos Valstijoms yra ypač malonu prisijungti prie tarptautinės bendruomenės sveikinimų. Mes Jungtinėse Amerikos Valstijose niekada nepraradome vilties, kad Estijos, Latvijos ir Lietuvos

tautos sėkmingai įsijungs į laisvų tautų bendriją. Mes niekad nesvyravome vykdydami savo įsipareigojimus jiems. Mes naudojamesi šia galimybe, patvirtindami tolesnius savo įsipareigojimus dirbti su Estijos, Latvijos ir Lietuvos demokratiškai išrinktomis Vyriausybėmis ir žmonėmis, nes jie susidurs su daug jų laukiančių iššūkių.“

Tokia pat eile, kaip buvo pakviesti į salę, buvo kviečiami naujųjų narių delegacijų vadovai pasakyti savo pirmąsias kalbas iš Jungtinių Tautų tribūnos. Iš Baltijos šalių pirmasis buvo pakviestas Estijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Rüütelis, jis kalbėjo estiškai ir akcentavo tris dalykus: Estijos TSRS ir Rusijos santykių svarbą, labai priklausančią nuo demokratijos vystymosi Rusijoje, žmogaus teisių klausimus, ypač garantuojant tautinių mažumų teises, ir Estijos saugumo užtikrinimą, esant daug kitos šalies kariuomenės Estijoje.

Po to latviškai kalbėjo Latvijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Gorbunovas ir akcentavo, kad Latvijos nepriklausomybės atgavimas yra ypatingos reikšmės įvykis Latvijai ir pasauliui, bet dar ne visos Stalino ir Hitlerio suokambio pasekmės likviduotos, nes šalyje yra daug kitos šalies kariuomenės; kad dėl anksčiau įvykdytos rusifikacijos politikos latviai galėjo tapti mažuma savo žemėje; nauja Latvijos valdžia garantuoja lygias teises visiems žmonėms ir tautybėms; dabar Latvijai reikia moralinės, ekonominės ir finansinės pasaulio paramos; Jungtinių Tautų principai ir įsipareigojimai atitinka Latvijos vertybes.

Ir galiausiai kalbėjo Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, profesorius V. Landsbergis. Tačiau šios kalbos videoįrašą matėte konferencijos pradžioje, todėl aš jo nekomentuosiu. Profesoriaus V. Landsbergio kalba daugeliui įvairių šalių diplomatų patiko ir susidarė nemaža eilė jį sveikinusiųjų. Posėdis baigėsi 17 valandų 15 minučių, o 18 valandą prasidėjo naujųjų narių vėliavų pakėlimo ceremonija (ją ką tik matėme), kurioje kalbėjo Jungtinių Tautų generalinis sekretorius Ch. P. de Kueljaras. Lietuvos vėliavą pakėlė, kas įdomu, Jungtinių Tautų policininkas iš Islandijos. Po pakėlimo dar ilgai buvo girdėti susirinkusių prie Jungtinių Tautų būstinės tvoros lietuvių džiaugsmingi šūksniai ir plojimai. Vakare Lenkijos nuolatinė atstovybė Jungtinėse Tautose ir Generalinis konsulas surengė priėmimą Baltijos valstybių delegacijoms.

Man svarbią žinią pranešė ministras A. Saudargas. Nuspręsta, kad aš turiu likti Niujorke ir padėti organizuoti Lietuvos nuolatinės atstovybės prie Jungtinių Tautų darbą. Kitą dieną iš Vilniaus atvykusi delegacija išvyko atgal, o aš likau Niujorke dar trims mėnesiams. Netrukus generalinis konsulas A. Simutis buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos atstovu Jungtinėse Tautose, jam suteiktas ambasadoriaus rangas. Atstovybėje taip pat dirbo A. Gureckas, D. Sužiedėlis ir ambasadorė G. Damušytė (tuomet dar nebuvo ambasadorė). Per tuos tris mėnesius atlikta: ambasadorius A. Simutis pasakė programinę kalbą, kurioje akcentavo svetimos kariuomenės išvedimo svarbą; Generalinėje Asamblėjoje buvo pasisakyta balsuojant dėl ginklų

perdavimo kontrolės sistemos ir mažų šalių saugumo užtikrinimo, akcentuojant svetimos kariuomenės išvedimo svarbą. Nepaisant nedidelės misijos žmonių skaičiaus, Lietuva buvo atstovaujama visuose nuolatiniuose komitetuose, faktiškai visuose posėdžiuose. Buvo parengtas ir gruodžio 13 dieną Saugumo Tarybai buvo perduotas Baltijos valstybių ambasadorių laiškas, kuriame atkreipiamas dėmesys į svetimos kariuomenės buvimo keliamą pavojų Baltijos šalyse. Šis laiškas buvo išplatintas visiems Jungtinių Tautų nariams. Atitinkama rezoliucija buvo parengta ir priimta Generalinėje Asamblėjoje kitais – 1992 metais. Tai pirmoji Lietuvos kartu su kitomis Baltijos valstybėmis rengta Generalinės Asamblėjos rezoliucija.

Daug pastangų reikalavo darbas Penktajame – Biudžeto komitete nustatant Baltijos šalių įmokas į Jungtinių Tautų biudžetą. Iš pradžių komitetas pagal Jungtinių Tautų įmokų skaičiavimo taisykles, remdamasis sovietų oficialiąja statistika ir oficialiu rublio ir dolerio santykiu (atrodo, 55 sovietinės kapeikos už 1 dolerį), pasiūlė Lietuvai 0,13 % įmoką nuo viso biudžeto – būtų 1 mln. 200 tūkst. JAV dolerių įmoka. Tuo metu, kai Lietuvoje vyko gili ekonominė reforma, kai turėjome apie 1000 % infliaciją, mokėti tokią įmoką buvo paprasčiausiai neįmanoma. Todėl Baltijos valstybių delegacijų pastangomis (lygiai ta pati situacija buvo Latvijoje ir Estijoje) šis klausimas buvo atidėtas iki 1992 metų birželio mėnesio, 1991 metais skiriant simbolinį 5 tūkst. dolerių geros valios mokestį. Buvo prognozuojama, kad pavyks susitarti dėl 440 tūkst. dolerių mokesčio. Tai yra apie trečdalis.

Gavęs įgaliojimus, taip pat pasirašiau diplomatinių santykių užmezgimo su Čile ir Filipiniais sutartis. Be tiesioginio darbo, daug bendravau su Niujorko lietuviais, kurie ne tik suteikė patalpas gyventi, bet degė noru padėti Lietuvai, pavyzdžiui, ieškojo tinkamų patalpų nuolatinei atstovybei ir konsulatui, taip pat siūlė įvairių materialinę pagalbą, pavyzdžiui, naudotus kompiuterius persiųsti į Lietuvą ir panašiai. Deja, ne visi jų siūlymai buvo įgyvendinti.

Lietuvos priėmimas į Jungtines Tautas užbaigė labai sudėtingą Lietuvos valstybės istorijos tarpsnį, nepriklausomos valstybės atkūrimo ir įtvirtinimo tarptautinėje bendruomenėje etapą. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

AUDRONIUS AŽUBALIS¹⁶. Dėkoju ambasadoriui G. Šerkšniui, kuris savo pasisakymu paneigė arba tiesiog įrodė, kad Lietuva tuo laiku buvo ne tarptautinių santykių objektas, bet veikė kaip subjektas. Mes nebuvo vieni tik korta kažkieno rankose, o patys klojomės sau kelią į tarptautinį įsitvirtinimą.

Šiek tiek keičiame programą, nes ministras ambasadorius L. A. Linkevičius turi neatidėliotinių reikalų, todėl mes jo pasisakymą išgirsime dabar. Jis kalbės apie Lietuvos Respublikos diplomatinių santykių raidą 1990–2016 metais. Prašom.

¹⁶ Audronius Ažubalis, Lietuvos Respublikos Seimo narys (Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija), Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų komiteto pirmininko pavaduotojas

Lino Antano Linkevičiaus pranešimas „Lietuvos Respublikos diplomatinių santykių raida 1990–2016 metais“

LINAS ANTANAS LINKEVIČIUS¹⁷. Sveiki. Labai malonu jus visus matyti. Pirmiausia ačiū, gerbiamasis pirmininke. Ačiū už organizacinį lankstumą. Ypač kreipiamės į signatarus, į visus tuos, šiomis dienomis prisimename, kurie buvo pačioje pradžioje. G. Šerkšnys vos ne minutėmis išdėstė tą įsimintiną istorinę dieną. Tai buvo pati pradžia, bet visas tas laikas... Aišku, sunku dabar man suspėti per tą laiką, bet aš tikrai neužtęsiu. Aš pagalvojau, kad gal pasakysiu keletą žodžių apie darbą su mūsų partneriais, su tomis šalimis, kurios mums padėjo atsistoti ant kojų, tapti matomiems, tapti galbūt ir brandiems, kartais net kiek anksčiau, nei mes to tikėjomės ir ypač negu to tikėjosi kiti. Net ir tie, kurie linkėjo mums blogo. Bet ir tie, kurie linkėjo gero, irgi nelabai tikėjosi, kad mes vis dėlto taip greitai atsistosis ant kojų.

Vakar vienoje iš mūsų konferencijų (mes dabar daug šventinių renginių turime) aš minėjau tokį aspektą – ne tik užsienio politiką, bet ir gynybos politiką. Vis dėlto Lietuvoje tos dvi institucijos buvo naujos, jaunos. Kitos galbūt daugiau kiek nors persitvarkė arba gal joms ir nelabai pavyko, čia kitas klausimas. Bet tos, kurios kūrėsi nuo nulio, buvo dvi: Užsienio ir Krašto apsaugos ministerijos. Tai irgi davė tam tikrą impulsą, buvo galima mokytis iš kitų. Kartais kurti iš naujo yra kur kas brangiau, bet, ko gero, kur kas geriau. Bet ne tai noriu pasakyti. Noriu pasakyti, kad tos dvi institucijos vis dėlto ir buvo tie vartai tiems srautams patirties, paramos priimti.

Per trumpą laiką noriu paminėti keletą faktų. Mes tas dvi sritis vis dėlto kūrėme iš paskutinių jėgų, kartais visiškai suvokdami tą reikšmę, tą konsensuą, sutarimą visuomenėje. Ir dabar apie tai kalbame kitose šalyse, kad, nepaisant visokių barnių (ir šioje salėje jų vyko labai daug ir buvo sunku susitarti faktiškai visais klausimais), vis dėlto pavyko gana anksti sutarti dėl strateginių krypčių – Europos Sąjungos ir NATO. Ir vis dėlto pavyko. 1992 metais pirmasis NATO generalinio sekretoriaus Manfredo Wörnerio vizitas davė tam tikrą postūmį pradėti galvoti, kad gal mes tokia neutrali valstybė nelabai ir liksime, gal čia nelabai gera idėja. Nors ta idėja pačioje pradžioje buvo, kad geriausia, jei nebūtų jokios kariuomenės, mes čia būsime visi taikūs. Labai greitai atėjo mintis, kad reikia rinktis puses ir kolektyvinio žaidimo taisykles, rinktis tai, kas yra patikima ir kas duoda garantiją. Mažai šaliai su tokiais resursais ir su XX amžiaus pabaigos tokiais iššūkiais kito kelio ir nebuvo. Formaliai tas užfiksuota tuomečio Prezidento A. M. Brazausko laišku 1994 m. sausio 4 d. Tačiau jis atsirado visų politinių jėgų bendra nuomone ir nuo to momento, galiu pasakyti, kiekvieną akimirką išnaudojome šimtu procentų. Nebuvo nei priekaištų, nei skundų. Dabar kai kuriems partneriams, kurie irgi veržiasi į NATO ir jiems sunkiai sekasi, tarkime, Ukrainą, Gruziją, sakau, kad nebuvo mums taip lengva. Mums,

¹⁷ Linas Antanas Linkevičius, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras, Lietuvos Respublikos Seimo narys (Socialdemokratų partijos frakcija), ambasadorius

priešingai, sakė: jūs niekada nebūsite tais nariais, bet mes vis tiek išnaudojome kiekvieną momentą. Net pirmi įstatymai buvo keisti. Č. Stankevičius turbūt atsimena, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. Jis toks savotiškas, pusiau įstatymas, pusiau strategija ar koncepcija, teisėkūros standartais vertinant. Ten buvo įrašyta civilių kontrolė kariškiams, ten buvo įrašyta mūsų strateginė kryptis, po to jos tobulėjo. Irgi buvo mėginama tą daryti sutarimu.

Arba 1994-ieji. Pirmas mūsų taikdarių būrys, šioje salėje palaimintas, Danijos batalionų sudėtyje išvyko į Bosniją. Kitais metais prisijungė mūsų broliai – kolegos latviai ir estai. Mes buvome pirmieji. Mums reikėjo pralaužti ledus. Noriu pasakyti ir paminėti vardą Hanso Hakerupo, mano draugo, bičiulio, deja, jo jau nėra tarp mūsų. Jisai prisiėmė didžiulę riziką, ir politinę, ir praktinę, priėmęs mažai žinomus karius, kurie tik pradėjo mokytis karybos, į labai rimtą misiją, labai pavojingą, kaip vėliau paaiškėjo. Tikrai galėjo būti visokių įvykių. Bet tai įvyko labai sėkmingai. Buvo ir išbandymų. Dar dabar atsimenu tą dieną, kai žuvo mūsų vyresnysis leitenantas N. Valteris kartu su A. Andersenu, Danijos seržantu. Tai buvo ir moralinis išbandymas, ir pajautimas, kad mes esame toje pačioje kariuomenėje, NATO kariuomenėje. Tai yra taikos palaikymo misija, Jungtinės Tautos, ne karyba. Bet tai NATO kariuomenė ir mes jos sudėtinėje dalyje kaip lygūs su lygiais, ir mūsų karininkas paaukojo gyvybę. Vėlgi patirtis dėka Danijos.

Danija padėjo kurti Baltijos bataliono projektą, tai buvo jų parama, taip pat ir Baltijos gynybos koledžą, kuris tebėra gyvas Tartu, labai sėkmingai veikia įsiliejęs į NATO mokymo sistemą. Arba norvegų padedami kūrėme oro erdvės gynybos sistemą, pradmenis ir dabar jie tebenaudojami NATO kontekste ir padeda oro policijai. Arba vokiečių parama mūsų jūrų pajėgų bendradarbiavimui, vadinamasis „Baltron“ projektas irgi tebėra gyvas, ir mūsų kuklūs, tačiau vis dėlto efektyvūs padaliniai yra integruoti į NATO pajėgumus.

Noriu pasakyti, kad tai, ką tais metais pradėjome, nieko nebuvo iššvaistyta ir nieko nebuvo veltui. Viskas turi tęsinį šiandien nauja kokybe NATO kontekste. Vadinas, buvo teisingai pasirinkta.

Bet, kita vertus, didžiulė parama, pagalba ir padėka Šiaurės šalims, tai pačiai Vokietijai, Jungtinėms Valstijoms, kurios stovėjo už viso to ir ištekliais, ir parama, ir šiandien matyt, turime jiems pasakyti labai didelį ačiū. Kadangi aš sakiau, kad čia visko nesusakysi ir turbūt nereikia to daryti, bet vis dėlto ta pati pradžia, tas atsistojimas ant kojų yra pats sunkiausias, pats sudėtingiausias, todėl tas dėkingumas šiandien jaučiamas kur kas stipresnis.

Mes dabar kalbame ne tik apie istoriją, ne tik minime tuos žodžius, žmones, pavardes, bet kalbame apie ateitį, kalbame apie viziją, kas mūsų laukia, kas laukia mūsų visų kartu. Šiandien prezidentai Bratislavoje kalbasi, Europos Sąjungos prezidentai kalbasi apie Europos ateitį, kalba apie vienybę. Tie žodžiai nėra tušti, jie turi tam tikrą turinį, nes Europa šiandien irgi draskoma įvairių galbūt nesutarimų,

galbūt kartais ir sutarimų stoka, bet mes jau jaučiame, kad turime tam argumentų, turime tam tikrą patirtį. Tiesą sakant, išvažiuosiu ne šiaip kur nors laisvalaikį praleisti, bet aš važiuoju į Rokiškį, kur šiandien lankysis buvęs Lenkijos prezidentas B. Komorowski, jo iniciatyva vyks konferencija apie smulkaus ir vidutinio verslo galimybes ir bendradarbiavimą tarp Lenkijos ir Lietuvos. Tai yra iniciatyva, kuri nekalba vien apie Varšuvą ir Vilnių, bet ji kalba apie savivaldybės lygio reikalus, ir tai yra gražu, aš manau. Lygiai kaip vakar irgi turėjome tam tikrą lenkišką pėdsaką. Buvo atvykęs ir kitas buvęs prezidentas, A. Kwasniewski dalyvavo mūsų konferencijoje. Šįryt buvau Jono Pauliaus II gimnazijoje, susitikau su moksleiviais, nuostabiais protingais moksleiviais, su kuriais kalbėjome apie Europos ateitį, apie Lietuvos ateitį, apie Lietuvos ir Lenkijos santykius.

Ir grįžtant prie tos minties, kuria pabaigiau. Norėčiau pasakyti, kad jeigu mes ir kalbame dabar apie Europos viziją, egzistencinį, sakysime, buvimą ir jo sąlygas, tai pirmiausia kalbėkime apie vertybes. Jeigu mes suvoksime, kad tos vertybės nėra šiaip sau tik gražiai ištarti žodžiai, bet jie turi turinį, turi kainą, turi prasmę, tokią kaip laisvė, tokią kaip žmogaus teisės, tokią kaip tautų laisvė arba teisė apsiginti nuo agresoriaus, kas šiuo metu vyksta Ukrainoje, tai yra ne tik žodžiai, bet mes turime juos užpildyti ir turiniu.

Šiandien rytą susitikime prisiminėme Jono Pauliaus II žodžius, kurie atrodo lyg ir banalūs, nieko naujo jis nepasakė, bet tie žodžiai vis kartojami nauja dvasia, nauja kryptimi, vienas iš tų žodžių yra žodis „nebijokite“. Jis pasakė „nebijokite“ ir dabar mes visi sakome tą žodį kiekvienas savaip. Politikai ypač turėtų jį vartoti. Nebijokime pasakyti, jeigu matome netiesą, nebijokime pakelti balsą, jeigu matome, kad kas nors pažeidžia žmogaus teises arba tautų teisę, arba suverenias valstybių teises, kas šiuo metu vyksta. Visa tai sukaupėme tik todėl, kad turėjome tokį turtingą, prasmingą kelią, kurį ėjome visą ketvirtį amžiaus ir kurio pradžia buvo tada, kai ir minime tuos visus įvykius. Tikrai galime jaustis šiuo požiūriu išdidūs, tikrai turime kuo didžiuotis ir turėsime jėgų įveikti tuos sunkumus, kurie, be abejonės, mūsų laukia. Juos įveiksime tik visi kartu.

Labai ačiū už galimybę dalyvauti šiame renginyje. Linkiu kuo geriausios sėkmės. Viso gero. (*Plojimai*)

B. VALIONYTĖ. Ačiū, ministre. Pripažįstant Lietuvos Respubliką ir užmezgant su ja diplomatinis santykius, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas savo kalboje labai akcentavo, kad šitą darbą pradėjo ne Aukščiausioji Taryba, bet Sąjūdis ir Sąjūdžio strategijoje, Sąjūdžio veikloje tai buvo vienas iš labai rimtų darbo barų. Veikimas vyko dviejose pusėse: čia, Lietuvoje, ir už Lietuvos ribų lietuviai lygiai taip pat dėjo daug pastangų, kad būtų atkurta Lietuvos nepriklausomybė.

Dabar noriu paprašyti tarti žodį Lietuvos informacijos centro Niujorke vadovę 1980–1991 metais, buvusią Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorę, ambasadorę Gintę Damušytę. Aš žiūriu į Gintę ir galvoju:

šiandien, praėjus 25 metams, šita moteris atrodo labai jaunai. Bet prieš 25 metus turbūt darbas buvo duotas ne pagal jos pečius, bet ji tą darbą atliko labai garbingai ne tik kaip lietuvių atstovė, esanti Amerikoje, bet ir konsoliduodama visus lietuvius ir jų pastangas visame pasaulyje. Jos pranešimo tema – „Pasaulio lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos Respublikos diplomatinius santykius“. Prašom.

Gintės Damušytės pranešimas „Pasaulio lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos Respublikos diplomatinius santykius“

GINTĖ DAMUŠYTĖ¹⁸. Nuoširdžiai dėkoju už tokį pristatymą.

Norėjau pabrėžti, kad pasaulio lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos Respublikos diplomatinius santykius prasidėjo gana anksti, po Antrojo pasaulinio karo perkeltųjų asmenų stovyklose, kuriose buvo puoselėta Lietuvos laisvės idėja ir keliama tapatybės egzistencijos klausimai. Pirmiausia šeimose, kurios buvo palikusios Lietuvą, po to lietuvių bendruomenėse. 1943 metais Kaune įkurto Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pagrindinė misija kelti okupacijos nepripažinimo klausimą ir atkurti Lietuvos nepriklausomybę buvo tęsiama ir išliko vienu svarbiausių veiksmų Lietuvos išlaisvinimo byloje. Išeivijoje buvo atkuriamos organizacijos ir steigiamos naujos institucijos užsienyje, parapijos su jaunimo centrais, lituanistinės mokyklos, stovyklos ir panašiai. Jų tikslas buvo ne tik perkelti veiklą į Vakarų pasaulį, bet nuosekliai išlaikyti tapatybę užsienyje ir toliau demokratinėms šalims priminti apie Lietuvos laisvės siekius. Tai buvo daroma sąmoningai, planingai patiems lietuvičiams finansuojant ir visiškai išlaikant. Dalis šių šalių, kuriose lietuviai emigrantai, jų palikuonys buvo įleidę šaknis ir kurios po karo priėmė karo pabėgėlius iš Lietuvos, turėjo principingas vertybines pozicijas dėl Lietuvos išlaisvinimo iš sovietų okupacijos. Tai paskatino pasaulio lietuvius nuosekliai sergėti šias politines nuostatas viešojoje erdvėje, jas kelti bendraujant su kitų valstybių pareigūnais.

Ypatingą vaidmenį atliko Jungtinės Amerikos Valstijos, kurios energingai rėmė laisvos Lietuvos siekį, nes laisvė šiai šaliai yra svarbiausia neginčijama vertybė. Lietuvos išlaisvinimo iš sovietinės okupacijos byla prasidėjo iš karto po to, kai 1940 metais Raudonosios armijos daliniai kirto Lietuvos sieną, o iš dar 1939 metais įkurtų sovietinių karinių bazių po visą kraštą pasklido tankai. Lietuva neteko nepriklausomybės ir jau spalio 15 dieną JAV Prezidentas F. Rooseveltas priėmė lietuvių emigrantų delegaciją ir aukščiausiu lygiu paskelbė apie Baltijos valstybių okupacijos nepripažinimą. Tiesa, kiek anksčiau, liepos 23 dieną, laikinai ėjęs JAV valstybės sekretoriaus pareigas S. Welesas Vyriausybės vardu pareiškė, kad Amerika nepripažįsta Sovietų Rusijos smurto ir Lietuvos, Latvijos ir Estijos okupacijos. Iki tol Vakarai tik atidžiai stebėjo Molotovo–Ribbentropo pakto įgyvendinimo eigą, sovietų ir nacių pozicijų suartėjimą ir laukė, kas bus toliau.

Toliau kas vyko Europoje, puikiai žinome, bet į Vakarus jau anksčiau pasitraukusiai išeivijai, inteligentams, politikams, visuomenės veikėjams ir

¹⁸ Gintė Damušytė, Lietuvių informacijos centro Niujorke vadovė (1980–1991), ambasadorė

naujesiems migrantams teko išlaisvinimo bylą imti į savo rankas. Vašingtonas, Londonas ir Paryžius savo ruožtu sudarė sąlygas toliau veikti Lietuvos atstovyboms, amerikiečiai neatidavė Lietuvos aukso atsargų Sovietų Sąjungai.

Taigi verta priminti F. Rooseveltto žodžius, kuriuos jis pasakė spalio 15 dieną priimdamas 11 asmenų lietuvių delegaciją, vadovaujamą rugpjūtį susikūrusios Lietuvai gelbėti tarybos pirmininko L. Šimučio. Prezidentas, išklausęs tarybos parengtą memorandumą ir kai kurias jo vietas pats perskaitęs, į delegaciją prabilo tokiais žodžiais: „Man yra malonu patirti, kad jūs, lietuvių kilmės Amerikos piliečiai, esate taip giliai susirūpinę savo gimtojo krašto likimu. Leiskite man pasakyti, kad jūs padarėte dvi klaidas. Pirmoji yra jūsų rašte, kurį man įteikėte. Ten pasakyta, kad Lietuva prarado savo nepriklausomybę. Klaidinga tai teigti. Lietuva nepriklausomybės neprarado, Lietuvos nepriklausomybė tik laikinai pertraukta. Ateis laikas ir Lietuva vėl bus laisva. Tai atsitiks gal greičiau, negu jūs galite tikėtis.

Kita klaida, kaip aš pamačiau, buvo padaryta vieno jūsų kalbėtojo, kuris apie Lietuvą išsitarė kaip apie labai mažą valstybę. Pasižiūrėkite į Lotynų Amerikos Respublikas ir pamatysite, kad tarp jų yra net mažesnių už Lietuvą, o jos vis dėlto laisvai ir laimingai gyvena. Netiktų kalbėti apie Lietuvos dydį, nes ir pati mažiausia tauta turi lygiai tokią pat teisę būti nepriklausoma, kaip ir pati didžiausia tauta.“ (Baigiau citatą.) Nors ši audiencija truko tik apie 20 minučių, ją galima vadinti istorine ir dėl to, kad Amerikos vadovas rado laiko tiesiog išklausti lietuvių išeivijos rūpesčius ir dėl Vašingtono suteikto labai galingo stimulo toliau plėsti Lietuvos išlaisvinimo idėją. Susitikimas su F. Rooseveltu davė impulsą lietuviams vienytis ir burtis į išeivijos organizacijas, sergėjančias lietuvių ir keliančias Lietuvos laisvės bylą, todėl užjūryje Lietuvos laisvinimo byla nebuvo padėta į gilų stalčių.

Pirmoje vietoje reikėtų išskirti Pasaulio lietuvių bendruomenę, kuri 1949 metais paskelbė VLIK'o inicijuotą dokumentą „Lietuvių charta“. Pasaulio lietuvių bendruomenė paskiruose kraštuose pradėjo telkti ir kurti lietuvių bendruomenes, kurios 8-ojo dešimtmečio pabaigoje jau užėmė stiprią poziciją mobilizuodamos pasaulio lietuvius, tarp jų ir jaunimą per Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungą, apibrėžtiems uždaviniams vykdyti. Buvo ir daug kitų organizacijų, kurių tiesiog neįmanoma įvardinti, bet jos veikė savarankiškai pagal savo tikslus ir metodus derindamos tarpusavio veiklą ir palaikydamos ryšius, kaip Amerikos lietuvių taryba, „Lietuvos vyčiai“, Jungtinis Amerikos baltiečių nacionalinis komitetas, kuris veikė Vašingtone, Baltijos organizacija prie Jungtinių Tautų Niujorke, Amerikos baltų laisvės lyga. Jos atliko pozityvų vaidmenį keldamos Lietuvos ar apskritai Baltijos valstybių nepriklausomybės klausimus, o lemtingu laikotarpiu atliko lobistinę veiklą siekdamos atkurtos Lietuvos pripažinimo ir diplomatinių santykių atkūrimo.

Keli ankstyvos veiklos pavyzdžiai, kai pasaulio lietuvių įtaka suvaidino svarbų vaidmenį. Pavyzdžiui, 1952 metais Londone įvyko Europos Sąjūdžio konferencija, vėliau tapusi Vidurio ir Rytų Europos pavergtųjų tautų judėjimu. 1951 m. vasario

16 d. buvo pralaužta geležinė uždanga, blokavusi Lietuvą, ir pradėtos transliuoti „Amerikos balso“ laidos lietuvių kalba. 1953 metais įsteigtas JAV Atstovų Rūmų komitetas, specialusis Baltijos valstybių užgrobumo ir įtraukimo į TSRS, komunistų agresijos tyrimo komitetas. Jis dar vadinamas komiteto vadovo Ch. Kersteno vardu. Tai buvo vienas iš svarbiausių pirmųjų laimėjimų Lietuvos laisvės byloje. Okupaciją nuo tol oficialiai ėmė nagrinėti JAV Kongresas, apklausų metu liudijo pasaulio lietuviai. Komiteto surinkti dokumentai virto kaltinančiomis rezoliucijomis apie sovietų vykdytus nusikaltimus Baltijos šalyse. Pirmoji tokia rezoliucija paskelbta 1955 metais, o 1966 metų spalį JAV Kongrese priimtas dokumentas, smerkiantis Baltijos šalių okupaciją, įgaliojo Prezidentą rezoliuciją įteikti Jungtinių Tautų Organizacijai. Yra pabrėžtina, kad metais anksčiau – 1965 metais Niujorke Amerikos lietuviai inicijavo ir surengė didelį mitingą, į kurį susirinko apie 15 tūkstančių Amerikos lietuvių, latvių ir estų, taip pat JAV senatorių ir Kongreso narių, kurie kartu nužygiavo iki Jungtinių Tautų būstinės ir reikalavo suteikti tautų apsisprendimo teisę okupuotoms Baltijos valstybėms. Tokios akcijos skatino užsienio valstybes nuosekliai, net ir po kelių dešimtmečių Baltijos šalių okupacijos tęsti šių šalių inkorporavimo į Sovietų Sąjungą nepripažinimo.

Išėivijos lietuviai stovėjo sargyboje, kai 1975 metais buvo rengiamasi priimti Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos Helsinkio baigiamąjį aktą, aktyviai siekė, kad Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių aneksijos nepripažinimo politika nepasikeistų. Vienas iš pagrindinių Sovietų Sąjungos ketinimų Helsinkio konferencijoje buvo netiesiogiai įteisinti Baltijos šalių aneksiją, baigiamajame akte įtvirtinant Europos valstybių esamų sienų neliečiamybės principą. Užsienio lietuviai per Pasaulio lietuvių bendruomenę, ypač stipriai palaikant JAV lietuvių bendruomenę, agitavo, kad Helsinkio baigiamasis aktas, kaip ir bet kurios kitos tarptautinės teisės normos, būtų aiškinamas ir taikomas sistemiškai atsižvelgiant į kitas susijusias nuostatas, todėl, pavyzdžiui, 1973 metais JAV valstybės sekretoriaus padėjėjas pareiškė, kad nors Helsinkio konferencija gali patvirtinti visuotinai pripažintą sienų nepakeičiamumo jėga principą, mes nenumatome jokio susitarimo, kuris pakeistų mūsų Baltijos valstybių aneksijos, įvykdytos Sovietų Sąjungos, nepripažinimo politiką. Tokią pat savo šalies poziciją patvirtino Kanados valstybės užsienio reikalų sekretorius ir kiti.

Užsienio lietuviai vykdavo į Helsinkio peržiūros konferencijas kaip nevyriausybinį organizacijų atstovai. Man, kaip Lietuvių informacijos centro Niujorke vadovei, teko dalyvauti daugelyje Helsinkio peržiūros konferencijų, kurių metu susitikdavau su valstybių delegacijų atstovais, vėliau, sąlygoms leidus, įtraukėme Sąjūdžio ir kitus atstovus iš Baltijos valstybių, rengėme jų spaudos konferencijas juos pristatydami Helsinkio baigiamojo akto valstybių delegacijoms. Tai buvo nuoseklus lobizmas, kuris prieš Kovo 11-ąją siekė iškelti Lietuvos laisvės bylą ir žmogaus teisių padėtį Baltijos valstybėse į tarptautinę darbotvarkę, o po Kovo 11-osios – užtikrinti atkurtos valstybės pripažinimą.

Kovo 11-osios aktą paskelbus, dalyvavome Helsinkio peržiūros konferencijoje Kopenhagoje jau su naujais demokratiškai išrinktais, bet dar nepripažintos Lietuvos oficialiais atstovais. Pagrindinė misija buvo įteikti Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko, profesoriaus V. Landsbergio prašymą šiai organizacijai priimti Lietuvą kaip stebėtoją. Žinoma, tokio sprendimo nebuvo, nes tokių organizacijų priimami sprendimai visuotinio sutarimo būdu, o prie stalo sėdėjo didžioji kaimynė.

Daugiausia galiu dalintis Lietuvių informacijos centro patirtimi, nes buvau tiesiogiai susijusi su šia veikla. Nuo 1961 metų Niujorke veikianti Lietuvių katalikų religinė šalpa, aktyviai organizuojanti paramą sovietų režimo persekiojamai Bažnyčiai, nusprendė 1979 metais įsteigti informacijos padalinį – Lietuvių informacijos centrą Niujorke. Šio centro tikslas buvo aiškus – operatyviai informuoti pasaulį apie įvykius Lietuvoje. Buvo nuspręsta imtis priemonių atgaivinti tarptautinę atmintį ir informuoti apie įvykius šalyje. Iš pradžių tai buvo daroma remiantis pagrindžio spauda, vėliau, padėčiai Lietuvoje pasikeitus, – gyvais tų įvykių liudininkais ir dalyviais.

Vakarų pasaulis kuriam laikui iš tikrųjų buvo užmiršęs Lietuvą ir, prasidėjus Lietuvos atgimimui, juolab ryškėjant nepriklausomybės atkūrimo procesams, ne visi Vakaruose tai priėmė palankiai. Vieni buvo labai skeptiškai nusiteikę, kiti atvirai priešinosi tokiam „destabilizuojančiam“ siekiui. Informacijos centro Niujorke steigimą 8-ajame dešimtmetyje, kaip ir jo veiklą 9-ojo dešimtmečio pradžioje motyvavo gana paprasta nuostata – aktyviomis priemonėmis formuoti tarptautinę viešąją nuomonę, kad ji būtų palankesnė Lietuvos nepriklausomybės siekiui ir galop remtų nepriklausomybės atkūrimą. Tiesiog buvo norima sudominti masines informacijos priemones ir per jas plačiąją visuomenę Lietuvos laisvės byla. Įdomu yra tai, kad, siekiant šio pagrindinio tikslo, pavyko atlikti ir kitų ne mažiau reikšmingų užduočių, pavyzdžiui, palaikyti glaudų ryšį tarp pasaulyje pasklidusių tautiečių ir Lietuvai prijauniančių, mobilizuojant juos tapti svarbiais politikos veiksniais savo gyvenamosiose šalyse, atlikti *de facto* Lietuvos atstovybės funkcijas ne tik skleidžiant informaciją, kuri tuomet tiesioginiais keliais nerasdavo atgarsio užsienyje, bet ir organizuojant Sąjūdžio ir kitų Lietuvos atstovų vizitus užsienyje, jų susitikimus su Vakarų šalių politikais ir spaudos atstovais.

Sakyčiau, toks lemtingas etapas prasidėjo nuo 1987 metų, kai įsteigėme filialą Vašingtone, kuriam sumaniai vadovavo dabartinis Katalikų universiteto viceprezidentas Viktoras Nakas. Jis iš pradžių užpildė veiklos spragą ir dirbo politinį darbą su JAV kongresu. Vadinasi, vėliau atėjo VLIK'as ir JAV lietuvių bendruomenė, kurie aktyviai ėmėsi to politinio darbo, o mes tiesiog fokusavome į informacijos platinimą, derindami pastangas su VLIK'u ir JAV lietuvių bendruomene. Beje, taip pat dirbome labai artimai, ypač Sąjūdžiui įsitvirtinus 1988 metų pabaigoje – 1989 metų pradžioje, su Sąjūdžio įsteigta informacijos agentūra Vilniuje. Vakarų spaudai tiesiog teikėme Sąjūdžio informaciją anglų kalba. Informacija tarp Vilniaus ir Niujorko nekeliaavo tik viena kryptimi, mes į Lietuvą taip pat perduodavome informaciją, kuri

domino mūsų kolegas, pavyzdžiui, žinias apie Amerikos Kongreso priimtas Lietuvai aktualias rezoliucijas, apie organizacijų teikiamą pagalbą ekonominės blokados metu, svarbiausius tarptautinės spaudos pranešimus apie Lietuvą.

Pasaulio lietuviai per savo kraštų bendruomenes aktyviai suvesdavo Lietuvos atstovus su spauda ir nevyriausybinėmis organizacijomis, juos tiesiog lydėjo į susitikimus su reziduojamų šalių pareigūnais. Sąjūdžio vadovams buvo organizuojami susitikimai, paskaitos, buvo tiesiog plečiami tie ryšiai ne tik su politiniais lyderiais, bet ir su pilietinės visuomenės atstovais. Šis darbas buvo dirbamas ranka rankon su tuometiniais nepriklausomos Lietuvos diplomatiniais atstovais, ypač ambasadoriumi S. Lozoraičiu.

Baigiant vertėtų išskirti kelis momentus, nors būtų galima dar daug daugiau pasakyti apie pasaulio lietuvių indėlį tuo lemtingu laikotarpiu, kai užsienio šalys dar nesiryžo pripažinti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir atkurti diplomatinis santykius.

Pirma, Informacijos centro vaidmuo buvo svarbus, nes pastatė ne vieną, o du tiltus. Pirmasis tiltas jungė mus su Lietuva per tiesioginių ryšių palaikymą, o antrasis – išeiviją su Lietuva. Informaciją, kurią gaudavome, perduodavome ne tik Vakarų spaudai ir Lietuvai, bet ir išeivijai. Informacijos centro žinios padėjo išeivijai suprasti, kokios permainos vyksta Lietuvoje, taip pat tapo jų pačių vidaus ir užsienio politikos veiksmu ir tapo orientyru išeivijos lobistinei veiklai jų gyvenamosiose šalyse. Ir tai buvo pamatuota strategija, kuri ligi šiol nėra istorikų išsamiai įvertinta.

Antra, demokratinėse šalyse gyvenantys pasaulio lietuviai puikiai žinojo, kad jų šalių politikai privalo atsižvelgti į rinkėjų nuomonę. Todėl šią realybę jie siekė kuo labiau išnaudoti Lietuvos labui atveriant duris Lietuvos atstovams pasaulio sostinėse. Viena reikšminga asmeninė iniciatyva buvo daktaro J. Kazicko, kuris savo kontaktais ir resursais padėjo Lietuvai siekti tarptautinio pripažinimo. Jo nuopelnas – K. Prunskienės vizitai 1990 metais į JAV, Vokietiją, Prancūziją ir Jungtinę Karalystę.

Pasaulio lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos Respublikos diplomatinis santykius buvo reikšmingas ir pagalbiniis. Lietuvos laimėjimus ir pasisėkimus Nepriklausomybės kelyje, diplomatinis santykių atkūrimą nustatė patys įvykiai ir žmonės Lietuvoje, tačiau stipri ir nesvyruojanti pasaulio lietuvių politinė, moralinė ir finansinė parama padėjo šį tikslą pasiekti ir įtvirtinti. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

A. AŽUBALIS. Ačiū G. Damušytei už išsamų to meto išeivijos darbų pristatymą. Aš tik galiu pabrėžti, ir visi čia esantys pritaris, kad ir daug vėliau, kada jau Lietuva buvo visateisė tarptautinių organizacijų narė, mes visą laiką jautėme išeivijos paramą, ypač jeigu reikėdavo veikti vienoje ar kitoje valstybėje, susitikti su vienu ar kitu politiku, mes dažnai sulaukdavome išeivijos atstovų tarpininkavimo, ypač dėl neformalių susitikimų, kurie, kaip jūs žinote, dažnai daug ką lemia.

Dabar kviečiu Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarą, pirmąjį Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrą, Europos Parlamento narį, ambasadorių A. Saudargą, kurio pranešimo tema – „Lietuvos Respublikos kelias iki NATO ir Europos Sąjungos“. Prašau.

Algirdo Saudargo pranešimas „Lietuvos Respublikos kelias iki NATO ir Europos Sąjungos“

ALGIRDAS SAUDARGAS¹⁹. Mieli bendražygiai, garbingi svečiai, aš noriu pakviesti jus ne taip išsamiai, kaip čia buvo tikrai be galo išsamūs, turiningi pranešimai, teisinės, istorinės analizės, bet pasidalinti keliomis įžvalgomis. Tas įžvalgas sudėlioju į keturis paveikslus: pirmasis paveikslas – tai Lietuvos pripažinimas, antrasis – tai Europa, trečiasis – NATO, o ketvirtasis – štai prieš jus tikras paveikslas, į kurį reikėtų labai labai dažnai pasižiūrėti ir pamąstyti, jis daug mums pasako apie tai, kas vyksta šiandien Europoje. Tai yra Vestfalijos taikos, tų laikų Europa, ir prie to sugrįšime pabaigoje.

Aš paskaitysiu ištraukas iš dokumentų, pasisakymų, mano paties, bet, be abejo, eidamas pareigas aš atstovavau ministerijoms, mūsų vienokiems ar kitokiems politiniams požiūriams, pozicijoms. Taigi, tai buvo tos pozicijos, kurios buvo svarstomos, ir jas noriu jums pristatyti ir prie jų susimąstyti.

Vadinasi, pirmas paveikslas – tai pripažinimas. Ir štai skaitau ištraukas iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, kuri buvo pristatyta 1990 m. spalio 5 d.: „Lietuvos Respublikos užsienio politikos strateginis tikslas yra Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimas ir jos sugrąžinimas į pasaulio tautų bendriją. Šis kelias turi eiti per Europą į pasaulį. Šiuo metu Europoje dominuoja du pagrindiniai politiniai procesai – tai Vakarų Europos integracija bei totalitarinės sistemos irimo procesai Rytų Europoje ir pačioje TSRS. Stiprėja šių procesų sąveika, ryškėja Rytų Europos valstybių slinktis Vakarų Europos link. Lietuvos užsienio politika turi būti subalansuota šių procesų atžvilgiu.“

Tai 1990 metai. Išsikristalizuoja trys strateginės šios politikos kryptys: pasirašyti dvišalę tarpvalstybinę sutartį su TSRS, įtvirtinančią visišką politinę Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, vykdyti lanksčią užsienio politiką TSRS atžvilgiu, atsižvelgiant į šioje šalyje vykstančius demokratinius judėjimus ir decentralizacijos procesą ekonomikos srityje. Tikrai visiškai suregulavus politinius santykius su TSRS galimas ekonominės sutarties pasirašymas. Tapti visateisiu Europos politinio integravimosi proceso dalyviu Helsinkio-2, Europos Tarybos kontekste, įsijungti į Europos ekonominės erdvės formavimo procesus, plečiant Lietuvos dalyvavimą Europos pasauliniame darbo pasidalinimo procese. Nei NATO, nei Europos Sąjungos dar nėra 1990 metais. Ir štai diskusija Aukščiausiojoje Taryboje-Atkuriamajame

¹⁹ Algirdas Saudargas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras (1990–1992), ambasadorius

Seime 1991 m. rugsėjo 25 d. Iš šitos tribūnos buvo kalbėta jau po pučo, apie kurį kolegos daug kalbėjo, daug pasakojo, jau prasidėjus pripažinimams. Buvo tvirtinta šitaip rugsėjo 25 dieną: „Pirmadienį gavau laišką iš Jo Ekscelencijos įgaliotojo ministro, daktaro S. A. Bačkio, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefo nuo 1983 m. gruodžio 24 d.“ Tame laiške taip pat pridėtas nuorašas laiško visiems diplomatinės tarnybos nariams, kur sakoma, kad „Lietuvos diplomatinės tarnybos pareigos yra galutinai baigtos.“

Toliau, kita citata: „Pasieltas Lietuvos Respublikos užsienio politikos strateginis tikslas – pasiekti nepriklausomos Lietuvos valstybės tarptautinį pripažinimą. Tai Lietuvos Respublikos Vyriausybės užsienio politikos programos pirmojo sakinio pirmoji dalis. Jinai įvykdyta. Lietuvos žmonėms ir jums, gerbiami deputatai, man nereikia priminti, kad šis tikslas pasiektas visos tautos pastangomis nuo pat okupacijos pradžios, partizanų ir rezistentų kovomis ir kančiomis, ir garbinga parlamento gynėjų auka.“ Toliau dar buvo pasakyta: „Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija tik kukliai vykdo jai patikėtą uždavinį ir būtent šiuo metu antrąją programos pirmojo sakinio dalį – palaipsniui grąžinti Lietuvą į pasaulio bendrąją politikos ekonomikos ir kultūros srityse.“ Tas ir yra kelias į NATO ir Europą.

Antrasis paveikslas – Europa. Grįžtame vėl į 1991 metus, bet 1991 metų pabaigą. Užsienio reikalų komiteto, kuris kontroliavo ministeriją, kaip atsimenate, buvo pasakyta, buvo tvirtinta. 1991 metų pabaiga. „Sovietų Sąjunga (kuri dar buvo) ir Rusijos Federacija pripažino nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Sutartyje su Rusija yra apibrėžti teritorinio integralumo bei sienų neliečiamumo principai, išspręsti pilietybės klausimai.“ Čia jau labai išsamiai ir puikiai buvo pristatyta šita sutartis. „Lietuvos Respublika yra tarp dviejų sąjungų: iš vienos pusės yra Europos Bendrija (jau pradėta kalbėti apie Europos Bendriją, kaip matote), iš kitos – Tarybų Sąjunga. Yra tikėtina, kad dvi sąjungos šiame dešimtmetyje gali tapti kaimynėmis.“ Štai toks tikslas, dar kukliai suformuluotas. Aišku, esmė tokio pasakymo, kad taps kaimynėmis, išreiškė tam tikrą politinę nuostatą, kad mes neketiname dalyvauti ir manome, kad nebus kokių nors neutralių tarpinių valstybių tarp šitų dviejų sąjungų, o rinktis kur – jau yra kitas dalykas. „Yra tikėtina, kad dvi sąjungos šiame... Mažai tikėtina, kad šiam dešimtmečiui praeinant išliks kokios nors tarpinės struktūros tarp dviejų sąjungų, vadinasi, Lietuvos Respublikai vienintelė logiška kryptis yra Europos Bendrija.“ Tai 1991 metų pabaiga.

1992 metų lapkričio mėnesį buvo taip kalbėta. „Ekonominė poliarizacija tebėra tarp dviejų integracijos centrų – Europos Bendrijos ir Nepriklausomos valstybių sandraugos. Lietuvai iškyla ypatingas pavojus, visuomenei neatlaikant didelio ekonominės reformos tempo, patekti vėl į Rusijos ekonominę gravitaciją. Jau naujomis sąlygomis ši nauja reintegracija gali išoriškai patrauklia forma pridengti paprastą neokolonializmą, todėl mūsų ekonominės reformos tempai neturi atsilikti nuo Lenkijos, Vengrijos, Čekijos ir Slovakijos ar Slovėnijos.“

Po penkerių metų man vėl teko eiti ministro pareigas ir 1997 metų lapkričio mėnesį iš šitos tribūnos buvo taip kalbėta: „Lietuvos narystė Europos Sąjungoje skiriasi nuo kitų užsienio politikos tikslų. Tai – ne vienkartinis veiksmas, bet nuolatinis darbas. Jis vis labiau ir labiau įtraukia ne tik Užsienio reikalų ministeriją ir kitas tiesiogiai už užsienio politiką atsakingas institucijas, bet ir visas kitas ministerijas, įvairias žinybines įstaigas.“ Vis labiau ir labiau į šį darbą bus įtraukti ne tik Užsienio reikalų komitetas ir naujai įkurtas Europos reikalų komitetas, bet ir visas parlamentas. Vis labiau integracijos įtaką pajus Lietuvos visuomenė. „Lietuvos įsitraukimas į Europos Sąjungą – tai nuolatinis procesas, jis nepasibaigs nei derybų pradžioje, nei derybų pabaigoje. Gyvenimas pačioje Europos Sąjungoje – tai nuolatinės derybos, tai nuolatinis vis atsinaujinančios Europos kūrimas. Deja, ir vargas tai europiečių kartai, kuri pristigs jėgų šį kūrybinį darbą tęsti.“ Šiandien mes galėtume pakartoti iš šitos tribūnos tą patį sakinį jau šių dienų aktualijų kontekste, kad vargas tai europiečių kartai, kuri pristigs jėgų šį Europos kūrybos darbą tęsti. Toliau čia buvo pasakyta, kad Baltijos valstybių įsitraukimas į Europos Sąjungą yra vien tik laiko klausimas. Su Europa yra vienas procesas, viskas aišku, tai buvo darbas daugelio institucijų, visos visuomenės įsitraukimas. Jisai tęsiasi nuolat šiandien besikeičiant pačiai Europai.

Trečias paveikslas – NATO. 1992 metų lapkričio 9 d., irgi tą pačią dieną, kas buvo kalbėta... „Poliarizacija tarp Rytų ir Vakarų tebėra ir nėra rimtų prielaidų teigti, kad ji išnyks. Pirmiausia tebėra militarinė poliarizacija, tebėra NATO ir besikeičianti NVS karinė erdvė.“

Pagrindiniu Lietuvos užsienio politikos pasiekimu (1992 metų pabaiga) laikau Lietuvos nebuvimo NVS karinėje erdvėje įtvirtinimą *de jure*, tai visų pirma SBK, kai čia buvo kalbėta irgi iš šitos tribūnos, deklaracijos 15 straipsnis, Valdemaras tai minėjo, ir rugsėjo 8 dieną Maskvoje pasirašytą Rusijos kariuomenės išvedimo grafiką (sutartis nebuvo pasirašyta), kuris užregistruotas Jungtinių Tautų Organizacijoje. Čia didžiausias krūvis teko derybų su Rusija delegacijai, o sėkmė Helsinkyje vainikavo dvejų metų mūsų ministerijos darbą. „Faktinį susitarimo įvykdymą galėtų sukliudyti nebent labai dideli sukrėtimai Rusijoje. Dabartinė padėtis leidžia spėti, kad NATO ir NVS karinės erdvės gali tapti kaimynėmis.“ Va tokiais atsargiais žodžiais buvo formuluojamas 1992 metų lapkritį mūsų siekis tapti NATO nariais. Gal aš dabar neskaitysiu, nes čia gana ilgokas straipsnis „Lietuvos aide“ 1993 m. rugpjūčio 31 d., kuriame, kaip tik tvirtinama, kad rytoj, rugsėjo 1 dieną, formaliai jau bus iš Lietuvos išėjęs paskutinis kareivis, kada Šventasis Tėvas atvyks į Lietuvą, Tą straipsnį aš pabaigiau šitaip: „Lietuvai pasirinkimo nėra, tarp Rytų ir Vakarų vakuumo nebus. Per penkis, dešimt metų į visus klausimus bus atsakyta. Paskutiniam kareiviui išėjus, Lietuvai nebeužtenka pasakyti „ne“ Rytų Sąjungai, būtinas aiškus „taip“ Europos Sąjungai, ir ne tik jai. Nėra Lietuvai kito tokio saugumo garanto kaip NATO. Didžiosios struktūros, tokios kaip Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija ar NATO konsultacinė taryba yra skirtos Rytų Vakarų įtampai mažinti. Lietuvai, atskirai

paėmus, jos saugumo negarantuoja. Oponentai pasakys, kad NATO narių nepriima, tai 1992 metų vidurys. Kol kas, kai vartus atvers, vėlu bus belsti.“ Kaip žinote, po to Lietuva tokias paraiškas pateikė.

Kiek aš čia dar turiu laiko? (*Balsai salėje*) Pamąstykite apie štai šitą žemėlapi, ar yra erdvė, ar koks vakuumas tarp Rytų ir Vakarų? Šitam žemėlapiui beveik 400 metų, buvusi Europa. Pažvelkime, kas už Lenkijos ir Lietuvos Abiejų Tautų Respublikos į Rytus. Yra kartais klaidingai formuluojama. Rusijos kultūra, ką parašė Haltingtonas, nubrėžė panašų brūkšnį per Vakarų krikščionybę ir Rytų krikščionybę. Rusija nėra tik Rytų krikščionybė. Rusija taip pat yra Mongolų-totorių didžiosios imperijos tęsėja, Rusija turi Turano mentalitetą. Tas persiškas žodis „turanas“ tai ne mano sugalvojimas, tai rašė žinomas lingvistas ir etnografas, puikus lingvistas etnografas, kunigaikštis Trubeckojus prieš šimtą metų, dvidešimt kažkuriais metais, jis rašė, kad Rusija ir yra ta turano mentaliteto sintezė. Tarp kitko, lygiai tą patį iš esmės nurodė, bet kažkodėl vakar nepasakė Nobelio premijos laureatas Šileris, pateikdamas įdomius statistinius duomenis ir sakydamas, kad Amerikos visuomenė niekuo nesiskiria nuo Rusijos, nes kas už laisvą žodį ar už ką kitą, procentai tokie patys ir prieš penkerius metus ir dabar, tiek Amerikoje, tiek Rusijoje nė kiek nesiskiria, bet jis pateikė vieną tyrimą, kur tie procentai skiriasi, ir nepaaiškino kodėl.

Pasirodo, Rusijoje į klausimą, ar jūs už tokį laisvą pasirinkimą, kuris sugriauna nusistovėjusią tvarką, prieš pasisako 70 % tiek prieš ketvirtį amžiaus, tiek dabar, Amerikoje – tik 30 %. Tai ir yra turano mentalitetas. Jie mėgsta tvarką, mes neturime įsivaizduoti mongolų pagal jų žiaurumus, tai būtų lygiai tas pats žiūrint į vokiečius pagal Auschwitzą.

Kiekviena tauta turi savo kultūrą, savo mentalitetą, bet grįžkime čia vėl ir pamąstykime. Ukraina nėra turanas, Baltarusija taip pat nėra, nes šitos tautos yra ten, Europos sargyboje. Tai yra Lietuva, Lenkija, Ukraina ir Baltarusija, šitos keturios tautos.

Ir šiandien žemėlapis tas pats. Ir šiandien Europa turi apsispręsti, ką ji mato ir ką ji regi. Tas Europos apsisprendimas yra labai sunkus. Į Pietus jūs matote Osmanų imperiją, ji atsitraukia, išryškėjo tautos, kurios buvo pavergtos, liko tik Turkija. Turkija taip pat turanas, kuris priėmęs islamą. O Rusijoje yra turanas, priėmęs pravoslaviją ir kalbantis slavų kalba. Tai nėra Ukraina, o gal, aš nežinau, gal dabar sprendžiasi, tai yra subtilūs mąstymo skirtumai, bet Maidanas parodė, kas yra Ukraina. Maidanas tai parodė, bet Europa to pripažinti kol kas, deja, nenori.

Ir dar tik vieną dalyką pasakysiu, paskutinį – Europa tai yra margumynas, jis dabar priėmė galutinę formą, Europos Sąjungos formą, NATO formą. Europos Sąjunga ir NATO tai nėra kokios nors organizacijos, į kurias stojama ar įstojama, tai yra Europos forma, politinė ir ekonominė forma, kurią jos šiandien turi. Tik demografiškai yra labai įdomūs skaičiai. Tuo metu, XVII amžiaus viduryje, pasaulyje gyveno šiek daugiau negu pusė milijardo gyventojų, tai maždaug taip, kaip dabar

Europoje, ne Europos Sąjungoje, bet visoje Europoje. Europoje tik 100 mln., viskas Azijoje. O Amerikoje, kažkaip buvau nustebeš, pažiūrėjęs nesitikėjau, kiek visoje Amerikoje tuo metu gyveno gyventojų. Čia, aišku, vertinimai, bet jie maždaug... 1 mln.

Štai galios centras šiandien yra perpumpuotas ir persikėlęs per Atlantą. Kodėl Jungtinių Amerikos Valstijų vaidmuo yra svarbus, tai yra ta pati Europa, tik štai ten visas kolonializmas, Kinija, Indija, čia daug reikia, kviečiu visus, atsiverskite, tai yra labai labai įdomus žemėlapis ir jisai rodo, kas mes esame. Jeigu mes netapsime vėl Europos sargybiniais, mes neišbūsime.

Mes kartais taip įsivaizduojame, ką mes čia saugosime? Europą? Ne. Ką tai reiškia? Sargybinis juk nėra gynybinis frontas, sargybinis yra sargyboje stovintis. Sargybinį privalo ginti tie, kurie pastatė sargybinį, tai nėra gyventojų ar jo gyvybės gynimas. Sargybinis budi ir mato, supranta tą vietą, kurioje jis yra. Buvimas Europos sargyboje būtent toks yra, sargyboje niekada nestovi tiek karių, kiek galėtų atmušti frontalinę ataką. Taip niekada nebūna.

Štai šitos šalys ir mąsto, ir Europa dabar turi mąstyti, bet Europa, deja, kaip žinote, kada Europa buvo silpna, griūvant Romos imperijai, hunai išjudino visą judėjimą Europoje. Kada Europa buvo silpna, kankinama nacizmo beprotybės, šita siena pasislinko iki Berlyno sienos. Šiandien vėl yra daugiau ar mažiau savo vietoje, tik reikia tai suprasti. Ačiū. (*Plojimai*)

B. VALIONYTĖ. Ačiū už labai įdomų pranešimą Algirdui Saudargui. Norėčiau pasakyti Algirdo Patacko žodžiais: „Ačiū dar vienam Lietuvos butsargiui, kuris pasakė kalbą apie Lietuvos pilį ir priešpilį“. A. Saudargas suprato puikiai. Šitą mano palyginimą apie pilį, priešpilį ir apie butsargį labai gerai žino latviai, nes latvių kalboje ir šiandien išlikęs žodis „butsargs“.

Taigi dabar noriu pakviesti tarti žodį Latvijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komiteto narį (1990–1992 m.) ir užsienio reikalų ministrą (1992–1994 m.) ambasadorių Georgsą Andrejevą. Jo pranešimo tema – Latvijos tarptautinių santykių atkūrimas. Man labai malonu, kad šiandien su mumis yra tiek latviai, tiek estai, nes 1991 m. rugsėjo 17 d. Niujorke, kaip matote, kartu kilo trys vėliavos.

Georgso Andrejevo pranešimas „Latvijos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimas“

GEORGS ANDREJEVS²⁰. Pone pirmininke, gerbiamasis ministre Saudargai, ponios ir ponai, nuo pat pirmosios dienos, kai Latvijos Aukščiausioji Taryba 1990 metų kovo mėnesį laimėjo rinkimus, Latvijos liaudies fronto prioritetu tapo tarptautinių santykių atkūrimas. Gegužės 7 dieną buvo patvirtinta nauja Vyriausybė,

²⁰ Georgs Andrejevs, Latvijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Užsienio reikalų komiteto narys (1990–1992) ir Latvijos Respublikos užsienio reikalų ministras (1992–1994)

joje užsienio reikalų ministru buvo Janis Jurkanis. Naujai įsteigta Užsienio reikalų ministerija pradėjo savo darbą glaudžiai bendradarbiaudama su mūsų parlamento Užsienio reikalų komitetu, kuriam vadovavo profesorius M. Vulsonas. Viena iš mūsų pirmųjų užduočių buvo užmegzti informalius ryšius su atitinkamomis Vakarų valstybių atstovybėmis. Mes stiprinome savo ryšius su Latvijos organizacijomis, esančiomis užsienyje, tokiomis kaip Pasaulio laisvų latvių asociacija ir Amerikos latvių asociacija. Tuo metu mes jau galėjome iki galo suprasti, kokie svarbūs buvo Latvijos suverenios Vyriausybės veiksmai prieš pat Latvijos okupaciją. 1940 metų gegužės mėnesį Latvijos Vyriausybė suteikė ypatingus įgaliojimus savo pasiuntiniui Londone Karliui Zarinšui, kad jis atstovautų nepriklausomai Latvijai kažkokių sunkių situacijų metu ir gintų Latvijos interesus užsienyje. Po dviejų mėnesių, liepos 23 dieną, laikinai Jungtinių Valstijų užsienio sekretoriaus pareigas einantis S. Wellesas pasmerkė Molotovo–Ribbentropo paktą ir atsisakė pripažinti Baltijos valstybių okupavimo faktą. Tokia nepripažinimo politika leido Latvijos diplomatinei atstovybei Jungtinėse Amerikos Valstijose toliau gyvuoti. Po K. Zarinšo mirties Latvijos diplomatinės tarnybos vadu tapo A. Spekke.

Latvijos diplomatinė ir konsulinė būstinė iš Londono persikėlė į Vašingtoną. A. Dinbergas pakeitė A. Spekke, tapo jo įpėdiniu po to, kai A. Spekke išėjo į pensiją, ir tapo generaliniu konsulu Jungtinėse Valstijose. Tai nutiko 1971 metų kovo mėnesį. Vėliau tai metais Latvijos diplomatinis korpusas susitiko Paryžiuje ir vienbalsiai išrinko A. Dinbergą Latvijos diplomatinės tarnybos vyriausiuoju vadovu. A. Dinbergas vadovavo Latvijos diplomatinei tarnybai iki Latvijos nepriklausomybės atkūrimo. Daugiau nei 50 metų Latvijos atstovybė nepalaikė jokių kontaktų su Latvijos TSR užsienio reikalų ministerija.

Pirmųjų lankytojų iš Latvijos, t. y. Latvijos liaudies fronto, atstovybė sulaukė 1988 metų gruodžio mėnesį. Po to, kai 1990 m. gegužės 4 d. buvo paskelbta Nepriklausomybės deklaracija, A. Dinbergas užmezgė neoficialius kontaktus su nauju Latvijos vadovu. Tais pačiais metais jis suorganizavo Latvijos ministro pirmininko I. Godmanio ir užsienio reikalų ministro J. Jurkanso vizitą į Jungtines Valstijas.

1991 metų pavasarį Latvijos užsienio reikalų ministro ir Latvijos atstovybės Vašingtone susitarimu buvo įsteigta Latvijos užsienio reikalų diplomatinė tarnyba. Latvijos atstovybė Vašingtone atliko labai svarbų vaidmenį 1991 metų sausį ir 1991 metų rugpjūtį, kai A. Dinbergas kartu su Estijos ir Lietuvos diplomatais informavo Jungtinių Valstijų valstybės departamentą apie įvykius Baltijos valstybėse ir apie jų nepriklausomybės siekį.

1991 metų rugpjūtį, kai Latvija atgavo nepriklausomybę, ji pasiuntė telegramą į Rygą, kurioje pasveikino parlamentą ir Vyriausybę, paskelbus valstybės nepriklausomybę remiantis 1922 metų Konstitucija. Savo laiške Jungtinių Tautų generaliniam sekretoriui, rašytame 1991 m. rugsėjo 6 d., Latvijos valstybė įgaliojo A.

Dinbergą atstovauti Latvijos tautos interesams. 1991 m. rugsėjo 18 d. Latvijos Vyriausybė JAV Vyriausybei įteikė peticiją, kurioje buvo rašoma, prašoma, kad pasiuntiniui būtų suteiktas aukščiausias ambasadoriaus rangas ir kad A. Dinbergas taptų ypatinguoju ambasadoriumi. 1992 m. kovo 11 d. A. Dinbergas pateikė savo skiriamuosius raštus JAV Prezidentui G. Bushui ir taip tapo pirmuoju Latvijos ambasadoriumi Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Ponios ir ponai, šiuo pavyzdžiu norėjau jums pabrėžti, kad po mūsų okupacijos 1940 metais Latvijos diplomatinė tarnyba buvo vienintelė *de jure* Latvijos vyriausybinių institucijų, kuri tęsė veiklą per visus okupacijos metus. Išskyrus bendradarbiavimą su keliomis Šiaurės šalimis, daug sunkumų iškilo, kuomet reikėjo užmegzti ryšius su pagrindiniais Vakarų pasaulio politikos formuotojais. Problema buvo ne tik tai, kaip suprasti vieni kitus, bet ir kaip gauti jų paramą. Pateiksiu du pavyzdžius.

Pacituosiu A. Liveno straipsnį, kuriame buvo rašoma: JAV pripažinus *de jure* Baltijos šalių nepriklausomybę, oficiali G. Busho administracijos linija Baltijos šalių nepriklausomybės judėjimams nuo 1988 iki 1991 metų buvo neprijaučianti ir iš tiesų G. Busho administracija stengėsi jokių būdų nepakenkti M. Gorbačiovo valdymui Sovietų Sąjungoje. Tačiau administracija, o gal netgi daugiau JAV Kongresas, aiškiai pasakė, kad nubaūs Sovietų Vyriausybę, jeigu Baltijos valstybėse bus panaudota jėga. Tuo tikslu 1991 m. sausio 24 d. Senatas vieningai priėmė rezoliuciją. Kad JAV domisi Baltijos šalių likimu, rodė ir tai, kad į regioną buvo išsiųsti JAV diplomatai.

1991 m. sausio 20 d. du JAV diplomatai iš Sankt Peterburgo generalinio konsulato vos netapo sovietų specialiosios policijos ginkluoto išpuolio prieš Vidaus reikalų ministeriją Rygoje aukomis. Tuomet žuvo penki žmonės. Kongresas sustabdė ekonominę paramą Sovietų Sąjungai, keršydamas už sovietų karinę intervenciją Baltijos valstybėse. O JAV spaudimas Sovietų Sąjungai padėjo sustabdyti Rusijos intervenciją.

Žlugus pučui, 1991 metų rugpjūčio mėnesį Latvija paskelbė nepriklausomybę ir JAV *de facto* pripažino šalį. Tačiau net ir tai nutiko praėjus kelioms dienoms, nes tarsi buvo stengiamasi nepakenkti, dar labiau nesugėdinti M. Gorbačiovo.

Dar vieną pavyzdį norėčiau pacituoti iš visai nesenos praeities.

1990 metais Danijoje, Kopenhagoje, buvo suorganizuota labai svarbi ESBO konferencija žmogaus teisių klausimais. Pakviesti trys užsienio reikalų ministrai iš Baltijos valstybių L. Meris, J. Jurkansas ir A. Saudargas jau buvo pasodinti, kai atvyko prezidentas M. Gorbačiovas. Jį lydėjo gynybos ministras D. Jazovas. Aukšti sovietų pareigūnai atsisakė dalyvauti konferencijoje tol, kol iš konferencijos nebus išvaryti Baltijos valstybių atstovai. Organizatoriai galėjo tik atsiprašyti ir mūsų ministrai turėjo išeiti. Ir tik vienas žmogus – Islandijos užsienio reikalų ministras J. B. Hannibalssonas savo kalboje pasmerkė savo kolegų Vakarų demokratinių šalių ministrų nesąžiningą sprendimą. Per pertrauką prie J. B. Hannibalssono priėjo ir jį

apkabino JAV delegacijos narys taip jam šaukdamas: „Būti nedidelės šalies užsienio reikalų ministru – didžiulė privilegija, nes jūs galite kalbėti tiesą.“

Po to, kai žlugo ir pučas, ir pati Sovietų Sąjunga, Vakarų požiūris labai pasikeitė. Mūsų valstybių suverenumas buvo pripažintas tarptautiniu lygiu. Buvo atnaujinti arba iš naujo užmegzti diplomatiniai ryšiai, buvo atidarytos ambasados. Tačiau, nepaisant to, turime pripažinti, kad tomis dienomis Vakarų lyderiai labai dažnai savo draugišką požiūrį į M. Gorbačiovą, vėliau į B. Jelciną pakeisdavo ir dažnai tas jų požiūrio pakeitimas nebuvo mūsų naudai. Nepaisant nieko, Latvija, kaip ir kitos Baltijos valstybės, matė savo ateitį Europos ir transatlantinėse struktūrose.

Ponios ir ponai, lygiai prieš 25 metus, 1991 m. rugsėjo 17 d., trys Baltijos valstybės įstojo į Jungtinių Tautų Organizaciją. Tai Organizacija, kuri yra Tautų Sąjungos pasekėja, kurioje mūsų valstybės buvo visateisėmis narėmis nuo 1921 metų, iš kurios pati Sovietų Sąjunga buvo išmesta dar 1939 m. gruodžio 14 d., po to, kai užpuolė Suomiją. Po trijų dienų trims Baltijos valstybėms buvo sutektas specialusis svečio statusas Europos Taryboje. Apie šį faktą neišgirdau nė iš vieno pranešimo, kurie buvo skaityti šį rytą, tai noriu jį paminėti.

Europos Taryba – tai didžiausia visos Europos organizacija, pasisakanti už demokratiją, žmogaus teises ir teisės viršenybę. Netapus visateise šios organizacijos nare, mūsų svajonė įstoti į Europos Sąjungą būtų buvusi visiškai nereali.

Baltijos valstybių nepriklausomybės kovos jau nuo pat pradžių atkreipė Europos Tarybos valstybių parlamentarų dėmesį. Po tragiškų 1991 metų sausio mėnesio įvykių, kurie vyko Lietuvoje ir Latvijoje, Parlamentinės Asamblėjos 21 narys pasirašė deklaraciją Nr. 203. Šioje deklaracijoje buvo išreiškiama parama Europos Tarybai, Europos Taryba buvo raginama paremti Baltijos tautas jų kovoje už laisvę ir demokratiją. Kai Baltijos valstybės atkūrė savo nepriklausomybę, vienas iš Parlamento narių – O'Brienas pateikė klausimą Nr. 339: kaip Ministrų komitetas galėtų padėti Baltijos valstybėms įstoti į Europos Tarybą? Po dviejų dienų Europos Tarybos Ministrų komitetas paskelbė deklaraciją dėl Baltijos valstybių ir pasveikino Estiją, Latviją ir Lietuvą atkūrus suverenumą ir nepriklausomybę.

Atkūrusios nepriklausomybę šios valstybės galėjo teisėtai užimti savo vietą demokratinių Europos tautų šeimoje. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja patvirtino Prezidento A. Bjorko vizitą į Baltijos valstybių sostines. Mes gavome iš jo prašymą nusiųsti mažą parlamentinę delegaciją, kurią sudarytų kokie trys žmonės. Aš buvau atsakingas už tai, kad A. Bjorko vizito metu Rygoje būčiau visą laiką su juo ir viską aprodyčiau.

Gerbiamieji kolegos, net nežinau, ar taip jau buvo lemta, kad visi šie įvykiai visiškai pakeitė mano gyvenimą. Nuo tada aš beveik 10 metų gyvenu politinį diplomatinį gyvenimą. Šios dvi pagrindinės gyvenimo sritys buvo susijusios su Europos Tarybos Parlamentine Asamblėja ir Ministrų kabinetu. Tačiau tai jau yra

kitas mano gyvenimo etapas, kiti mano atsiminimai, o dabar noriu jums padėkoti už jūsų dėmesį. Ačiū. (*Plojimai*)

A. AŽUBALIS. Gerbiami konferencijos dalyviai, prieš suteikdamas žodį kitam kalbėtojų, aš norėčiau visų, ko gero, visų čia, salėje, esančių vardu pasveikinti pirmąjį Lietuvos vadovą profesorių V. Landsbergį, kuris buvo įvertintas aukščiausiu Prancūzijos apdovanojimu, jeigu kas nežinote. Taigi Prancūzijos Prezidento F. Hollande'o sprendimu profesorius V. Landsbergis pagerbtas Garbės legiono ordino Didžiuoju kryžiumi. Tai yra aukščiausiasis Prancūzijos apdovanojimas. Tikrai gera proga pasveikinti. (*Plojimai*)

Pacituosiu Prancūzijos ambasadoriaus Lietuvoje komentarą: „Aukščiausio laipsnio Prancūzijos apdovanojimas žymi profesoriaus V. Landsbergio ypatingus ir istorinius nuopelnus tarnaujant laisvei ir Europai, kuriai Lietuva buvo sugrąžinta jo dėka.“ (*Plojimai*)

O dabar aš norėčiau pakviesti Estijos Respublikos atstovą, tuometį Estijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo narį poną A. Ristkoką. Ponas A. Ristkokas apžvelgs Estijos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimą. Prašom.

Andruso Ristkoko pranešimas „Estijos Respublikos tarptautinių santykių atkūrimas“

ANDRUS RISTKOK²¹. Pirmininke, signatarai, ponios ir ponai! Baltijos šalių kaimynių tarptautinių santykių atkūrimo procesas XX amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžioje buvo labai panašus. Estijos parlamentas paskelbė Estijos nepriklausomybę 1991 m. rugpjūčio 20 d. Maža Islandijos valstybė buvo pirmoji pripažinusi mūsų nepriklausomybę vos už kelių dienų po jos paskelbimo – 1991 m. rugpjūčio 22 d. Dar po dviejų dienų tai padarė Rusijos Federacija – rugpjūčio 24 dieną. Švedija pirmoji atidarė savo ambasadą Taline. Tai įvyko praėjus 9 dienoms po nepriklausomybės paskelbimo. Per mėnesį Vokietija, Islandija, Suomija atidarė savo ambasadas Estijoje.

Šiandien Estijoje ar kaimyninėse šalyse turime 121 valstybės ambasadas. Estijos ambasados yra 87 valstybėse. Turėčiau pasakyti, kad per visą laiką Šiaurės šalys buvo mūsų svarbiausiomis politinėmis ir ekonominėmis partnerėmis, kaip jau buvo matyti ir iš neseniai parodyto žemėlapiu. Šiandien estų kūnuose teka istorinis skandinaviško kraujo mišinys. Okupacijos metais Suomija buvo mums langas į Vakarų naujienas ir vakarietišką gyvenimo būdą. Šiandien Suomijai esame suteikę 10 tūkst. darbo vietų ir padorias pajams. Suomija, Švedija jau 25 metus tvirtai remia Estijos žmones.

Estija pasimokė iš savo politinių klaidų, padarytų prieš Antrąjį pasaulinį karą. Tuo metu Estijos politikai nepalaikė plačių tarptautinių ryšių, net ir Baltijos valstybių santykiai tais sunkiais laikais nebuvo patys geriausi. Dabar Estija aktyviai plėtoja

²¹ Andrus Ristkok, Estijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo narys (1990–1992)

tarptautinius santykius net ir už Europos ribų. Turime puikių ryšių ir politinių kontaktų su JAV, Kanada. Per pastaruosius 25 metus JAV Prezidentai buvo svarbūs užtikrinant Estijos nepriklausomybę ir suverenumą. Taip pat galima pasakyti ir apie kitas Baltijos valstybes. Palaikome gerus ekonominius ryšius su Kinija, Japonija ir kai kuriomis Artimųjų Rytų šalimis.

Beje, santykiai su Rusija išlieka problemiški. Rusija nuolat nori kištis į mūsų vidaus reikalus ir skelbia sankcijas. Pagrindinė Rusijos sąlyga ekonominiams santykiams plėtoti yra ta, kad jų partnerė privalo priimti Krembliaus diktuojamus politinius reikalavimus.

1991 m. rugsėjo 17 d. Estija kartu su kitomis Baltijos kaimynėmis tapo Jungtinių Tautų Organizacijos nare, o nuo 1991 m. rugsėjo 22 d. Estija taip pat buvo ir jos pirmtakės Tautų Lygos nare. Nauja pasaulinė tarptautinė organizacija, įkurta 1945 metais Antrojo pasaulinio karo laimėtojų iniciatyva, siekiant sukurti instituciją, kuri galėtų kontroliuoti ir vadovauti tarptautiniams politiniams reikalams, bet kartu būtų kontroliuojama tų pačių šalių laimėtojų. Jungtinių Tautų Organizacija turėjo pakeisti Tautų Lygą, kuri buvo įkurta po Pirmojo pasaulinio karo. Tautų Lygos užduotis, deja, nepasiteisino, kaip ir Jungtinių Tautų Organizacija. Siekiant išvengti žlugimo, Jungtinių Tautų institutas buvo sudarytas taip, kad nebūtų galima pašalinti nario ar paleisti pačią organizaciją. Penkios narės gavo Saugumo Tarybos nuolatinio nario statusą ir visos jos turi veto teisę. Iš tiesų šios aplinkybės tapo pagrindine organizacijos veikimo kliūtimi nuo pat šaltojo karo.

Mes, Baltijos valstybės, kaip Jungtinių Tautų Organizacijos narės nuo 1991 metų, esame ne kartą pastebėjusios šios organizacijos neveiklumą ir nekompetenciją. Turėjome iškęsti nepagrįstą Rusijos puolimą ir stebėjome, kaip menksta JTO autoritetas. Realybė rodo, kad yra regionų, kuriuose JTO gali veikti, taip pat yra regionų, kuriuose jos veiksmai yra visiškai blokuojami arba apsiropoja tik žodine įtaka. Saugumo Tarybos nuolatinės narės užtikrino, kad organizacija nespręstų politinių klausimų jų teritorijose. Politiniai konfliktai JAV, Rusijoje, Kinijoje, Prancūzijoje ar net Jungtinėje Karalystėje niekada nepasieks jokių JTO institucijų darbotvarkės. Taip pat dėl didėjančios regioninių organizacijų įtakos JTO galios mažėja. Problemos Europoje nėra JTO prerogatyva. Čia sprendžia ir veikia Europos Sąjunga, NATO ir ESBO. Neseniai įvykęs karas buvusios Jugoslavijos teritorijoje, visų pirma Kosovo krizė, parodė, koks nereikšmingas JTO vaidmuo sprendžiant konfliktus Europoje.

Jungtinių Tautų Organizacijos veikla apima labai platų spektrą. Čia dirba labai daug darbuotojų. Jie yra neefektyvūs. JTO nori spręsti visus pasaulio reikalus – taikos ir saugumo užtikrinimą, kasdieninį besivystančių šalių gyvenimą, kultūrą ir švietimą, žmogaus teisių užtikrinimą, pagalbos dėl pabėgėlių ir t. t. Tokia plati darbotvarkė veda prie nesėkmės ir didžiulio pinigų švaistymo. Turtingos valstybės pavargo

apmokėti Jungtinių Tautų Organizacijos sąskaitas, nes efektyvumas prastas, o išlaidos beprasmiškos.

Nepaisant šios mano kritikos, Jungtinių Tautų Organizacija išlaikė dvi labai svarbias funkcijas. Visų pirma – tai vis dar pati žymiausia tribūna. Be Jungtinių Tautų Organizacijos daug problemų galėtų būti paslėpta nuo tarptautinės visuomenės, o daug svarbių kritikų būtų neišgirsta. Viešumas yra svarbu, net jeigu kalbos nevirsta konkrečiais politiniais veiksmais.

Antra. JTO apima tuos regionus, kurių institucinis pagrindas dar tik kuriasi. JTO pritarė Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimui. Buvo labai reikšmingas momentas, kai 1991 m. rugsėjo 17 d., praėjus mėnesiui po nepriklausomybės paskelbimo, mūsų valstybių vėliavos buvo iškeltos prie JTO būstinės Niujorke. Sovietų Sąjunga, kaip tuometinė Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos narė, nepasinaudojo savo veto ir tuomet ji buvo priversta pripažinti mūsų atgautą laisvę. Prieš dešimt dienų sovietų valstybės taryba tą patį padarė ir Kremliuje, Maskvoje. Buvę Estijos atstovai surengė ir vadovavo tam beprecedenčiam proveržiui paties okupanto būstinėje. Sovietų Sąjungos valstybės taryba pasirašė atskirus nutarimus pripažindama Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybę.

Šaltojo karo metu remiantis ideologiniais, politiniais ir ekonominiais motyvais Jungtinių Tautų Organizacija skirstė savo narius į tris pagrindines grupes. Atsimename žodines kovas tarp išsivysčiusių pramoninių valstybių – Sovietų Sąjungos ir jos stovyklos vasalų ir besivystančių šalių. Deja, Jungtinių Tautų Organizacija dar ir dabar dalina Europą į Vakarų ir Rytų blokus. Ir netgi dabar ji laiko Rusiją pagrindine įtakos šalimi Rytų Europoje. Paaiškinimai čia nepadeda. Visų pirma išreiškiama pagarba, o toliau mes vadinamos buvusiomis Sovietų Sąjungos respublikomis. Jeigu taip yra praėjus 25 metams po nepriklausomybės atgavimo, gali prireikti, kad pasikeistų dar viena žmonių karta, kad Jungtinių Tautų Organizacija galiausiai pripažintų, jog Baltijos valstybės daugiau nebėra Rusijos įtakos zonoje.

Vystant tarptautinius santykius šiandien pats lemtingiausias ir svarbiausias dalykas yra visateisė narystė Europos Sąjungoje. Mes esame Europos Sąjungos nariai nuo 2004 m. gegužės 1 d. bei NATO nuo kovo 31 d. Europos Sąjunga mums teikia politinį ir ekonominį balsą pasaulyje, o NATO užtikrina mūsų saugumą. Deja, net ir Europos Sąjunga dažnai taiko regioninį požiūrį, skirstydama savo nares į mažas ir dideles ir brėždama priešpriešą tarp Vakarų ir Rytų šalių. Iš tiesų Europos Sąjungoje Estija užmezgė glaudžią partnerystę su kai kuriomis šalimis, o yra tokių šalių, su kuriomis palaikomi daugiau formalūs ir nuosaikūs santykiai. Glaudžiai bendradarbiaujame su Baltijos kaimynais – Lenkija ir Šiaurės šalimis, palaikome puikius politinius ir ekonominius ryšius su Jungtine Karalyste ir Vokietija.

Mūsų Baltijos valstybių ryšiai turi istorinį pagrindą. Sovietų okupacija ir mūsų bendra kova už nepriklausomybę sustiprino šiuos ryšius, tačiau Estijos žiniasklaida dažnai svarsto ir išreiškia nuomonę, kad ši partnerystė galėtų būti išplėtota dar

labiau nei yra dabar. Dabar atrodo, kad mūsų smulkesni interesai diktuoja taktiką ir neleidžia labiau atsižvelgti į partnerių interesus, ypač kovojant su grėsmėmis iš Rytų.

Šiuolaikiniai tarptautiniai santykiai yra daugialypiai. Jie paremti bendradarbiavimu ir atviru abipusės naudos principu. Be greito mūsų piliečių gyvenimo kokybės augimo, mūsų pagrindinis rūpestis užtikrinti būtinas tam sąlygas, mūsų valstybių saugumą ir suverenumą, o geriausias būdas tai padaryti – tai nesavanaudiškai laikytis kartu su mūsų Baltijos sesėmis. Ačiū. (*Plojimai*)

B. VALIONYTĖ. Ačiū A. Ristkokui už labai įdomų pranešimą.

Dabar kviečiu į tribūną istoriką, Lietuvos istorijos instituto vyresnįjį mokslo darbuotoją, humanitarinių mokslų daktarą A. Kasparavičių. Jam buvo duota viena iš sunkesnių užduotis, tai yra sujungti abi Lietuvas ir pakalbėti apie nenutrūkstamą Lietuvos valstybę ir jos diplomatiją. Prašau. Atsiprašau, nepristačiau temos – „Nuo Tautų Sąjungos iki Jungtinių Tautų: Lietuva XX a. tarptautinių santykių sistemoje iki NATO ir Europos Sąjungos“.

Dar pasakysiu, kad kai aš pasiūliau sujungti viską į vientisą grandinę, istorikas sakė: aš taip džiaugiuosi, pagaliau mes kalbame apie istoriją, o ne apie jos gabaliukus. Taigi, prašau, apie Lietuvos istoriją.

Algimanto Kasparavičiaus pranešimas „Nuo Tautų Sąjungos iki Jungtinių Tautų: Lietuva XX a. tarptautinių santykių sistemoje iki NATO ir Europos Sąjungos“

ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS²². Labai ačiū, gerbiamieji pirmininkai. Tuomet aš gal ir džiaugiuosi. Dabar, tiesą sakant, nebe tiek daug to džiaugsmo liko, nes galvoju – minučių 15, o metų šimtas. Tiesą sakant, vieniems metams neišeis ir vienos minutės. Todėl nenustebkite, kad turbūt bandysiu pateikti tam tikrą kvinteseniją, tačiau jokių būdu nebus galima suregistruoti ir aptarti visų reikšmingų įvykių. Tiesiog pabandysiu pateikti tam tikro požiūrio kampą, kuris, man regis, galėtų būti aktualus nūdienai.

Pirmasis pasaulinis karas, Vakaruose dažniausiai žinomas Didžiojo karo vardu, radikaliai pakeitė ligi tol egzistavusį Europos geopolitinį žemėlapią ir visą tarptautinių santykių sistemą. Iki karo Europa, didžiosios Europos valstybės pirmiausia, buvo stipriausias ir pagrindinis pasaulio politikos galios centras ir reikšmingiausias visų tarptautinių santykių generatorius, o po karo Europos politinė reikšmė pasaulyje pastebimai sumenko. Už Atlanto pradėjo kilti nauja pasaulio geopolitinės galios žvaigždė – Jungtinės Valstijos – ir pirmąkart pasaulio tarptautinių santykių istorijoje buvo įkurta globali universali tarptautinė institucija – Tautų Sąjunga, kuri formaliai juridškai visas jai priklausančias valstybes traktavo kaip lygiateises, turėjo tikslą sukurti universalią kolektyvinio saugumo sistemą ir ambiciją iš principo užkirsti kelią visiems ateities karams. Tautų Sąjungos įkūrimas Paryžiuje 1919 metų pradžioje ir su

²² Dr. Algimantas Kasparavičius, Lietuvos istorijos institutas

juo susijęs pasaulio tarptautinių santykių sistemos liberalizavimas, demokratizavimas, turiu galvoje pirmiausia visų jai priklausančių subjektų suverenių teisių sulyginimą arba suvereniteto sulyginimą, iš esmės buvo revoliucingas ir reikšmingiausias, fundamentaliausias XX amžiaus tarptautinių santykių įvykis, nes pagal Tautų Sąjungos išskirtinius principus XX amžiaus antrojo, trečiojo dešimtmečių sandūroje susiformavęs Europos geopolitinis žemėlapis daugiau ar mažiau su tam tikromis laikinomis deformacijomis išliko per visą XX amžių ir iš esmės plačiąja prasme egzistuoja ligi šios dienos. Taigi galima sakyti, jog šiandienis XXI amžiaus Europos politinis žemėlapis didžiąja dalimi yra XX amžiaus pradžios Europos politinės minties, filosofijos ir praktikos rezultatas.

Kita vertus, senosios tvarkos Europoje žlugimas, keturių imperijų išnykimas ir penktos pradžia, pradėjimas irti, Tautų Sąjungos įkūrimas ir Europos politinė liberalizacija, aktyviai vykusi tarpukariu, nebuvo vienareikšmis procesas. Ekonomiškai ir geopolitiškai Europa pastebimai nusilpo, o jos saugumas plačiąja prasme smarkiai tapo priklausomas nuo išorės galios centrų – pirmiausia Jungtinių Amerikos Valstijų politikos nusistatymo. Tokia situacija daugiausia lėmė, kad Jungtinėms Amerikos Valstijoms nusišalinus nuo veiklos Tautų Sąjungoje ir pasukus saviizoliacijos, politinio neutraliteto keliu, kuris faktiškai truko iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios, jau XX amžiaus ketvirtą dešimtmetį pabaigoje Paryžiaus taikos konferencijos ir Tautų Sąjungos sukonstruotą geopolitinę tvarką Europoje faktiškai subyrėjo.

Trečia, Europos vidinis geopolitinis bejėgiškumas ir turėtos galios saulėlydis lemtingai išryškėjo Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kada Teherane, Jaltoje ir Potsdame pokarinės Europos likimą iš esmės jau svarstė ir sprendė ne tiek patys europiečiai, kiek geopolitinių galių centrai, esantys už kontinentinės Europos geografinių, politinių ar kultūrinių ribų. Tokios situacijos rezultatas Europai, manyčiau, buvo tragiškas. Valstybinių sienų Europoje perbraižymas pagal trečiųjų šalių lyderių politinę valią, masinės gyventojų repatriacijos, deportacijos iš daugelio centrinės Europos šalių ir pagaliau sovietinio pavyzdžio geležinė uždanga, pusšimčiui metų centrinę Rytų Europą tiesiog atkirtusi nuo Vakarų civilizacijos politikos ir kultūros. Todėl Europos ekonominės bendrijos įsisteigimas, išaugęs iki Europos Sąjungos, vėliau Europos Sąjungos sparti geopolitinė pažanga, ypač po geležinės uždangos griuvimo, pirmiausia, manyčiau, turi būti įvertinami kaip europiečių pastangos susigrąžinti Europai savo geopolitinę galią, kuri garantuotų ne tik atskirų didžiųjų valstybių saugumą, bet ir viso senojo kontinento imanentinį geopolitinį saugumą.

1918 metais atkūrusi valstybingumą, Lietuva viena pirmųjų patyrė dar jaunos, besiformuojančios Tautų Sąjungos generuojamą naujųjų politinių principų, naujosios tarptautinių santykių tvarkos privalumus. 1921 m. rugsėjo 22 d. Lietuvos Respublika, skirtingai nuo savo šiaurinių kaimynių latvių ir estų – Latvijos ir Estijos, į Tautų Sąjungą buvo priimta dar net neturėdama faktiškai įtakingiausių Europos didžiųjų ir

pasaulio valstybių pripažinimo *de jure*. Ir tai, tiesa sakant, buvo revoliucinga, nes 1991 metais mus į Jungtines Tautas priėmė tik po to, kai mes jau gavome tą pripažinimą. 1921 metais buvo truputėlį atvirkščiai, galėsime vėliau pakalbėti, kodėl taip nutiko. Ir tokį sprendimą daugiausia lėmė ne tų didžiųjų politinių jėgų valia, bet politinio liberalizmo idėjų populiarumas ir demokratiška priėmimo tvarka.

Galima pasakyti dar daugiau, į lietuviško nacionalinio valstybingumo tarptautinį išsaugojimą suvereniteto ir teritorinio vientisumo gynimą Europos Sąjunga įsitraukė gerokai anksčiau, nei Lietuva formaliai tapo jos nare. Lietuvių prašymu tarpininkauti ginče su mūsų pietine kaimyne Lenkija Tautų Sąjunga pradėjo dar 1920 metų rugsėjį, šio tarpininkavimo rezultatas – Suvalkų paliaubos sutarties sudarymas spalio 7 dieną, po dviejų dienų prasidėjus maršalo J. Piłsudskio ir generolo L. Żeligowskio karinei kampanijai prieš Lietuvą ir užėmus sostinę Vilnių, ekspremjero A. Valdemaro vadovaujama delegacija, kur pirmiausia išskubėjo ieškoti pagalbos? Į tą pačią Tautų Sąjungą. Ir Tautų Sąjunga, reikia pripažinti, neliko kurčia – spalio 14 dieną Tautų Sąjungos tarybos pirmininkas prancūzų premjeras L. Bourgeois šią karinę akciją pavadino (cituoju): „agresija“, ją pasmerkė ir pareikalavo nedelsiant nutraukti. Tik tarpininkaujant Tautų Sąjungos delegacijai tų pačių metų lapkričio 29, 30 dienomis jau laikinojoje sostinėje Kaune Lietuvai ir Lenkijai pavyko susitarti dėl naujos paliaubų sutarties, kuri ir nutraukė beprasmiškas dviejų kaimyninių tautų kruvinas kovas.

1937 metais spręsti Lietuvos Lenkijos politinį, teritorinį konfliktą Tautų Sąjunga bandė įvairiomis politinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis – nuo plebiscito surengimo ginčytinose teritorijose, tiesioginių ar pusiau konfidencialių derybų skatinimo, organizavimo, įkalbinėjimo iki Lietuvos ir Lenkijos jungtinio valstybingumo atkūrimo idėjų, kuris ryškiausiai tuomet išreiškė kitas Tautų Sąjungos pirmininkas belgų politikas P. Hymansas. Nors įvairių egoistinių interesų ir prieštaravimų draskomai tuometei Tautų Sąjungai nepavyko visiškai išspręsti konflikto, vis dėlto tikrai dėl tos pačios Tautų Sąjungos politinės valios, politinio spaudimo ir autoriteto 1927 metų gruodį Ženevoje Lietuva Lenkija pagaliau pripažino *de jure* ir tarp šalių buvo likviduota itin pavojingai užsitęsusi vadinamojo permanentinio karo stovio padėtis. Tai pirmiausia buvo Tautų Sąjungos nuopelnas.

Ne mažiau reikšmingas Tautų Sąjungos vaidmuo tarpukario metais buvo Lietuvai prisijungiant Klaipėdos kraštą ir jame realizuojant savo suverenitetą. Būtent Tautų Sąjungos vykdomoji institucija, vadinamoji Ambasadorių konferencija, 1924 metų gegužę galutinai įteisino Lietuvos suverenitetą Klaipėdoje. Na, o vėlesniais metais, itin po 1933 metų, po nacių įsigalėjimo Vokietijoje, Tautų Sąjunga iš esmės tapo pagrindine, svarbiausia tarptautine aikštele, kurioje lietuvių diplomatija, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos delegacijos juridinėmis ir politinėmis priemonėmis, diplomatinėmis priemonėmis daugiau ar mažiau sėkmingai gynė lietuvišką suverenitetą autonominiame Klaipėdos krašte iki pat 1938 metų pradžios,

t. y. iki Austrijos anšliuso įjungimo į Trečiąjį Reichą ir Miuncheno konferencijoje įvykdyto Čekoslovakijos valstybės, praktiškai, paaukojimo Trečiajam Reichui.

Iš esmės visi trys tarpukario epochos Lietuvos prezidentai ir beveik visi užsienio ministrai – nuo A. Valdemaro ir J. Purickio iki D. Zauniaus ir S. Lozoraičio – Tautų Sąjungą laikė svarbiausiu, patikimiausiu lietuviško valstybingumo tarptautiniu pamatu. Kaip įmanydami stengėsi kelti jos autoritetą, rėmė finansiškai, pritarė kolektyvinio saugumo sistemos idėjoms ir priešinosi 1936–1938 metais iš Britų salų pradėjusioms plaukti Tautų Sąjungos reformos mintims, kad ligšiolinė Tautų Sąjungos struktūra esą nepasiteisino ir svarbiausiais Tautų Sąjungos dirigentais vis dėlto turėtų tapti tik didžiosios valstybės. Kitaip tariant, kad tarptautiniuose santykiuose reikėtų grįžti prie XIX amžiui būdingo vadinamojo „didžiųjų valstybių koncerto, nes mažųjų valstybių nacionalizmas žlugdo racionalią tarptautinių santykių sistemą“. Faktiškai tai, ką kalbėjo britų diplomatija.

Man kažkodėl atrodo, kad XXI amžiaus pradžioje šitos idėjos apie tam tikras reformas, kurios šiandien pasigirsta Jungtinių Tautų atžvilgiu ir panašiai, tam tikrais aspektais susišaukia, bet čia kita tema, giliau nesiplėtosiu. O Lietuva jau nuo 1924 metų prie Tautų Sąjungos būstinės Ženevoje įkūrusi savo nuolatinę ir diplomatinę atstovybę, kurios pirmu vadovu tapo daktaras D. Zaunius, faktiškai visą laiką dėjo visas įmanomas pastangas, kad ta Tautų Sąjunga būtų kaip įmanoma veiksmingesnė, kad atstovautų visų interesams. Ir nors dėl finansinio Lietuvos stygiaus tos nuolatinės atstovybės Ženevoje veikla 1927 metų rudenį kuriam laikui buvo suspenduota, tačiau nuolatinė lietuvių atstovybė Ženevoje veikė ligi pat Tautų Sąjungos likvidavimo, t. y. iki 1946 metų pradžios.

Reikia pripažinti, kad toks lietuvių nusistatymas, mano supratimu, istoriniu požiūriu žiūrint, buvo absoliučiai racionalus. Gyvuojant Tautų Sąjungai, ganėtinais saugi jautėsi ir Lietuva. Tautų Sąjungą ištikus politiniam paralyžiui, labai greitai žlugo Lietuva ir jos šiaurinės kaimynės. Tai gana puikiai atskleidžia, koks glaudus ryšis egzistavo tarp Tautų Sąjungos generuojamos tarptautinių santykių sistemos ir Baltijos tautų nacionalinio valstybingumo. Principinė kova dėl valstybės teritorinės programos realizavimo, teritorinio vientisumo išsaugojimo ir suvereniteto gynimo Lietuvą išpopuliarino Tautų Sąjungoje, todėl 1939 metų vasaros pabaigoje, rudens pradžioje Lietuva jau buvo per pusę žingsnio nuo tapsmo Tautų Sąjungos nenuolatinės tarybos nare trejų metų kadencijai, čia ji turėjo užimti Latvijos vietą ir *de facto* ginti viso Baltijos jūros Šiaurės Rytų regiono interesus. Kaip matyti iš išlikusių istorinių šaltinių, lietuviai buvo užsitikrinę faktiškai daugumos Tautų Sąjungos narių šalių palaikymą ir reikėjo sulaukti tik balsavimo dienos.

Tačiau prasidėjęs Antrasis pasaulis karas, sovietinių karinių bazių įkurdinimas Lietuvoje šią galimybę atėmė. SSRS karinės agresijos prieš Suomiją kontekste Kaunas skaudama širdimi buvo priverstas, tiksliau, įkalbėtas Europos demokratinių valstybių atsiimti savo kandidatūrą iš pretendentų sąrašo. Galima sakyti, pastarasis įvykis

istoriškai buvo lūžis ir reikšmingas ne tik Lietuvai, bet ir pačiai Tautų Sąjungai. Jis rodė, kad Lietuva *de facto* jau praranda nepriklausomybę, o Tautų Sąjunga faktiškai nebekontroliuoja situacijos Europoje ir pasaulyje. Ir nors 1939 metų gruodį Tautų Sąjunga dar bandė susigrąžinti tarptautinių santykių kontrolę į savo rankas, už agresiją prieš Suomiją iš savo tarpo išmetė Sovietų Sąjungą, Lietuva šio balsavimo metu susilaikė dėl suprantamų priežasčių, tačiau faktiškai tai jau buvo paskutinė Tautų Sąjungos akcija, kuri pakeisti istorinių įvykių raidos jau nebegalėjo, ir nors formaliai Tautų Sąjunga dar vegetavo iki pat 1946 metų pavasario, tačiau jokios realios, net minimalios reikšmės tai jau nebeturėjo. Jos gyvybingumas buvo nužudytas jos pačios narių beatodairiško politinio egoizmo ir didžiųjų valstybių įpročio veikti vadinamaisiais *real politics* principais.

1944 metų vasarį, 1946 metų balandį, mirštant Tautų Sąjungai ir gimstant naujai, jau šiuolaikinei moderniai, universaliai tarptautinei institucijai – Jungtinėms Tautoms, Lietuvos valstybingumas svetimų jėgų *de facto* jau buvo pamintas, o tarptautinių santykių epicentre sukiojosi nauji herojai. Nors lietuvių diplomatija tremtyje, Vakaruose, pirmiausia turiu galvoje daktarą J. Šaulį, B. K. Balutį Londone, S. Lozoraitį ir kai kuriuos kitus, dar bandė įsiterpti į šį procesą, į Jungtinių Tautų kūrimą, tačiau jų pastangos didžiųjų politinių jėgų kapituliantiškos pozicijos dėka greitai buvo nustumtos į šoną, marginalizuotos, neutralizuotos, o realiu Lietuvos klausimu kuriamuose Jungtinėse Tautose krikštatėviu tikra to žodžio ir šaržine, ir natūralia prasme tapo pats Sovietų Sąjungos diktatorius J. Stalinas.

1944 metų vasarį Sovietų Sąjungoje buvo priimtas įstatymas „Dėl Sovietinių Respublikų užsienio ir karo reikalų komisariatų arba ministerijų steigimo“. Iš esmės toks žingsnis buvo J. Stalino pasirengimas Jungtinėms Tautoms kurti. Tų pačių metų pavasarį sovietinė diplomatija iškėlė iniciatyvą ne tik pati tapti steigiamų Jungtinių Tautų nare signatare, bet į Jungtines Tautas formaliai prastumti ir SSRS vakarines respublikas: Ukrainą, Baltarusiją ir Lietuvą. Iki pastarojo meto J. Stalino iniciatyva Lietuvą statistės teisėmis įbrukti į Jungtines Tautas istoriografijoje dažniausiai buvo vertinama kaip būdas, kaip metodas iš Vakarų išgauti Baltijos valstybių okupacijos, aneksijos juridinį pripažinimą.

Tačiau pastarojo meto suomių istoriko K. Piirimäe naujausia studija „Rooseveltas, Churchillis ir Baltijos valstybių klausimas. Sąjungininkų bendradarbiavimas Antrojo pasaulinio karo metais“ ir studijoje skelbiami dokumentai leidžia iškelti versiją, jog tokiu būdu galėjo būti siekiama kompromiso tarp Rytų ir Vakarų paieškos link. Tai yra rezervuojama galimybė laipsniškai atkurti sovietizuotos Lietuvos tarptautinį subjektiškumą vadinamųjų liaudies demokratinių valstybių forma, panašiai kaip buvo Lenkijos Liaudies Respublika ar Bulgarijos, mainais į Didžiosios Britanijos pagal mandatus valdomų kolonijų, pavyzdžiui, Indijos, laipsnišką įtraukimą į tarptautinę areną. Charakteringa, kad iš esmės tuo pačiu metu, kaip rodo vėlgi šaltiniai, J. Stalinas svarstė ir Karaliaučiaus krašto prijungimo prie LTSR, arba būsimos Liaudies Lietuvos Respublikos, perspektyvą. Matyt, ne todėl, kad

patenkintų lietuvių nacionalistų, taip, sakykim, gerąja prasme ambicijas, bet greičiausiai dėl to, kad įgytą veiksmingą instrumentą į Jungtines Tautas atėjusiai net ir sovietizuotai Lietuvai suvaldyti. Žinoma, tokiai koncepcijai pagrįsti ar atmesti reikėtų gilesnio tyrimo ir ypač platesnio priėjimo prie Rusijos Federacijos slaptų diplomatinių archyvų, tačiau kiek leidžia spręsti minėta monografija, Londonas, regis, buvo linkęs šį klausimą svarstyti tokia plotme, tačiau tam kategoriškai pasipriešino Vašingtonas ir kompromiso galimybė išnyko net neprasidėjusi.

Į Jungtines Tautas statistėmis pateko tik Ukraina, Baltarusija, o Lietuva, kartu su visomis Baltijos sesėmis, valstybėmis, liko už borto ir net be nominalios galimybės pasiekti naujosios universalios tarptautinės organizacijos sceną. Taip pasisukus reikalams, J. Stalinui išnyko poreikis prie Lietuvos jungti ir Karaliaučiaus kraštą, kuris vieną dieną anksčiau prieš įsikuriant Jungtinės Tautos buvo prikergtas prie Rusijos Tarybų Socialistinės Federacinės Respublikos. Jungtinės Tautos įkurtos 1946 m. balandžio 8 d., o įsakas dėl Karaliaučiaus prijungimo prie RTSFR pasirašytas balandžio 7 dieną, vieną vienintelę dieną anksčiau. Nesileidžiant į platesnius spekuliatyvaus pobūdžio pasvarstymus, šiandien, matyt, būtų prasminga klausti, o kaip aneksuotos Lietuvos, kartu ir kitų Baltijos šalių politinė istorija būtų pakrypusi, jeigu LTSR, arba Lietuvos Liaudies Respublika, Lenkijos pavyzdžiu eventualiai su prijungtu Karaliaučiumi 1946 metų balandį nors nominaliai, bet vis dėlto būtų tapusi Jungtinių Tautų nare?

Kitas klausimas. Kaip Lietuvos tarptautinio pripažinimo klausimas būtų klostęsis po 1990 m. kovo 11 d., kada vieni vienai Lietuvai teko laukti net 17 ilgų metų tarptautinio didžiųjų galių pripažinimo? Jeigu Lietuva būtų turėjusi, kad ir nominalią kėdę Jungtinėse Tautose, Niujorke?..

Trečias klausimas. Kokia būtų šiandien Lietuvos Respublikos kartu ir jos kaimynių šiaurėje ir pietuose geopolitinio saugumo situacija XXI amžiaus pradžioje, t. y. dabar, jeigu Karaliaučiaus kraštas būtų Lietuva, arba vienoje vietoje būtų didžioji ir mažoji Lietuva?

Tai tik klausimai. Baigdamas noriu konstatuoti dar porą minčių. Lietuvos tapsmas universalių globalių XX amžiaus tarptautinių institucijų – Tautų Sąjungos 1921 metais ir Jungtinių Tautų 1991 metais – nare Lietuvos Respublikai ilgus metus garantavo ir, manau, iki šiol tebegarantuoja visavertį tarptautinį subjektiškumą su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis. Lietuva yra įtraukta į globalią tarptautinio kolektyvinio saugumo sistemą, kuri daugiau ar mažiau juridiskai blokuoja visas įmanomas eventualias agresijas iš išorės, garantavo ir garantuoja Lietuvai tarptautinį geopolitinį saugumą, lietuviško nacionalinio valstybingumo įtvirtinimą, išsaugojimą ir plėtojimą.

Nepaisant minėtų tarptautinių institucijų ir Jungtinių Tautų ir Tautų Sąjungos buvusių ar esančių tam tikrų trūkumų, netobulumų, manau, nebus perdėta, jeigu šiandien konstatuosiu, kad 1921 m., 1940–1946 m., 1991 m., 2016 m. Jungtinės

Tautos buvo ir išlieka svarbiausiais ir reikšmingiausiais Lietuvos Respublikos tarptautinio subjektiškumo juridiniais pamatais. Todėl taip, kaip tarpukario metais svarbiausiu Lietuvos nacionaliniu interesu tarptautinėje arenoje buvo kiek įmanoma stiprinti Tautų Sąjungą, taip šiandien, manau, Kovo 11-osios Lietuvai svarbu dėti visas įmanomas politines pastangas, kad Jungtinės Tautos išliktų svarbiausiu, autoritetingiausiu, patikimiausiu ir pagrindiniu stabilumo ir progreso Europoje bei pasaulyje užtikrinimo placdarmu ir instrumentu. Ačiū. (*Plojimai*)

A. AŽUBALIS. Dėkojame visų mūsų vardu istorikui, humanitarinių mokslų daktarui A. Kasparavičiui už tikrai įdomų, labai išsamų ir bent jau man naujų įžvalgų pateiktą raportą. Galiu pasakyti, kad man pačiam teko prieš dvejus metus lankytis Jungtinių Tautų Ženevos būstinėje ir susipažinti su archyvais, kurie kalba apie Lietuvos Respublikos veiklą ir buvimą Tautų Lygoje. Reikia pasakyti, kad iš tikrųjų prieini su tam tikru susijaudinimu, kai matai Suvalkų sutarties du žemėlapius, du variantus, kurie ten yra dabar, kai matai britų diplomato pranešimų kopijas apie nepakenčiamą Lietuvos užsienio reikalų ministrą A. Voldemarą, kai matai Europos patentų sutartį ir ratifikacinį raštą, kurį pasirašo ir didžiuoju Respublikos antspaudu užtvirtina Prezidentas A. Smetona. Ko gero, Lietuvoje mes neturime nė vieno dokumento, kuriuos aš čia išvardijau. Todėl tikrai manau, kad mūsų istorikai ateityje, matyt, ir valstybė turi skirti daugiau lėšų ir galimybių, kad tie žmonės, kurie gilinaisi į istoriją, kur istorija kartu yra ir politika, nes negali būti politikos be istorijos, jos kartu tvirtina mūsų istorinę sąmonę ir istorijos pamatus. Taigi dar kartą dėkoju daktarui A. Kasparavičiui. Ačiū.

B. VALIONYTĖ. Aš savo ruožtu noriu pasakyti, kad ši konferencija buvo transliuojama internetu, ji irgi lieka archyve. Man ypač svarbu, kad šita konferencija, pranešimai iš tikrųjų buvo geri ir išsamūs, kad ji buvo tarptautinė, dalyvavo estai ir latviai, nes 1991 metų rugsėjo 17 diena taip pat yra reikšminga ir jiems. Tai yra dar vienas žingsnis, įrodantis, kad Baltijos šalys – Estija, Latvija ir Lietuva – nepriklausomybę iškovojo veikdamos kartu, eidamos petys į petį ir veikdamos ne tik kartu šioje Baltijos pusėje, bet ir pasaulio erdvėse.

Ačiū latviams ir estams už tai, kad atvykote ir praturtinote mūsų konferenciją. Tai mums yra ypač svarbu. Aš tikrai pritariu savo kolegos nuomonei, kad mes labai dažnai neįvertiname mūsų istorinės dienos fakto vertės. Šiandien, atrodo, mes nieko čia nenuveikėme, o iš tikrųjų tai į vieną vietą, manau, bus sudėta, ypač jaunimui patyrinti, labai gerų minčių, nes jos yra apie tą klausimą sudėtos į vieną vietą.

Aš turiu vilties, kad galbūt pavyks šia intencija išleisti Lietuvos Respublikos Seimui išsamią knygą apie diplomatinių santykių atnaujinimą, kurioje būtų viskas sudėta. Ne tik ką veikė Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, ne tik ką veikė Aukščiausioji Taryba, ne tik ką veikė Užsienio reikalų ministerija, bet visi dokumentai vienoje knygoje. Dabar reikia vartyti keletą, ieškoti, bandyti derinti. Kol mes esame gyvi, manau, mes esame pajėgūs tą padaryti.

O dabar turėtume turėti diskusiją. Ar yra norinčių joje dalyvauti? Nematau. Užsirašiusių taip pat neturime. Nuoširdžiai dėkoju už dalyvavimą ir, manau, kad mes visi prisilietėme prie tos istorinės netolimos praeities ir visi išsinešame po truputį, kaip aš sakau, daugiau pažinimo, daugiau supratimo, daugiau suvokimo, kas vyksta šiandien aplink mus ir kokie galimi mūsų sprendimai. Pasikartosiu – tas, kas nežino istorijos, tas iš tikrųjų visada yra mažas vaikas ir jo sprendimai visuomet iš esmės yra klaidingi, nes jie yra visiškai be pamato.

Ačiū jums visiems.

*Stenogramą parengė Seimo kanceliarijos
Dokumentų departamento Stenogramų skyrius*